

Univerzita Karlova v Praze

Fakulta sociálních věd

Institut sociologických studií

Katedra sociologie

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Diskurzivní analýza globálních změn klimatu
případ emisí – argumentační strategie aktérů

Cholt Jan

Konzultantka: PhDr. Olga Šmídová

Praha 2006

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

Poděkování

Velký dík za cenné připomínky a obětavé vedení práce zaslouží má konzultantka PhDr. Olga Šmídová.

Děkuji za trpělivost všem, kteří byli ochotni naslouchat problémům, se který jsem se během práce potýkal.

Praha, pondělí 22. května 2006

.....

Abstrakt

Cílem práce je porozumění chodu veřejného mediálního diskurzu o globálních změnách klimatu. K tématu přistupuji pomocí diskursivní analýzy, kterou v kapitole Teoretická východiska zasazuji do kontextu vztahu příroda-společnost. Vycházím z předpokladu, že riziko globálního oteplování či změn klimatu je jednotlivcem nepostihnutelné, tudíž nutně odkázané na expertní vědění a zprostředkování těchto tématických okruhů směrem k veřejnosti především prostřednictvím masových médií.

Výše uvedené téma, respektive jeho vybranou část, jsem zkoumal metodou diskurzivní analýzy a používal ji jako nástroj k identifikaci a rozboru vzorců myšlení, argumentačních prvků a strategií aktérů. Ty jsou součástí, ne-li přímo základem mediální diskuse o ústředním tématu, objektech, subjektech a časo-prostorových a jiných kontextech. Jednotlivé prvky diskurzu jsou systematicky kódovány podle diskursivních pravidel v opakujících se kategoriích, které pak v souhrnu a jako konfigurace vytvářejí jisté podkladové koncepty pro chápání tématu. Data pro analýzu představuje soubor výpovědí v českých masových médiích v období 12/2004 až 6/2005.

Obsah

1	Úvod aneb jak jsem se k tématu dostal	1
2	Výzkumný problém	4
2.1	<i>Cíle a otázky výzkumu.....</i>	<i>4</i>
3	Teoretická východiska aneb hledání inspirace	6
3.1	<i>O vztahu člověk – příroda.....</i>	<i>6</i>
3.2	<i>O novém riziku.....</i>	<i>7</i>
3.3	<i>O sociologii vědy.....</i>	<i>9</i>
3.4	<i>O sociální konstrukci reality v sociologii</i>	<i>11</i>
3.5	<i>O sociální konstrukci reality v médiích.....</i>	<i>12</i>
3.6	<i>O úloze médií.....</i>	<i>13</i>
4	Metodologická část aneb jak na to	16
4.1	<i>Kriteria výběru a práce s daty.....</i>	<i>16</i>
4.2	<i>Diskurs a diskursivní analýza</i>	<i>18</i>
4.3	<i>Různá pojetí a formy DA.....</i>	<i>21</i>
4.4	<i>Kritická diskurzivní analýza.....</i>	<i>23</i>
5	Uvedení do problematiky GZK aneb o co se hraje.....	29
6	Analytická část aneb jak a co se vaří	30
6.1	<i>Hledání jádra problému aneb kauza napoví.....</i>	<i>31</i>
6.2	<i>Aktéři a kategorie.....</i>	<i>46</i>
6.3	<i>Kategorie Diskurzu</i>	<i>47</i>
6.4	<i>Aktéři Diskurzu.....</i>	<i>52</i>
7	Závěry.....	61
8	Resumé	64
9	Literatura.....	65
10	Přílohy	67
10.1	<i>Předpokládané téma a název práce</i>	<i>67</i>
10.2	<i>Texty vstupující do analýzy</i>	<i>70</i>

1 Úvod aneb jak jsem se k tématu dostal

„Abyste získali orientaci, musíte ji napřed někdy ztratit. Abyste uviděli les, musíte přestat vidět stromy. Abyste měli jasno, musíte projít tmou.“¹

Výše uvedený citát slouží jako metafora pro strukturu celé této práce. Základní orientaci o tom, jak jsem teoreticky uchopil problém, by měl čtenář získat v kapitole o *teoretických východiscích*. Ta se věnuje vztahu člověk-příroda, podobě rizika globálního oteplování a změn klimatu, a tomu, jak se k tématu staví sociologie vědy, jak lze na fenomén nahlédnout z perspektivy sociální konstrukce reality a jakou úlohu hrají média.

Diskursivní analýza pokrývá rozmanitou škálu přístupů a mezi stromy i okolo lesa ukazuje cestu *metodologická část*.

Výchozím bodem z temnoty je *vedení do problematiky* zkoumaného tématu. Cestou ke světlu pak, věřím, bude *analytická část*.

V *závěrech* se vracím k některým teoretickým východiskům a diskutuji nálezy.

Téma vztahu společnosti a přírody pravděpodobně provází lidskou společnost od jejích počátků. Člověk je součástí přírody, a ačkoli svůj sociální svět od přírody do jisté míry oddělil a osamostatnil, přírodní prostředí představuje bezpochyby nevyhnutelný předpoklad jeho biologické i sociální existence.² V souladu s rostoucími poznatky genetiky, ekologie a dalších oborů, je dané téma aktuálně znovu zařazeno do společenské agendy. Do všech oborů vešlo toto téma s nemalým přispěním výpočetní a informační techniky. Lidstvo je konfrontováno s novými problémy, jež vyžadují jak zamyšlení se nad vztahem společnost-příroda, tak jeho redefinici a stanovení právních úprav.

Ze spektra problémů týkajících se výše zmíněného vztahu lze vyčlenit specifické oblasti, jež vyžadují koordinovaný mezinárodní postup nejen v oblasti výzkumu a poznání, ale rovněž spolupráci na úrovni právních rámců. Významnou roli přitom hraje kultivace a reflexe způsobů zprostředkování těchto tématických okruhů (nejen) směrem k veřejnosti, což by mělo vést primárně ke zvýšení informovanosti veřejnosti, ale rovněž k získání kreditu pro politická a ekonomická opatření a jejich legitimizaci.

¹ Petr Koubský, šéfredaktor časopisu *Indeside* a publicista.

² Berger s Luckmannem ze zmiňují nejen o biologických předpokladech a omezeních sociálního vytváření reality, ale přímo o dialektickém vztahu přírody a společnosti. Berger, Luckmann (1999), s. 177.

Významnými prostředky jsou právě možnosti výpočetní techniky a technologie a média, která formují a trans-formují reality, činí mnohé z nich možnými (především v podobě klimatologických modelů), reálnými a „objektivními“. Pro expertní vědění klimatologů a meteorologů jsou tyto techniky a technologie stejně nepostradatelné, jako jejich mezinárodní spolupráce. Jejich expertní názor ve specifické míře ovlivňuje i vytváření právních úprav, které jsou dále v různé míře masově medializovány směrem k ostatní populaci.

Proces intenzivního využívání měřících a informačních technologií rovněž dokumentuje rozdíl mezi způsobem, jak danou tematiku chápou experti a jak je představována veřejnosti. To lze dobře ilustrovat například na institucionalizované a všeobecně známé každodenní předpovědi počasí. Je zde však jeden základní rozdíl – předpovědi meteorologických expertů může každý posoudit, dalo by se říci, na vlastní kůži, během několika dní.

Za stejně bezproblémové ovšem nemůžeme považovat například ověřování předpovědí klimatologů, jenž zpravidla osobní zkušeností nevnímáme – především z důvodu sensorické nedostupnosti a vzhledem k časovým horizontům předpovědí. Časový interval jejich trvání (minulost, současnost a budoucnost) totiž překračuje život konkrétního jednotlivce.

Jako členové společnosti, koexistující s přírodou, jsme zde v tomto případě víceméně odkázáni na názory expertů, rozhodnutí politiků a na zprávy médií. Téma vztahu člověka a přírody je aktuální nejen nyní. Dle mého názoru bude nadále předmětem společenské agendy i v následujícím období. Z daných důvodů je nutné věnovat mu patřičnou pozornost, neboť „naše sociologie reagovala zatím na tuto výzvu jen zcela okrajově“.³

Při mapování tematických okruhů, které doprovázejí obecnější kategorii globálních změn klimatu (dále GZK), jsem se v průběhu posledních tří let snažil seznámit s dostupnou širší zkoumané problematiky způsobem, jak ji pojmají sami (zejména zahraniční) experti⁴. Experti disponují věděním na základě toho, že jsou experty na vědění (tedy mají určitou pozici, autoritu, disponují mocí) a diskurz jim umožňuje v režimu vědění-pravdy reprodukci tohoto vědění. Experti ze svých pozic produkují výpovědi o realitě, které jsou v režimu našeho diskurzu nadány diskursivní silou. Je však důležité si uvědomit, že nejde pouze o výpovědi o realitě, ale rovněž o výpovědi o sociálním konání. V obecném smyslu je toto

³ Keller (2002), v kapitole Sociologie, ekologie, riziková společnost, s. 34.

⁴ Není samozřejmé, kdo je považován za experta a kdo může podávat přesnější a pravdivější informace. Expertní výpovědi mohou být vnímány hierarchizovaně.

expertní vědění pojmáno jako přímé měření současných podmínek na zemi, pod zemí i ve vzduchu. Jeho součástí jsou také písemné záznamy, dobové obrazy, či rozbor indicií, které svou povahou odkazují k dávné minulosti, ale také ji rekonstruuji aktuální praxí.

Můj pohled na získávání expertního vědění do jisté míry inspirovala a rozšířila sociologie vědy. Hledal jsem také odpověď na otázku, zda a jak toto expertní vědění bude figurovat při hodnocení současné situace i možností budoucího vývoje přírody a lidstva, zda a jak se bude věda účastnit politického rozhodování, soutěžit o své místo v médiích, o finanční podporu na technické vybavení a personální obsazení atd.

V průběhu doby tak uzrávala myšlenka, jak lze dané téma propojující přírodní a sociální vědy sociologicky uchopit, jakým způsobem se pokusit o zmapování načrtnutého procesu v kontextu, ve kterém je zobrazováno českými médii. Začal jsem postupně hledat odpověď na množství otázek, které jsem si v této souvislosti kladl. Jakým způsobem vlastně došlo k tomu, že se pojem „globální oteplování“ (dále GO) stal v našem vědomí natolik účinným zaklínadlem? Kdo, jak a komu adresuje tato varování až proroctví – kdo jsou a jaká je role těchto aktérů? Jaké návody obsahují zprávy, jak této hrozbě předejít? Jaká je vlastně úloha expertů v tomto vědění i nevědění? Nakolik je hrozba formulovaná diskurzem považována za reálnou nebo pochybnou, akutní nebo vzdálenou, nanejvýš důležitou či bagatelizovanou?

Doprovodným rysem mého zájmu o prozkoumání daného tématu je částečně i mé přeměrování pozornosti od kvantitativních ke kvalitativním sociologickým metodám, i když nemohu zapřít svou zálibu v práci s čísly, s nimiž se v Diskurzu GZK a GO intenzivně operuje. Metodu kritické diskursivní analýzy, se kterou jsem se seznámil až v pozdějších letech studia, užívám zejména za účelem zmapování tématu, identifikace hlavních kategorií a aktérů⁵ a odkrytí strategií, které se v diskurzu používají.

Na první pohled je zřejmé, že široká paleta možností, jak se s daným tématem teoreticky, metodologicky i analyticky vypořádat, vede nutně přinejmenším k redukci některých z nich a akcentování jiných. Šíře a hloubka jeho zpracování bude omezená výběrem zkoumaného tématu i povahou analyzovaných dat. Mezi procesy, kterým nedávám příliš prostoru, patří namátkou modernizace společnosti a globalizace rizik jako její důsledky (ústřední téma pro Becka), jenž lze bezesporu považovat za jevy hlavnímu tématu relevantní, ale méně vyhovující vymezenému rozsahu a koncepci mé práce, která má své akcenty.

⁵ Dále používám pro „kategorie“ Diskurzu také výraz „objekt“ ve smyslu neživé věci a pro „aktéra“ výraz „subjekt“ ve smyslu aktivně vystupujícího, užívajícího strategií k dosažení svých cílů. Obecný „diskurz“ jako souhrn způsobů výpovědí odlišuji od „Diskurzu“, který odkazuje na specifický diskurz k tématu GZK a GO.

2 Výzkumný problém

Globální změny klimatu znovu, a v určitých ohledech v nové podobě, nastolují klasické téma vztahu příroda a společnost. Otázku „jak společnost ovlivňují přírodní faktory“, zejména životní prostředí a jeho zdroje, nahrazuje otázka „jak člověk ovlivňuje přírodu“. Na významu tak nabývají (nezamýšlené) důsledky lidské činnosti – například v podobě odpadů. Můžeme rovněž pozorovat další posun, který se zde projevuje zpětnou vazbou. Míra působení člověka na přírodu začíná nabývat takového rozsahu, že ji lze uchopit jako specifický problém: vyznačuje se hledáním odpovědi na otázku, jaký má nejen „druhá příroda“ (Beck) dopad na člověka, přičemž daný vliv již nelze prostorově omezit pouze na industriální systém.

Pokusem o uchopení a snahou o vysvětlení uvedeného vztahu jsou například koncepty „globální oteplování“ (dále GO) nebo „globální změny klimatu“ (dále GZK). Zmíněné pojmy nejsou v rámci mediálního diskurzu od sebe jasně odděleny nebo navzájem vymezeny, nicméně podle expertů se nejedná o totéž.

Výše uvedené téma, respektive jeho vybranou část, hodlám zkoumat metodou diskurzivní analýzy, kterou budu ve své práci používat jako nástroj k identifikaci a rozboru vzorců myšlení, argumentačních prvků a strategií aktérů, jež doprovází mediální diskusi o ústředním tématu a jeho objektech či kategoriích. Daty pro uvedenou analýzu představuje soubor výpovědí za období 12/2004 až 6/2005, které se vyskytly ve veřejném Diskurzu.⁶

2.1 Cíle a otázky výzkumu

Co obsahuje a jak se vlastně vytváří pojem globální změny klimatu či globálního oteplování? Debata o tom, zda-li takový fenomén pozorujeme, se nevede pouze na poli akademickém či politickém, ale různými způsoby proniká i na pole „veřejnosti“. Může se jednat o denní zpravodajství, kdy se téma dostane do agendy, nebo popularizační formu například v časopisech. Dostává také beletristickou podobu. Jmenujme z poslední doby například komerčně úspěšný film *The Day After Tomorrow/Den Poté* jako typického propagátora reálnosti až apokalyptické hrozby či knihu *State of Fear* od Michaela Crichtona (autor Jurského parku) jako typického zástupce zpochybňující existenci problému; v obou případech se prolíná věda a fikce.

⁶ Více k datům viz kapitola Kriteria výběru a práce s daty.

Kriteriem reálnosti diskurzu, tedy výskytu tématu, může být jeho sebepojmenování. Nejde tudíž o rozhodnutí zda-li takový fenomén „objektivně“ existuje ve smyslu objektivismu a diskurz jen jako zrcadlo odrážející tuto objektivní skutečnost (protiklad konstrukt), ani pouze o jeho obsah. Jde spíše o zmapování toho, jak se vytváří jeho re-representace, jak se slovy dělají činy a realizují věci (Potter). Výpovědi v rámci diskurzu nejsou posuzovány v kategoriích pravdivosti (Wetherell), ale jsou považovány za performativní ve vztahu k uživatelům (Austin). Nezaměřuji se na to, jak se věci opravdu mají, ale převážně na samotný proces konstrukce, jak se „pravda“ zjevuje. Výsledkem mé analýzy by tedy měl být obraz, jak se v prostředí českých médií o vybraném tématu mluví, jak se prezentuje či konstruuje.

Mezi výzkumné otázky řadím například tyto:

Které relevantní kategorie lze k hlavnímu tématu nalézt a jak se s nimi operuje?

Jak je téma prezentováno médií a případně na kterou stranu sporu či debaty se přiklání?

Jak je téma GZK a GO vymezeno – pozitivní definicí i popřením – jednotlivými aktéry?

Jak se pozicují nebo jsou pozicováni jednotliví aktéři a objekty?

Jak jsou v rámci GZK/GO zobrazovány příčiny, dokazovány i zpochybňovány projevy, navrhovány obrany či využívány příležitosti?

Jaký je vztah mezi vědeckou, politickou a mediální sférou?

3 Teoretická východiska aneb hledání inspirace

„Thus, for instance, we are authorised by sound logic to assert the existence of laws of weather; though most of these are still, and, perhaps, always will be, unknown. For it is clear that meteorological phenomena result from a combination of astronomical, physical and chemical influences, each of which has been proved to be subject to invariable laws. But in all phenomena which are not thus reducible, we must have recourse to inductive reasoning; for a principle which is the basis of all deduction cannot be itself deduced.“⁷

S odstupem času a s přibývajícím „vědění“ již většinou nesdílíme Comtův nadějný pozitivizmus a oslavu racionality. Zákony „počasí“, nebo spíše zákony klimatické, zůstávají stále v mnoha ohledech nepoznané. A to navzdory tomu, že mají být kombinací neměnných zákonů astronomických, fyzikálních a chemických, kde narozdíl od společenských věd stále v nemalé míře platí kumulativnost poznání.

Prozatím se tedy u vědy zkoumající naše zemské prostředí (klimatologie) musíme obejít bez spolehlivých závěrů. Přivykli jsme tomu již v oblasti společenského poznání, jmenovitě v sociologii. Proto by nemělo být překvapivé, že ani dialektický vztah předmětů studia těchto věd, tedy vzájemné ovlivňování člověka a přírody, není uspokojivě vysvětlen. Beck poznamenává: „příroda už nemůže být pochopena bez společnosti a společnost bez přírody“.
(Beck 2004:106)

V blízké budoucnosti toto téma zůstane pravděpodobně dominantním předmětem studia, užívajícím rozdílné přístupy, přinášejícím různé výsledky. Domnívám, že se bude postupně stávat stále více předmětem zájmu nejen odborníků, ale i médií a veřejnosti. Především v momentech, kdy se ukazuje, že „lidská společnost dokáže svým vývojem ohrožit sebe samu“.⁸

3.1 O vztahu člověk – příroda

Člověk jako druh se rozšířil po většině zemského povrchu – geografické omezení není příliš významné. Mezi ostatními živočišnými druhy zaujímá zvláštní místo v tom, že nemá přirozené prostředí, kterému by instinktivně vtiskl řád. Vůči svému prostředí je velmi otevřený takovým způsobem, aniž by jeho biologické hranice byly zásadnější překážkou.

⁷ Auguste Comte (1856), *General View of Positivism (1830-42)*, <http://www.marxists.org/reference/archive/comte/1856/general-view.htm>

⁸ Beck (2004), z doslovu Jana Kellera, s. 419.

Omezení smyslové, pohybové a chudost instinktů překonává svojí symbolickou a technologickou vybaveností, věděním atd. Jeho vývoj se odehrává ve vztahu s prostředím přírodním, ale i lidským. Poznání o svém prostředí získává interakcí s prostředím samotným, ale také učením (významní druzí, vzdělávací instituce, masová média). Znalosti o prostředí podléhají neustálému společensky determinovanému vlivu.

Kromě prostorové komponenty je vztah člověka s přírodou zásadně ovlivněn jeho časovou komponentou. Vnitřní čas se odvíjí od jedincových fyzických a fyziologických procesů. Dalším záchytným bodem jsou fyziologické procesy okolního prostředí – životní cykly ostatních živočišných a rostlinných druhů, střídání dne a noci, ročních období. „Standardní čas může být chápán jako průsečík kosmického času a příslušného společensky přijatého kalendáře, založeného na časových posloupnostech přírody, a vnitřního času.“⁹

Časová komponenta má v Diskurzu GZK/GO důležitou úlohu. Čas se stal konstitutivním nejen pro člověka a jeho společenský kalendář, ale aplikoval jej i Zemi. Svou biografii jedinci „umísťují“ v rámci obsáhlejší historie a obdobně člověk umístil i současný čas Země. Začal užívat konceptu doby ledové a meziledové. Kam však umístit současnost? Do doby meziledové? Do jejího konce? Případné pozorování GO na konci doby meziledové dává procesu oteplování jiný kontext a měřítko, než časoprostorové alokace „nyní“ uprostřed doby meziledové.

3.2 O novém riziku

To, co bylo pro některé autory okrajovým tématem, učinil Ulrich Beck středem zájmu. Podal zajímavou zprávu o vztahu člověka-přírody modernizované společnosti a tento vztah pojal jako rizikový. Pozornost obrací od produkce bohatství na produkci rizik („latentních vedlejších účinků“) a externalit výroby.

Téma GO a GZK v době psaní jeho knihy nebylo (ještě) aktuální v tom smyslu, že by podléhalo diskursivním praktikám běžně přístupným veřejnosti. Rád bych upozornil na některé obecnější charakteristiky Beckových rizik, které se mi zdají přínosné pro teoretické uchopení i analytickou re-interpretaci.

Jednou z nich je posun vztahu člověka k přírodě, který shrnuje takto: „Stavění přírody a společnosti proti sobě je konstrukcí devatenáctého století, která sloužila dvojímu cíli:

⁹ Berger, Luckmann (1999), s. 32.

ovládnout přírodu a ignorovat ji. Na konci dvacátého století je příroda už podrobena a z vnějšího fenoménu se stala fenoménem *vnitřním*, z fenoménu daného fenoménem *vytvořeným*.¹⁰ Původní záměr, který by umožnil lidem odpoutat se od přírodních tlaků, ironicky nahradila pestrá globální ohrožení. Změnila se také jejich povaha – způsobuje je průmyslová nadvýroba provázející proces modernizace; výroba i rizika se stala globálními. Beck to maximálně stručně a výstižně shrnul: „nouze je hierarchická, smog je demokratický.“ Přesto je příroda jako již vytvořený a vnitřní fenomén stavěna proti či přinejmenším oproti člověku. Jako by byl člověk se svojí nadprodukcí externalit „vně“ přírody a pak najednou „uvnitř“ nesl rizika. Příroda se stává zpětnovazebním médiem těchto rizik.

Vedle vyjádření rizikové vztahu – na obecné rovině přírody a společnosti – nalezneme v Beckově práci ještě jeden relevantní moment související s hodnotící interpretací těchto rizik. „Při hodnocení různých nebezpečí jsou všichni odkázáni na měřicí přístroje, na teorie, a především na svoje *nevědění* – včetně expertů.“¹¹ Úloha expertního vědění a nevědění, měřících přístrojů a dalších expertních instrumentů je v Diskurzu GZK a GO možná i klíčová. Protože rizika jsou běžně „neviditelná“ a unikají bezprostřednímu lidskému vnímání, vznikají a vyvíjejí se v rámci expertního vědění – zároveň však jsou otevřená dalším procesům sociální definice.

Beck také zmiňuje významnou úlohu medií v procesech šíření vědění o rizicích. Nezapomíná dodat, že rizika jsou komercializována ve shodě s kapitalistickými principy – rizika nejsou pouze rizikem, ale zároveň (komerční) příležitostí.¹² Vnitřní, vytvořený fenomén rizika, medializovaný, komercializovaný, závislý na vědění...to jsou charakteristiky, které jsou v jisté míře relevantní i pro riziko GO.

Pro jedince neviditelná rizika – jakými je kupříkladu GO – nejsou smyslově dostupná a proto vyžadují „perceptivní orgány“ vědy. Jsou, mimo jiné, diskursivně zprostředkována především argumentací (například snahou o načrtnutí kauzálního vztahu). Výpovědi o takových ohroženích ale nejsou výpověďmi o faktech¹³ – jsou vědecky a sociálně konstruovány (viz dále) a v médiích často obsahují hodnotící prvek. Těmto výpovědím příjemce sdělení může „uvěřit“ či nikoli, podle toho, jak se jeví věrohodné a jak silnou pozici

¹⁰ Beck (2004), s. 11.

¹¹ tamtéž, s. 10.

¹² V kontextu GO a GZK se legitimně jedná o obchod s emisními limity.

¹³ Sami vědci reflektují empirickou neviditelnost a nepostižitelnost jevů-příčin, sledování průvodních jevů či „důsledků“ (respektive askripci některých jevů jako průvodních) atp.

si vybojují v rozmanitosti a pluralitě ostatních (i konfliktních) definic. „Věda se stává (spolu)příčinou rizik, prostředkem pro jejich definování a zdrojem pro jejich řešení“.¹⁴

Nové riziko je tedy na světě – spatřeno objektivem vědy, sociálně legitimováno a masovými médii šířeno. Nyní nastává chvíle pro další krok: jak s ním naložit? Je přece třeba se s ním určitým způsobem „včas“ vypořádat, zvládnout, kompenzovat jej. Mohli bychom si také klást zdánlivě snadnou otázku, kterou Beck formuloval takto: „Jak předstírat kontrolu nad něčím, co je nekontrolovatelné“? A jak odhadnout „časování“ rizikového jevu do budoucna, když je obtížně postižitelný?

Sociální uznání „budoucího rizika“ tímto způsobem může být do jisté míry nezávislé na přísně vědecké udržitelnosti. Rozpoznání a uznání, ačkoli směřuje do budoucnosti, je učiněno „tady a teď“, není jen re-definicí situace, ale podněcuje k akci. To lze vyzorovat i na Diskurzu GZK/GO. Někdo je jím ohrožen nebo poškozen, jiný ze situace těží; někdo riziko produkuje, jiný konzumuje; a někdo má moc jej regulovat. Beck k tomu dále poznamenává, že „roste i sociální a kulturní význam *vědění*, a tím i disponování prostředky umožňujícími samo vědění utvářet (věda a výzkum) a šířit (masmédia). V tomto smyslu je riziková společnost také společností *vědy, médií a informací*. [...] Zde leží podstatné zdroje „bojů o definice“ vymezující rozsah, stupeň a urgentnost rizik.“¹⁵ Riziko samo se tak díky vědě a médiím stává hlavním hrdinou apokalyptického seriálu s možným vykoupením.

Beck se domnívá, že uchopení rizik trhem obecně přispívá k jejich oscilaci mezi zastíráním a odhalováním. Tím se zastírá i rozdíl mezi problémem a řešením, zamlžuje se, kdo je původcem rizika a kdo z něj těží a „zda celá řeč o riziku není nakonec jen výrazem nepřímé politické dramaturgie, která ve skutečnosti sleduje něco zcela jiného“.¹⁶ Není ani vždy zřejmé, zdali se zvýšilo riziko (to stanovuje věda) nebo na něj máme přísnější pohled (vnímání společnosti) či jsme více (lépe?) informováni.

3.3 O sociologii vědy

Specifické postavení vědy v otázkách Diskurzu GZK bylo již naznačeno. Zde bych rád uvedl několik poznámek, které se váží k sociologii vědy a vědění.

¹⁴ Beck (1999), s. 257.

¹⁵ Beck (1999), s. 61.

¹⁶ Beck (1999), s. 61.

Často se ptáme, zda-li vědecké poznání, nebo minimálně jeho interpretace, není ovlivněna kulturními a sociální faktory? Nebo konkrétněji – neptáme se pouze po obsahu vědy, ale zkoumáme podmínky, za kterých vzniká.¹⁷ Popper sice zavedl falzifikaci jako kritérium vědeckosti, to ale nebylo dostatečné, jak následně poukázal například Kuhn. Ten zpochybnil i kumulativnost poznání a upozornil na paradigmaticnost, která vede k tomu, že poznání je podmíněno určitým místem a časem vzniku.¹⁸ Obtížné je falzifikovat teorie a modely predikující scénáře budoucích událostí tak jako v případě změn klimatu.¹⁹

Další obtíží, na kterou později narazíme, je téma *reprezentace*. S tou se potýkají jak reprezentace vědecké při odkazování se na „reálné objekty světa“, tak reprezentace mediální v Diskurzu o GZM/GO. Dokonce ani přímé pozorování fenoménů přírodního světa není přímým přístupem, protože i samotné pozorování zahrnuje proces ovlivnění a reprezentace.

Foucault upozorňuje na to, že při pozorování nebo experimentu do procesu vstupují čistě lidské výtvořky (namátkou měřící aparatura). V laboratorních podmínkách se účastní mnoho před-konstruovaných prvků a celá záležitost vykazuje velmi umělé (tj. nepřirozené) prvky. Vědci také předem určují, které proměnné a momenty jsou pro zkoumání důležité a které nikoli.

Tento moment lze ilustrovat při procesu výzkumu klimatických změn. Do počítačových modelů simulující zemské klima (lidský výtvoř) vstupují naměřená data (ta pořídila široká řada vědců na lidských aparaturách), jsou zpracována předem určeným způsobem (tj. které proměnné a jejich kombinace jsou nakolik významné) a výsledky (predikce) jsou lidmi interpretovány v souvislosti s očekáváním, porovnáním jiných výsledků. Počítačové modely se za poslední dekády, díky zvyšující se kapacitě a rychlosti výpočetní techniky a (ne)vědění stovek vědců v oboru, stávají velmi sofistikované a komplexní. Jejich plné vysvětlení nebo reprezentace je natolik obtížná, že se podobají „černým skříňkám“ v Latourovském smyslu, tzn. že některé okolnosti nejsou a ani nemohou být při interpretaci vzaty v úvahu.²⁰ „Black box obsahuje všechno to, co už nadále nemusí být zvažováno; ty věci, jejichž obsahy se staly

¹⁷ Kendall, Wickham (1999), s. 62-3, zejména kapitola 3.

¹⁸ To může mít vliv na výsledky výzkumů GZK v jednotlivých zemích podle zadavatelů, tvůrců atp.

¹⁹ Experti se v tomto případě snaží problém překlenout tím, že časový horizont jejich předpovědí částečně pokrývá i minulost a na základě této „zpětné předpovědi“ (hindcast) porovnáním naměřených hodnot usuzují na „přesnost“ budoucích předpovědí (forecast).

²⁰ Na druhé straně je extrém, kdy se vezme úvahu příliš proměnných a okolností, které sebou nesou do modelu nepřesnosti a vedou k predikcím s velkým rozptylem možných výsledků.

lhostejnými, samozřejmými,“ píše Callon a Latour.²¹ Tato vědecká mystéria uchopují masová média, narativizují je, recyklují a distribuují čtenáři, posluchači, divákovi.

Latour zmiňuje tři důležité momenty, které se přímo dotýkají výše uvedeného: (i) ačkoli jsme zkonstruovali Přírodu, Příroda je jako kdybychom jí nezkonstruovali, (ii) ačkoli jsme nezkonstruovali Společnost, Společnost je jako bychom ji zkonstruovali a (iii), Příroda a Společnost musí zůstat úplně oddělené a práce očištění oddělená od práce reprezentace.²² Na tomto ilustrativním příkladu je zřejmé, že cesta od reálných objektů vnějšího světa a jejich pozdější reprezentací je spíše klikatá, než přímá. Výsledek však musí vypadat věrohodně. „Věta nedrží pohromadě, protože je pravdivá; ona je pravdivá, protože drží pohromadě.“²³

3.4 O sociální konstrukci reality v sociologii

Nové riziko, uchopené vědou, není z pohledu sociologie vědění tak samozřejmým faktem, za který se může vydávat. Poznámky o procesu, jakým vědci získávají své vědění, bych rád zasadil do širšího kontextu konstrukce sociální reality, v jehož rámci se získávání vědění odehrává. Na problém *sociální konstrukce reality* upozornili kupříkladu Berger s Luckmannem před 40 lety ve své knize stejného názvu. Odtud přebírám některé teoretické koncepty a pojmy.²⁴ Stručně řečeno – předmětem jejich zájmu je analýza sociálních procesů, jakými dochází ke *konstrukci reality*.

Realitu (skutečnost) Berger s Luckmannem definují jako „vlastnost náležející jevům, kterým přisuzujeme existenci nezávislou na naší vlastní vůli“. Příkladem pro naše účely budiž atmosféra Země, „která nepřestane existovat, i kdybychom si to sebevíc přáli“ (doufejme!). *Vědění*, nebo také poznání, vědomosti, jsou pak „jistota, že tyto jevy jsou skutečné a jsou nositeli určitých vlastností“.²⁵ Příkladem budiž „vědění“ o složení atmosféry.

Ve shodě s autory souhlasím, že „sociologie vědění musí zkoumat vše, co je ve společnosti považováno za „vědění“, a to bez ohledu na platnost či neplatnost tohoto „vědění“ (ať už je tato platnost či neplatnost posuzována podle jakýchkoliv kritérií)“. Tedy pokud je ve společnosti za „vědění“ považováno řekněme studium zemského klimatu v souvislosti

²¹ Konopásek (1999), odst. 47.

²² Kendall, Wickham (1999), s. 88.

²³ Konopásek (1999), odst. 43.

²⁴ Berger, Luckmann (1999). Kniha je inspirativní a zároveň mírně problematická v tom, že není analytickou (klade důraz na argumenty) a zaměřuje se více na individuální zkušenost (oproti institucionální).

²⁵ tamtéž. s. 10.

s lidskou činností, a za „realitu“ složení atmosféry včetně skleníkových plynů (opět v souvislosti s lidskou činností), je relevantním předmětem studia.

Odkazují se na Maxe Schelera, který zdůrazňoval, že toto vědění ve společnosti předchází individuální zkušenosti a zároveň ovlivňuje tuto individuální zkušenost v jejím významu. Ta se pak jeví jako „relativně přirozený světový názor“ – pravděpodobně srovnatelný s konceptem dominantního diskurzu. Obdobně pojato: společnost, jako kolektivní nositel tohoto vědění, je určující pro vytváření myšlenek i pro jejich obsah.

Berger s Luckmannem nedoporučují omezovat se na nepočetnou skupinu tvůrců idejí a světových názorů, ale i na vědění běžných členů společnosti. Tento moment jsem se pokusil částečně pokrýt jako proces reprezentace, resp. interpretačního mostu mezi expertním a laickým věděním, které konstruuji masová média. Řečeno jejich dikcí se zaměřuji na to, jak se expertní ideje projevují v realitě par excellence, tedy v *realitě každodenního života*.

V Diskurzu GZK/GO můžeme vyzorovat momenty, jak ukazují v analytické části, kdy dochází „ke konfliktu mezi soupeřícími klikami odborníků“.²⁶ Sociální procesy, které se účastní konstrukce reality, zásadně ovlivňují její finální podobu.

3.5 O sociální konstrukci reality v médiích

Média (nejen) v případě Diskurzu GZK/GO přistupují k vědění o tématu, jehož procesu vzniku nebyla účastna. Během konstrukce jejich sdělení dochází k převyprávění, novému zarámování, typizaci a dalším procesům, tedy v různé míře odlišné re-representaci vědění.

Můžeme uvažovat o různých rovinách reprezentace reality, které ji v jisté míře zjednodušenosti či obecnosti zastupují. Jiráček (2004) uvádí *typy, stereotypy a archetypy*. „Představa, že zprávy mají povahu diskurzu a nesou nějakou ideologii, pomáhá odhalit podstatnou skutečnost, že zpravodajství významným způsobem napomáhá konstrukci sociální reality.“²⁷ Této konstrukce se dociluje reprodukcí platných hodnot – skrze různé druhy reprezentací, interakcí mezi sdělením a jeho příjemcem, sociální interakcí mezi příjemci sdělení atp. Sdělení o panujících poměrech není jen jejich odrazem, ale současně jejich podporou. Zároveň se někdy média staví kriticky vůči dominantní ideologii (souboru postojů, názorů, významů a hodnot) – čímž mohou demonstrovat svou moc, která se jim v tomto momentě stává sluhou a diskurz se jim stává nástrojem.

²⁶ Berger, Luckmann (1999), s. 118.

²⁷ Jiráček (2001), s. 254, také s. 290.

3.6 O úloze médií

Analyzované texty v praktické části práce mají povahu medializovaných sdělení. Je proto namístě učinit několik poznámek o institucionalizovaném komunikačním procesu tvorby a distribuce sdělení, kde se Diskurz o GZK a GO (v mém pojetí) především odehrává.

Vědecká „fakta“ a poznání musí být rozšířena mimo vědeckou komunitu a laboratoře, aby ve veřejném Diskurzu získala moc a status pravdy. Dominantními pro tvorbu názorů a postojů veřejnosti je informační proces institucionalizovaný skrze masová média. Ta nezobrazují surové výsledky vědeckého poznání, ale poskytují jeho vyčištěnou a upravenou verzi prostou „nudných kroků“, které k nálezu vedly.

Média stojí u zrodu těchto zpráv, nastolují agendu a vybírají, o čem a jak budou referovat (ačkoli ne nezávisle). Většina masových médií je komerční povahy – produkuje a nabízí produkty k prodeji. Jsou tedy vystaveny komerčním tlakům a to ovlivňuje výběr i povahu prezentovaných sdělení.²⁸

Podle Jiráka existují určité obecné zpravodajské hodnoty sdělení, které jsou masovými médii preferovány. Patří mezi ně například blízkost, jasnost, jednoduchost a smysluplnost, novost (nové poznatky, nové interpretace, argumentace), narativita (kontinuita, průběžnost, proces, děj) a možnosti dalšího vývoje. Obecně pak „špatná zpráva je dobrá zpráva a dobrá zpráva není žádná zpráva“²⁹ nebo jinak řečeno: „bad news sells“ (špatné zprávy se dobře prodávají). Celkově lze shrnout, že média selektivně vybírají sdělení podle obecných hodnot (nebo jim je přizpůsobují), dále je interpretují a jinak transformují a tím ovlivňují výslednou podobu Diskurzu.

3.6.1 Sdělení jako proces interpretace a konstrukce

Vycházím z předpokladu, že veškerá medializovaná sdělení jsou interpretace a výsledný tvar nikdy zcela neodpovídá předloze. Novináři, moderátoři a další mediální profesionálové sdělují své interpretace toho, co jim nabízejí například tiskové agentury, experti a další zdroje. Selektivně hodnotí (interpretují), které téma je významné, volí způsob zpracování, výsledný žánr a další vlastnosti sdělení včetně hodnotového rámce. Podávají svědectví o světě, s nímž jejich příjemci nemají či nemusí mít vlastní zkušenost.

²⁸ Sheyholislami (2001), s. 10

²⁹ Fiske (1987) in Jiráka (2001), s. 245

„Media – zřejmě – dokáží utvářet a formovat to, co se jedinec dovídá o světě a mohou být hlavním zdrojem myšlenek a názorů, jež se k němu dostávají.“³⁰ Poskytují nejen informace, ale zároveň konstruuji světonázor potencionálních příjemců sdělení (a pravděpodobně i svůj vlastní). Dochází tak u lidí k vytváření vnímání a tedy i k možnému ovlivňování jejich jednání.

Podrobné analýze interpretace sdělení příjemcem se zvlášť nevěnuji – vyžadovala by pravděpodobně sběr dat v podobě rozhovorů a jejich samostatnou analýzu. Proto alespoň několik poznámek k roli *čtenáře* (příjemce sdělení). Čtenář podle Rimmon-Kenan přistupuje k procesu čtení psaného textu osobitým způsobem: „O psaném textu se tu uvažuje tak, že obsahuje jakousi virtuální dimenzi, která volá po tom, aby si Čtenář zkonstruoval text nepsaný.“³¹ V tomto kontextu vnímám text jako jednu z konstruovaných reprezentací skutečnosti (fikce, budoucnosti), kterou čtenář při interakci s textem-sdělením uvádí v život. Při konstrukci textu je čtenář implikovaným a v textu zakódovaným předpokladem, obdobně jako posluchač v případě rozhlasového pořadu nebo divák v televizním zpravodajství. V takovém pojetí není text autonomním objektem, ale systémem k rekonstrukci vybízejících struktur.

Text, respektive jeho autor, předpokládá, že si čtenář s sebou nese určité kompetence a zároveň text některé jeho kompetence rozvíjí. To může během čtenářovy interpretace a rekonstrukce vést k modifikaci jeho pohledů a konceptů – z běžného čtenáře (diváka, posluchače) se stává informovaným. Čtenář (příjemce sdělení) průběžně formuluje hypotézy a zasazuje je do rámců. Ty se dotýkají toho, co a kde se děje, jaký je stav, účel a motiv věcí, postav, jaká je situace, jaké jsou pozice mluvčích atp. Snaží se z textu získat význam, docílit významové koherence spolu s vlastní zkušeností a kompetencí.

V souvislosti s mediální produkcí je dobré mít na paměti, že cílem textu (sdělení) je, aby byl čten (sledován). Sdělení je konstruováno tak, aby bylo srozumitelné a pochopitelné, svým způsobem se čtenáři podbízí, oslovuje jej.

Stavebními prvky textu jsou znaky, které se skládají podle určitých pravidel, jsou podmíněny sociálním prostředím, hodnotovou orientací atp. Výsledkem jsou jednotlivé druhy a žánry – nebo můžeme také uvažovat o jednotlivých diskurzích v rámci Diskurzu o

³⁰ Jirák (2004), s.16.

³¹ Rimmon-Kenan (2001), s.124.

GZK/GO. Rekonstruovat zamýšlený význam vyžaduje „číst“ soubor znaků (kódy) či celé konfigurace sdělení, zarámované do kontextu zvoleného druhu žánru. Žánr není „přirozenou“ formou, je ustanovován praxí, vykazuje stabilizovaný vzorec s očekávaným uspořádáním (a je tedy konstruován). Žánr a odesílatel (autor) předurčují způsob, jaký význam sdělení přisoudíme, jakým způsobem jej máme „číst“.³²

3.6.2 *Realističnost*

Konstruktivistický základ médií a selektivní výběr sdělení je překrýván snahou o realističnost. Různé druhy reprezentace, znaky, kódy a žánry je třeba sestavovat tak, aby měl příjemce sdělení pocit, že věrně a pravdivě vykreslují objektivně existující realitu za těmito reprezentacemi. Diskurz ve výsledku produkuje „vědění“, které je považováno za realitu.³³ Jiráček uvádí několik základních typů, které vedou k realistickému zobrazení z nichž pro další analýzu vybírám tyto dvě relevantní pro další analýzu: 1. věrohodnost či uvěřitelnost, což jsou reprezentace, které připomínají svět tak, jak jej zná příjemce.³⁴ 2. pravděpodobnost příčin dějů a jejich následků, které je třeba těsně zobrazit tak, aby jedna událost mohla vést k události druhé a nedávala příliš prostoru pro různá čtení. Je nutné věrohodně podat „fakta“ a souvislosti, neboť fyzické prostředí zůstává většinou skryto. Prostředkem je narativní forma sdělení, která vyplňuje prostor médií.

„Realističnost je těsně spjata se souborem idejí, představ a nároků převažujících či prosazujících se v dané době a daném prostředí – tedy s určitou ideologií.“³⁵ A právě tato realističnost zároveň napomáhá tomu, aby se převažující představy skutečně staly – nebo zůstaly – převažujícími. Mediální sdělení je však vždy interpretací, resp. interpretací (ideologicky) selektované skutečnosti (výběr událostí). Vychází se ze zamlčeného předpokladu, že někdo jiný (experti?) zná a má přístup k pravé realitě, média ji pouze zpodstatňují svou produkcí, vyjevují.

Povahu sdělení je během procesu jeho přípravy třeba přizpůsobit tomu, co je pro daný diskurz v jistém smyslu přirozené a pro příjemce sdělení srozumitelné, užívat správných kódů které zapadají do referenčního rámce – tedy „text naturalizovat“.³⁶

³² Jiráček (2004), s. 177.

³³ Srovnej Berger, Luckmann a povahu „vědění“.

³⁴ „Znalost“ nemusí být získána osobní zkušeností, ale opět (pouze?) mediálně zprostředková.

³⁵ Jiráček (2004), s. 211.

³⁶ Rimmon-Kenan (2001), s. 130.

4 Metodologická část aneb jak na to

4.1 Kriteria výběru a práce s daty

Téma GZK je v poslední době intenzivně medializované a proto bylo potřeba se omezit na určité období. Vybrané texty jsem časově omezil dobou jejich vydání mezi 22. prosincem 2004 a 17. červnem 2005. Logika výběru vychází z aktuálních událostí v době přípravy projektu a zároveň pokrytí některých významnějších mediálních i mediovaných událostí. Zdrojem analyzovaných dat byla databáze společnosti Newton IT.³⁷

Výběr textů, které vstupují do následující analýzy, jsem se snažil vybrat v souladu s cíli práce, kterými je kritický pohled na to, jakou podobu má Diskurz v českých médiích. Významnější událostí a předělem v tomto období je například uvedení v platnost Kjóstkého protokolu (polovina února roku 2005), který upravuje emisní limity zemí, jež se k této dohodě zavázaly. Dalším událostem relevantním tématu jako například vyčnívající kauza „Již do deseti let“, které byly vhodné spíše pro podrobnější analýzu užšího výběru dat ze 168 textů, se budu v kontextu věnovat v další části.

K výše popsanému vymezení zdrojů dat je vhodné zmínit, že pracuji pouze s textuální formou; zvukový či obrazový prvek není přítomen.³⁸ Hovořím-li o „sdělení“, mám tím na mysli jeho původní mediální podobu: kanálu sdělení s jeho grafickou, zvukovou resp. obrazovou složkou. Vztahují-li se k „textu“, odpovídá to primárnímu dokumentu v jeho textuální podobě (přepisu) či jednotce analýzy. Podle Wodak (2002) můžeme text pojmout jako materiálně trvanlivé řečové akty. *Výpověď* představuje sdělení performované aktérem (utterance): může se jednat o citaci někoho (aktéra-vědce) nebo citaci někým (žurnalista) nebo se může jednat o animované sdělení (slova někoho jiného).

Žánrově se jedná o různorodé formy: informativní televizní zpravodajství, esejistickou formu v časopisech, přepisy rozhlasových debat a podobně.³⁹ Každý tento žánr – sdílený a rozeznatelný tvůrcem i příjemcem sdělení – je určující pro způsob, jakým sdělení

³⁷ Ucelený soupis všech 168 textů uvádím v příloze. Odkazový aparát na primární dokumenty (analyzované texty) používám – zejména v citacích – s odkazem na původní zdroj. Především tam, kde odkazují na více zdrojů současně, užívám úspornější formu ve formátu číslo, odstavec. Číslo odpovídá chronologickému třídění primárních dokumentů, odstavec odpovídá formátování textu v programu Atlas.ti.

³⁸ Zahnutí vizuální složky do analýzy jako důležitého prvku viz například Kress G, van Leeuwen T. 1996. *Reading Images: The Grammar of Visual Design*. London: Routledge

³⁹ Odlišné médium (omezení na textualitu, hlas či obraz), forma promluvy (nepřerušovaný psaný text v žánrové režii autora vs. moderovaný rozhovor s charakteristikými turn-taking) a další charakteristiky ovlivňují diskursivní strukturu, kterou je při analýze nutné zohlednit.

interpretujeme. To odpovídá také různorodosti zdrojů: české novinové deníky a časopisy, televizní kanály, vybrané rozhlasové stanice.

Společnou vlastností těchto textů je jejich relativně široký čtenářský (divácký, posluchačský) dosah. Vycházel jsem z předpokladu, že vyšší pravděpodobnost doručení širšímu počtu příjemců sdělení bude mít také větší účinek. V případě převzatého sdělení médií lze usuzovat, že autorem obrazového doprovodu nebývají vždy experti, ale že se často jedná o invenci žurnalistů – předkládanou ve schodě se sdíleným sociálním poznáním, nebo-li sdíleným sekundárním kódem sdělení.

Cicourel uvádí možnost přizvat k interpretacím samotné účastníky diskurzu⁴⁰, to by v tomto případě pravděpodobně nepřineslo velký užitek. Nakonec jsem tedy odolal i pokušení provádět rozhovory s „experty“ na toto téma a omezil jsem se na ty jejich mediálně vybrané a zprostředkované výpovědi, které jsou přítomny ve vybraných textech.⁴¹

Vstupním kriteriem textu a jeho získání bylo sebepojmenování tématu „globální oteplování“. S texty jsem pracoval v několika, zpravidla vzájemně se překrývajících, fázích. Nejprve jsem katalogizoval celou „hermeneutickou jednotku“⁴² chronologicky podle data vydání *primárních dokumentů* (dále PD) a všímal si míry relevance ke zvolenému tématu a usuzoval na kritéria selekce a zařazení do podrobnější analýzy. Zaznamenával jsem název dokumentu, autora, kde se dokument vyskytl (strana periodika, doba a pořad vysílání) a některé obecné charakteristiky související s GZK, které umožňují rychlou orientaci a pohyb mezi texty.

Po celkové systematické katalogizaci jsem v interakci s texty zvolil kolem dvacítky kódů (jednotek významu), které zahrnovaly části vět, větné celky nebo celé odstavce. Tyto kódy mi sloužily k lepší orientaci v cca 3 500 citacích.

Následně jsem se zaměřil více na to, jaké kategorie se v textu objevují současně, ať již v souladu nebo v opozici, jakou plní funkci, čím jsou specifické, kdo a komu je adresuje, jak se pozicuje aktér, jak je pozicován nebo jak pozicuje svou promluvou-textem druhé atp. Těžiště pozornosti jsem poté přenesl na čtení textů v perspektivě vybrané kategorie nebo skupiny kategorií. Zde kategorie opět získávaly nové kvality, ale zároveň se také zpřesňovaly a propojovaly. Dávaly vzniknout různým typům vzorců argumentací, modelům a konceptům

⁴⁰ Corsaro (1985), s. 182.

⁴¹ Kupříkladu van Dijk a Fairclough dávají přednost datům z masových médií, Wodak upřednostňuje terénní data získaná etnografickou metodou. Wodak (2002), s. 23-25.

⁴² Některou terminologii přebírám z programu Atlas.ti, který mi sloužil jako pomůcka při analýze.

chápaní, procesům-způsobům a strategiím „nastolování agendy“, které jsou nutně zatížené svým vlastním pochopením i nepochopením, interpretací a prací s texty.

Předkládané výsledky jsou tedy jedním ze způsobů práce s texty a jejich rozkrytí formou diskursivní analýzy. Během procesu analýzy se nabízelo několik strategií, jak se s tématem vypořádat, jak s texty pracovat. A to nejen z pohledu zvolené metody, ale i z povahy a uspořádání vlastních dat.

Odlišné čtení z pozice výzkumníka vyplývá ze specifického záměru, s jakým k textům přistupuji. Jinakost přístupu oproti běžnému čtenáři-příjemci výpovědi nebo autorovi zprávy spočívá také v tom, že mé čtení probíhalo systematicky, chronologicky a především intenzivně intertextuálně, což přirozená rozptýlenost výpovědí v čase, prostoru a různorodosti mediálních kanálů v praxi neumožňuje. Intertextualita je však do jisté míry zabudována do samotných textů – mediální sdělení může odkazovat k minulým (již dříve zprostředkovaným) událostem a to i mediálním. Příjemce sdělení aktuální informaci vztahuje ke svým zkušenostem a balíku příručního vědění. Tato mezitextová opora tedy figuruje i v každodenní praxi a je v textu pro čtenáře (selektivně) vepsána.

4.2 Diskurs a diskursivní analýza

*Diskurz*⁴³, tak jak jej vnímám, je vyjádřením určitého způsobu užívání komunikačních prostředků (verbálních, textových, vizuálních a jiných) při produkci významů (sdělení) vztahujících se k nějakému tématu. Jinak řečeno – diskurz znamená, jak se k nějakému tématu přistupuje, jak se o něm hovoří, jak je nakládáno se souborem možných významů a kategorií, které se k tématu vážou. Tyto významy a kategorie jsou sociálně podmíněné, v čase proměnlivé a veskrze konstruované. Definičním rysem diskurzu je tedy nějaké makrotéma. Diskurz má nejen nadání přetvářet podobu témat a aktérů, ale také nové objekty a subjekty

⁴³ Zde je vhodné učinit jednu malou, nicméně důležitou poznámku. Převážná část materiálů, které jsem čerpal v metodologické kapitole, je v angličtině. To sebou přináší problém překladatelský. Příkladem budiž anglické termíny *action* a *conduct*, které lze shodně překládat jako *jednání*. Lze však užít i slova *činnost* – pro první z nich. Česká terminologie zde zatím není plně zabydlena a mnou používané české ekvivalenty také nejsou užívány plně systematicky – rozdílné užití může vycházet z různých pramenů nebo je snahou úniku před stylistickou monotónností (čemuž jsem se nedokázal vyhnout u nadužívání termínu *diskurz*).

vytvářet. Ve výsledku diskurz odráží myšlení dané doby, hodnoty, určité ideologie.⁴⁴ Jäger hovoří o proudu vědění a jeho uchování – je materiální realitou svého druhu.⁴⁵

4.2.1 Diskurz jako proces

Diskurz chápou jako pravidelný a systematický *proces*, nikoli jev jako *produkt*. Tento proces definují jako časově rozptýlený výskyt událostí a výpovědí vázaných k tématu, které se střetávají v diskursivních polích. Výsledný celek nemusí být nutně konzistentní, avšak je možné identifikovat určité myšlenkové vzorce, typy reprezentace a argumentační strategie, vytváření identit a pozicování aktérů, ideo-logičnost.

Diskurz jako proces vykazuje určité pravidelnosti, odehrává se podle pravidel. Goffman zavedl koncept známý jako *interakční řád*, který reguluje praktiky odehrávající se v diskursivních promluvách.⁴⁶

Podle Daviese, Harrého (2001) se diskurz může utvářet v rámci určité disciplíny (například sociologie a ekologie), kolem určitého tématu, na politické, kulturní nebo skupinové úrovni. Zde, prostřednictvím výpovědí (především těch, kteří disponují mocí), respektive jejich performancí v podobě promluv a poslechu nebo čtení, získávají moc. Aktér, který je předkládá, tím v diskursivních polích pozicuje sebe i ostatní spolu-aktéry.

Cílem *diskursivní analýzy* (dále jen DA) je nejen na základě analýzy dat identifikovat a kategorizovat výpovědi, ale také odhalit proces jejich utváření. Výsledkem pak není pouze soubor znaků-typologie, které odkazují k obsahům nebo reprezentacím těchto kategorií, ale odhalení praktik a podmínek, které tyto kategorie a jejich objekty a subjekty systematicky vytváří. Výstupem by měl být text přístupný a srozumitelný, tak aby jej mohli interpretačně sdílet i ti, kterých se týká (např. minority).⁴⁷

4.2.2 Diskurz jako konstitutivní činnost

Lidé pomocí jazyka vyjadřují své názory a tím konstitutivně vytváří reprezentaci světa, tedy tak svět ustavují, konají. Davies, Harré pohlíží na diskursivní praktiky jako na způsoby, kterými lidé aktivně vytváří sociální a psychologickou realitu. Institucionalizovaný systém užití jazyka a dalších znaků (symbolických znakových systémů) není pouze odrazem

⁴⁴ To není daleko od pojetí Foucaulta, který archeologii považuje za proces zkoumající archivy diskurzu. Kendall, Wickham (2000), s. 25. Foucault však jde dále a za historie považuje rekonstrukce materiálních podmínek těchto myšlenek a znalostí; s.35.

⁴⁵ Jäger in Wodak (2002), s. 34.

⁴⁶ Wetherell (2001), s. 18.

⁴⁷ van Dijk in Wodak (2002), s. 97.

sociálního světa, ale je také jeho tvůrcem a před-obrazem. Diskurz produkuje subjekty a objekty, vytváří sociální vztahy aktérů, kteří respektují – nebo naopak přetváří – interakční řád. Pro konstitutivní moc diskurzu jsou důležité (vzájemné) pozice jednotlivých subjektů, neboť od nich se odvíjí pohled, který účastníci v sociální interakci praktikují i způsob, kterým jsou do diskurzu aktivně zapojeni.

Diskurz vědění produkuje, distribuuje a umožňuje jeho konzumaci. Jednotlivé výpovědi vstupují do „ekonomie diskurzu“ – jsou cirkulovány, vyměňovány, marginalizovány nebo se stávají dominantními, mobilizují tvorbu významů a jsou označeny jako „definitivní pravda“. Diskurzy mezi sebou mohou soutěžit, vytvářet vzájemně nekompatibilní verze reality anebo vymezovat, co je v rámci daného diskurzu možné vyslovit.⁴⁸ Cokoli vědět znamená vědět v termínech jednoho nebo více diskurzů, disponovat koncepty a klíči k rámcům.

Pro DA je důležité, že promluvit znamená promluvit vždy nějak a z nějaké pozice. Jinak řečeno: změna v pozicování znamená změnu v rámování situace. Goffman zdůrazňuje, že se během mluvy přirozeně toto pozicování průběžně mění.⁴⁹ Pod termínem *rámování* budu odkazovat na scénáře a struktury očekávání organizující znalosti, které používáme k odhadu interpretace a vztahů souvisejících s novou informací, událostí či zkušeností.

Pozice mluvčího, pokud je rozeznána a uznána příjemci sdělení, vytváří sadu *očekávání*. Tannen (1993) naznačuje úspěch sdělení podle úspěšnosti očekávání posluchače, co chce mluvčí sdělit nebo očekávání čtenáře, co bude v textu následovat. Jakmile poměříme nový vjem minulou zkušeností, máme co do činění s očekáváním. K interpretaci musíme správně určit zarámování: zda-li šlo o vtip, hru, poučení, vyprávění, tvrzení, varování, apel, obranu, polemiku atp., tedy co je relevantní. Jde tedy více o relační koncept, než o sekvenci událostí.

Jak upozorňuje Gumperz,⁵⁰ účastníci (se) během diskursivních událostí odkazují k různým úrovním a aspektům informací, aby mohli na probíhajících událostech participovat. Kontextualizují nejen aktivně v řečových projevech, ale také pomocí očekávání v pozadí.⁵¹ Tyto *kontextuální klíče* signalizují, v jakém rámci se řečové akty odehrávají nebo budou odehrávat.

⁴⁸ Kendall, Wickham (1999) uvádí příklad dvou diskurzů k jednomu tématu (vědeckého a náboženského), kde promluva v jednom diskurzu nemůže být přenesena do diskurzu druhého.

⁴⁹ Goffman (1981). Někdy je obtížné určit převažující pozici – může se jednat o osobní promluvu, ale zároveň o kolektivní či kulturní hlas. V běžné mluvě i psaném projevu dochází k tomu, že užíváme slova jiných, aniž bychom explicitně signalizovali, že jde o citaci.

⁵⁰ Corsaro (1985), s. 186-7.

⁵¹ Velmi zdařilým odkrytím takového procesu viz. Tannen, D. (1993): What's in the Frame? Surface Evidence for Underlying Expectations in Framing in Discourse.

Poselství konceptu rámování pro účel analýzy spatřuji v tom, že lidé nepřístupují ke světu jako naivní *tabula rasa*, která by přijímala stimuly jako existující v nějaké nezávislé a objektivní realitě. Vystupují jako zkušení aktéři, kteří užívají svých dřívějších zkušeností a aktivně se vztahují k objektům a událostem prezentovaného světa a modifikují ustanovené rámce, čímž si je osvojují. Tyto zkušenosti se projevují jako očekávání; nové stimuly ve většině případů právě tato očekávání potvrzují, ačkoli mohou do určité míry i zpětně, někdy radikálně korigovat zkušenostní interpretace.

4.3 Různá pojetí a formy DA

Variabilita různých směrů a pojetí DA zasluhuje jejich krátké představení a srovnání s cílem ozřejmit, které prvky jsou pro mou analýzu relevantní (a které například méně). Představuji zde také různé možnosti přístupu k datům. Jednotliví autoři si ve shodě se svou akademickou praxí a cíli konkrétního výzkumu vybírají a přetváří koncepty, které jsou pro jejich úlohu vhodné, vzájemně si je propůjčují z jednotlivých směrů.

4.3.1 Konverzační analýza

Konverzační analýza (dále jen CA), shrnují Pomeratz, Fehr (1997), vznikala v průběhu 60. let minulého století především v pracích Harveye Sackse a jeho kolegů. Důraz je kladem na studium každodenních praktik, tak jak jej předmětem studia učinil Goffman; Sacks byl ovlivněn také Garfinkelem, ale i Parsonsovou teorií jednání.

CA se zaměřuje na neformální (konverzační) i formální promluvy a to jak na její verbální i paralingvistické prvky (pauzy, hlasitost, nové začátky). Jazykem sociálně konáme⁵² a užíváme kategorie, události a objekty, které ukazují, jak rozumíme světu, jak jej činíme srozumitelným a sdělitelným druhým. CA věnuje více pozornost časově omezeným organizačním uskupením, dává přednost audio záznamům, případně i obrazové stopě, je více popisná než interpretativní až vysvětlující. Jazyk vnímá jako autonomní systém (bez zatížení mocí, ideologií, historií, nadvládou...). Pravidla a standardy takové interakce jsou zde více situačně podmíněná.

DA je pokusem překlenout omezení klasické CA zaměřující se na větné celky; důkaz klade na užití jazyka jako legitimizujícího nástroje nerovného rozdělení moci, zdrojů a

⁵² Austin uvádí příkladu složení slibu, kde slova nejsou pouze reprezentací, ale přímo sociálním činem. Pomeratz, Fehr (1997), s. 65.

existující hierarchie. O jednotlivých typech a možných přístupech k DA krátce pojednávám v následující pasáži.

4.3.2 *Chápající DA*

Labov a Fanshel představují analytický nástroj *rozšíření* („expansion“), který má napomoci pochopení produkce, interpretace a řazení jednotlivých promluv v diskursivních materiálech.⁵³ Jeho cílem je rozšířit text za hranice toho, co obsahuje a co se v něm říká na to, co „skutečně“ znamená. Rozšíření propojuje text s informacemi různých úrovní abstrakce – počínaje minulými nebo budoucími pasážemi textu, odkazem k jiným textům a promluvám (kontext, intertextualita) až po biografické informace účastníků. Zjednodušeně řečeno – posun od obsahu k významu a interpretaci. Jejich argument opravňující i k překročení samotného textu spočívá v tom, že pokud výzkumník nezná kontext, nutně si jej domýšlí, což se často stává nekontrolovanou proměnou v analýze. Nesnází v tomto momentě bývá, že výzkumník je u těchto externích materiálů odkázán na své vlastní interpretace. Přínos tohoto modelu spočívá v tom, že může například odhalit skryté způsoby, jakými v rámci institucí dochází k procesům rozhodování, a porovnat je s oficiální formulací cílů, které si instituce navenek vytyčila.

Rozšíření nad rámec analyzovaných textů s cílem seznámení se s kontextem tématu jsem také při práci s texty uplatnil.

4.3.3 *Foucault a diskurz*

Foucaultovo pojetí diskurzu není ani snadno vyložitelné, ani snadno aplikovatelné. Přesto obsahuje mnohé užitečné koncepty a některé bych rád zmínil.⁵⁴

Jeho přístup je nepochybně historický, respektive zaměřený na historická data, ale distancuje se od perspektivy pokroku. Místo příčin-důsledků vidí nahodilosti a jednotlivé historické konfigurace jsou pro něj pouze jedněmi z možných. Zároveň není jedna lepší než druhá (nehodnotí). Je skeptický vůči poznání a snaží se vyvarovat hodnotících soudů. Z archeologického přístupu (zaměřuje se na „časové snímky“ historie) a genealogického přístupu (klade důraz na procesuální stránku a vědění/moc) u Foucaulta vzniká koncept diskurzu.

⁵³ Corsaro (1985), s. 180 an.

⁵⁴ Vycházím zde především z publikace Kendall, Wickham (1999), která přístupnou formou některé momenty z Foucaulta čtenářům představuje.

Diskurz je pro něj produktivní. Neuznává, že by diskurz byl „uvnitř“ před jazykem, resp. před tím, než je verbalizován slovy. Zároveň objekty nejsou „vně“ diskurzu v nějaké vnější sféře. Zaměřuje se na „prostor“ diskurzu mezi „vně“ a „uvnitř“. Distancuje se od toho, že by diskurz byl dělán pouze slovy, nejedná se o čistě lingvistický fenomén.

Koncept ne-diskurzivního dává částečně odpověď na problém hranic diskurzu. Ne vše Foucault považuje za diskursivní. Například fyzické tělo jako takové diskursivní není, avšak tělo nemůže fungovat v ne-diskurzivním prostředí. Pojem „tělo“ je výsledkem diskurzu a stejně tak jsou i přírodní fenomény *post hoc* ospravedlněním ustanovených faktů. Jinak řečeno: Latour, který se ve svých ranných pracích na Foucaulta odvolává, argumentuje, že přírodní fakta následují diskurz a ne obráceně – vstupují do diskurzu jako „pravdy“. Příkladem je slovo „déšť“, které věda definuje jako srážky z mraků, avšak pro dávné myslitele to mohla být moč bohů; obojí je produktem diskurzů – v prvním případě vědeckého, v druhém náboženského. Lze se domnívat, že podobně to může být s koncepty GZK a GO, kde například ekonomický Diskurz GZK/GO vidí náklady a příležitosti, vědecký problém hodný studia, ekologický hrozbu a politický diskurz například téma k jednání.

Foucault pracuje s pojmem *moc* (power) – sérií vztahů mezi silami, strategií. Ta není hodnocena konspiračně, není represivní...prostě je praktikována a případně lokalizovatelná, ačkoli nestabilní a flexibilní. Oproti tomu *vědění* (knowledge) je sérií vztahů mezi formou (vyslovitelného a viditelného), je stratifikované, stabilní, segmentované. Z toho můžeme usuzovat, že i nositelé či držitelé vědění jsou stratifikováni. Z pohledu statusu tvrdí, že moc se bez vědění obejde, naopak nikoli; jednou z rolí a sociální funkcí vědění může být podpora některých technik moci. Určit směr příčin a důsledků mezi mocí, věděním a subjektem je prakticky nemožné: jedno podmiňuje druhé, ale determinismus zde nehledíme.⁵⁵

4.4 Kritická diskurzivní analýza

Při představení *kritické diskurzivní analýzy* (dále jen CDA) vycházím například z textů pocházejících z pera Teun A. van Dijka⁵⁶, editora časopisu *Discourse & Society*. Mezi další důležité osobnosti CDA řadím Fairclough⁵⁷ či Wodak.⁵⁸ Rád bych zde krátce objasnil své

⁵⁵ Je možné, že spor o příčinách GZK nebo GO by byl v tomto konceptu neřešitelný.

⁵⁶ van Dijk (1993): *Principles of critical discourse analysis*.

⁵⁷ Fairclough (1992a).

⁵⁸ Wodak, R. Meyer M, (2002).

chápaní a použití tohoto přístupu, případně formuloval výhrady a odstup vůči některým momentům CDA s ohledem na prvky, které preferuji a používám v analýze.

CDA podle Wodak vychází částečně z kritické lingvistiky (inspirované např. Habermasem, Fowler, Halliday), která se snažila izolovat ideologické momenty diskurzu. Předmětem zájmu je kontext užívání jazyka s ohledem na moc. Nejedná se o školu, ale spíše o mezinárodní síť badatelů, které spojuje společný program, ačkoli se mohou lišit v teoretických východiscích. Jinak řečeno: nejedná se o jednu konkrétní metodu, ale vnitřně diverzifikovaný a otevřený přístup.

„Kritický“ moment CDA je částečně inspirován Frankfurtskou školou (Horkheimer, Marcuse, Habermas), literárním kriticizmem či Marxem. Spočívá v odstupu od dat, zároveň v jejich zakotvení do sociálního kontextu, vyjadřuje explicitně politický postoj a sebereflexi. Často rozšiřuje svůj předmět analýzy k intertextuální podobě. CDA si je vědoma toho, že diskurz nejsou pouze textové a dialogické struktury, ale komplex komunikačních událostí zasazených do širšího sociálního kontextu.⁵⁹ Relevantní jednotkou jazyka v komunikaci je text.

Ve shodě s tím, jak k CDA přistupuje van Dijk, se také zaměřuji na to, jaké struktury, strategie a vlastnosti textů a promluv hrají roli v reprodukci nerovností. Van Dijk dává přednost makrostrukturálním prvkům sdělení (titulek, první odstavec), neboť se domnívá, že signalizují důležitý kognitivní vliv na čtenáře.⁶⁰ Přínosným jsem shledal multidisciplinární přístup, který se nezříká inspirativnosti a užitečnosti vědění mimo sociologii. Podle Wodak je vztah mezi jazykem a společností natolik komplexní a mnohotvárný, že interdisciplinární přístup je nezbytný. Horkheimer tvrdil, že žádný jednotlivý přístup není schopen produkovat finální a spolehlivé výsledky o předmětu studia, je zde nebezpečí nevěrného obrazu a tedy komplementární užití více metod je žádoucí.⁶¹

Zastánci CDA tvrdí, že diskurz je sociálně konstitutivní a zároveň sociálně podmíněný. Diskurz je nezřetelným mocenským objektem moderních společností a CDA si klade za cíl jej učinit více viditelným a jasným, spíše než přispět některé disciplíně, škole nebo paradigmatu.⁶² CDA vnímá při svém studiu diskurz jako na nástroj moci a kontroly i jako formu konstrukce sociální reality. Bližší je mi druhé téma.

⁵⁹ Sheyholislami J. (2001).

⁶⁰ Pokud čtenář nemá odlišené znalosti a víry, pravděpodobně bude přejímat předkládaný kognitivní model.

⁶¹ Wodak, R. (2002), s. 8 an.

⁶² Blommaert, Bulcaen (2000).

Spíše než o zneužívání moci například ve formě omezování činů ostatních analyticky de-konstruuji resp. re-konstruuji a re-kontextualizuji systematické používání výpovědí – textů a promluv jako formy a procedury k ovlivňování názorů a jednání ostatních. Nerovnost spatřuji v odlišném přístupu k sociálně ceněným zdrojům – ke vzdělání, znalostem, kompetencím vyplývajících z členské příslušnosti, která se v textech „viditelně“ projevuje. Reprodukuje se v rozdílné míře možností aktérů vstupovat do debaty, usměrňovat či kontrolovat obsah a kvalitu diskurzu a tedy ovlivnit mysl lidí a jejich jednání, zkrátka ovlivnit společenské dění.

V empirické části můžeme tyto modely identifikovat v tom, jak v médiích a médií privilegované elity užívají větší prostor pro aktivně medializovaný vlastní „hlas“ šířený adresně s větším dosahem a možností určování témat agendy a rámců, tedy ideologicko-gnozeologických prizmat a vzorců, kterými jsou produkovány. Jiní, méně privilegovaní aktéři, sami nemají svůj hlas, jsou pozicováni pasivním a stereotypizovaným způsobem (například trpným rodem bez citací, čekající na svou příležitost, až budou médií osloveni). Některé aktéry může praxe diskurzu vyloučit, respektive je omezit na komunikaci face-to-face sobě rovných bez účasti médií. Pro některé aktéry diskurz ani nemá kategorie (pojmenování).

Jádrem CDA je detailní popis a vysvětlení (a kritika) způsobů, jakými dominantní diskurz ovlivňuje společně sdílené poznání, reguluje k němu přístupy, udržuje ideologie a kolektivní i individuální modely vnímání. V praktické části se hodlám zaměřit na strukturu textů a jednotlivé diskurzivní strategie, které jsou do těchto procesů zapojené.

Van Dijk uvádí obtížnost CDA, kde se úspěch posuzuje také podle změny ve společenských poměrech, které bylo dosaženo...a skromnost považuje na místě. V tomto směru se svou vlastním výpovědí o Diskursu GO/GZK spíše inspiroji metodou CDA, uznávám nerovnostní náboj Diskursu, ale neaspiroji na politickou angažovanost sociálního vědce v boji za práva menšin či aktivistickou snahu o změnu. Fairclough CDA v jejím politickém náboji hájí tím, že na rozdíl od většiny jiných přístupů je vždy explicitní ve vyjádření vlastní pozice a závazků.

4.4.1 CDA a Fairclough

Fairclough (1992a) je považován za jednoho z nejučenějších autorů a nejpropracovanějších pokusů o sestavení programu CDA. Blommaert, Bulcaen (2000) načrtávají 3 dimenze rámců, jakým způsobem bychom měly CDA koncipovat a analyzovat zvolený diskurz.

První dimenzí je diskurz-jako-text, tedy lingvistické vlastnosti a organizace konkrétního výskytu diskurzu. Systematicky bychom měli analyzovat výběr a vzorce slovníku, gramatiku, strukturu atd. V praxi to znamená, že jde o to, jak je konkrétní sdělení konstruováno, například užitím pasivního tvaru nebo naopak aktivní citací, promluvou aktéra ve zpravodajství atp.

Druhou dimenzí je diskurz-jako-diskurzivní praktika, jako něco, co je produkováno, distribuováno a konzumováno ve společnosti. Při analýze si všímáme vlastních řečových aktů, intertextuality a dalších prvků, které sdělení zařazují do kontextu. Konkrétním příkladem zájmu může být způsob, jakým jsou vybírány citace, jak se mění, kontextualizují a posunují od svého původního významu.

Třetí dimenzí je diskurz-jako-sociální praxe, tedy ideologické a hegemonické prvky z oblasti ekonomie, politiky a kultury. Odtud také pramení snaha o změnu poměrů, jejich kritické hodnocení v politické a morální rovině a politická angažovanost v sociálních praktikách, které jsou kriticky studovány. Osobně se však zaměřuji spíše na první dvě dimenze, způsob konstrukce a distribuci sdělení mediálními kanály.

Intertextualita je podle Fairclougha jedním z klíčových momentů analýzy. Nachází se mezi textem a diskursivní praktikou (tedy mezi výše zmíněnou první a druhou dimenzí).⁶³ Intertextualitou se míní odkazování se k jiným textům, jejich připojení k aktuálnímu textu, asimilace, kontradikce, ironie nebo parodie jiného textu a podobně.

Jäger shrnuje diskursivní teorii Foucaulta, ze které CDA vychází, a formuluje tyto otázky: z čeho se skládá vědění (platné v určitém čase a místě), jak se vyvíjí, jak je předáváno, jaký má konstitutivní vliv na subjekty a podobu společnosti, jaký dopad má toto vědění na celkový vývoj společnosti.

4.4.2 Metodologie CDA

S metodologickým postupem CDA, který je v trochu odlišné notě než její program, se ztotožňuji více. Je možné postupovat tak, že se nejprve zaměříme na původní dokumenty a materiály (v mém případě expertní vědění) a poté se analýza věnuje širší datové reprezentaci současných diskurzů v podobě novinových zpráv, politické rétoriky, reprezentací laického poznání. Zřetelný posun v rétorice není možné během krátkého časového období odhalit (šel

⁶³ Sheyholislami (2001), s.8-9, také Fairclough (1992).

by pravděpodobně odhalit během změny politické reprezentace), lze však nahlédnout na změny re-representace některých témat nebo událostí.

CDA se nezaměřuje jen na mnohost způsobů, jakým může být text čten, ale spíše na jeho reprezentativitu, selektivnost, částečnost a předsudky, které se promítají do výsledné podoby diskurzu. To sebou může přinášet riziko, že takovému vychýlení podlehne i výzkumník. Cicourel upozorňuje na riziko, kdy výzkumník čerpá z materiálů nad rámec analyzovaného diskurzu a interpretace pak může být zatížena stereotypním hodnocením. V opačném případě, tedy pokud je závislý pouze na materiálech získaných k účelům analýzy (zřídka se multidisciplinarity), se vystavuje riziku přehlédnutí širších institucionálních souvislostí, věr a praktik či opominutí biografického pozadí aktérů, které ovlivňují interpersonální vztahy. S tímto problémem se snažím částečně vypořádat tak, že zvlášť vyděluji kapitolu, ve které představuji problematiku GZK; v analytické části se již snažím držet pouze dat a prvků vykazatelných ve vybraných textech k analýze.

4.4.3 *Způsoby a nástroje analýzy*

Není možné učinit kompletní výčet relevantních a konečných nástrojů CDA, které k analýze její zastánci užívají. Van Dijk se například zaměřuje na to, jakým způsobem mluvčí uplatňuje moc, Wodak se domnívá, že obecně se lze opírat o lingvistiku, Scollon postupuje podle různých typů aktérských výpovědí a spíše etnograficky praktikuje mediovanou diskursivní analýzu.⁶⁴ Výběr i způsob užití se odvíjí od konkrétních výzkumných otázek.

Pro účel méj analýzy se mi zdál vhodný a blízký postup Jägera a Fairclougha:

Jäger rozlišuje strukturní a jazykové kroky analýzy. V prvních je třeba charakterizovat vztah médií a základních témat – v mém případě kategorií vztahujících se ke GZK a GO. V druhém kroku je možné se (kvalitativně i kvantitativně) zaměřit na druhy a způsoby argumentace. Tedy jejich konkrétní strategie; logiku kompozice textu; symboliku a metaforičnost textu v jazykovém i grafickém kontextu (to co je „za“ obsahem); idiomy, rčení, slovník, styl; na aktéry (subjekty i objekty); odkazy (například na vědu); zdroje vědění.

Fairclough se nejprve zaměřuje na specifický sociální problém, v něm identifikuje dominantní styl, žánry. Poté hodnotí jejich rozdíly a rozmanitost, a nakonec se zaměřuje na odpor vedený proti dominantnímu diskurzu, žánru a stylu, který se snaží ostatní formy výpovědí kolonizovat. Po této předběžné strukturální analýze provádí interakční analýzu

⁶⁴ Scollon in Wodak (2002), s. 139 an.

s pozorností zaměřenou na tyto lingvistické rysy: aktéry, čas, časový sled, formu a syntaxi. Ve výsledku provede srovnání dominantního a odolávajících diskurzů.

Někteří vítají pestrost možných metodologických postupů, jiní postrádají jasný systematický přístup. Osobně považuji ve vybraném tématu GZK/GO za přínosnou multidisciplinaritu. Nejprve jsem tedy studoval, jakým způsobem problém ve svých výpovědích pojímají experti. Toto „rozšíření“ mi umožnilo se v problému lépe orientovat a vyvarovat se nekontrolovaného domýšlení se významů. Usnadnilo mi to kupříkladu mapování posunu mezi původními dokumenty expertů, mediálním sdělením a případně laickým poznáním v procesu konstrukce sociální reality; to jsem se v analytické části pokusil ukázat na jednom příkladu ukázat.

5 Uvedení do problematiky GZK aneb o co se hraje

„Nadnárodní cirkulaci škodlivých látek už nelze zvládnout v izolovaném národním rámci. Industriální země musí být napříště rozlišovány i z hlediska národních „bilancí emisí a imisí“. Jinými slovy, vznikají mezinárodní nerovnosti mezi různými průmyslovými státy s „aktivními“, „vyrovnanými“ a „pasivními“ bilancemi škodlivých látek; jasněji řečeno, mezi „zeměmi znečišťujícími“ a zeměmi, které za jejich nečistoty pikají, musí je vdechovat a platit za ně bilancemi úmrtnosti, vyvlastňováním a znehodnocováním.“⁶⁵

Rád bych zde na základě studia „expertních“ materiálů představil své chápání některých termínů a koncepty, se kterými jsem se v Diskurzu GZK/GO setkal.

5.1.1 Počasí a klima

Časové měřítko z podstatné části určuje, o kterých jevech či projevech v souvislosti s GZK a GO mluvíme. Nejedná se o izolované události, naopak jsou bytostně propojené – v tomto časovém propojení se jev jako takový ustavuje.

V mém pojetí jsou „atmosférické události“ jevy krátkodobého (a zpravidla lokálního) charakteru – například dešťová přeháňka. „Počasí“ je pak kombinací těchto atmosférických událostí s časovým horizontem řádově dní. „Klima“ je souhrnem průměrného počasí v dané oblasti. Nelze vést jasnou dělící čáru mezi počasím a klimatem – definice se odvíjí od aplikace a tak některé sezónní jevy mohou být zahrnuty do té či oné kategorie. Časovým měřítkem klimatu jsou řádově dekády let, obvykle se mluví o 30 letech a více.

5.1.2 Globální oteplování a globální změna klimatu

Pod pojmem „globální oteplování“ zjednodušeně odkazuji na prokazatelné zvýšení průměrných teplot zemského povrchu ve vymezeném časovém období. *Změnou klimatu* rozumím změnu dlouhodobého charakteru počasí v globálním měřítku.

Rozlišuji tři příčiny změn klimatu. Mohou být *vnitřní* (stupeň zalednění a změny v chování oceánů), *ne-klimatické* povahy (tektonická činnost, vulkanické erupce, změny sluneční radiace a změny oběžné dráhy). Třetím druhem jsou příčiny lidského charakteru – tzv. *antropogenní*. Sem řadím změny atmosféry v důsledku intenzivního využívání fosilních paliv a aerosolů, využívání a změny půdy (odlesňování, zemědělství, zavlažování atp.). Zmíněné příčiny se v čase i prostoru vzájemně ovlivňují a není je snadné odlišit.

Další pojmy (objekty Diskurzu) jako *skleníkový plyn*, *skleníkový efekt* a *Kjóstký protokol* představím v analytické části způsobem, jakým se vyskytují ve veřejném Diskurzu.

⁶⁵ Beck (2004): Riziková společnost, s. 53.

6 Analytická část aneb jak a co se vaří

„...čekám konec, zatím nic nebolí.“⁶⁶

Analytická část je členěna do několika částí. První část systematicky srovnává několik textů za účelem odкрыtí posunu významu při procesu přípravy mediálního sdělení. Zároveň slouží k hledání jádra problému, identifikaci objektů a subjektů Diskurzu. Pozornost dále věnuji kategoriím (objektům) vznikajícím v Diskurzu a poté způsobům, jak se jich někteří aktéři (včetně médií) svou prezentací členského (ne)vědění aktivně zmocňují a užívají. Jsem si vědom toho, že nevěnuji stejnou pozornost všem aktérům. To vede k tomu, že obraz bude nekompletní.

Nabízené postupy považuji za jednu z možných cest – ve výsledku bez nároků na úplnost. To je také dáno tím, že každý zprostředkovaný materiál zpravidla obsahuje řadu možných sdělení a potencionálních významů. V souladu s CDA jsem si vědom toho, že různí čtenáři sdělení mohou, ba musí, texty konstruovat různě. Ani expertní vědění se znalostí tématu nebo diskursivně analytický přístup se možností odlišné interpretace neubrání. Smyslem CDA je odкрыt, jak může k různým interpretacím docházet. O to jsem se pokusil systematickým porovnáním textů, jejich objektivizováním. Někteří zastánci CDA formulují krajní tezi, že „správná interpretace neexistuje“.⁶⁷

Jestliže média konstruují vlastní sdělení, názor dalších aktérů – expertů, ale i sdělení převzatých z jiných médií (viz následující kauza), prochází v různé míře i touto konstrukcí a podstupuje dvou- nebo víceúrovňovou re-konstrukci a re-interpretaci. Stručně řečeno – vědecké poznatky, než jsou doručeny čtenáři, posluchači, divákovi, procházejí nejrůznějšími procesy transformací. Není reálným cílem a nelze vždy vystopovat „prvotního původce“ sdělení a jít celou re-interpretací cestou od původce výpovědi přes média, až po výzkumníka a čtenáře této práce. Přesto chci tento proces mediálních transformací ilustrativně a stručně nastínit v úvodu analýzy.

⁶⁶ Hudební skupina Chinaski, album „Music bar“ (2005), píseň „Tabáček“. Zvěstovatelé hrozby vykreslují konec, jeho projevy jsou však takřka neviditelné.

⁶⁷ Sheyholislami (2001), Wodak & Ludwig (1999).

Téma GZK je komplexní a nesnadno vyložitelné, a proto media volí různé druhy reprezentací či různé žánry a stereotypy, které spolu s narativním charakterem sdělení (převyprávění) učiní výsledek pro příjemce srozumitelným. K tématu GZK a GO se často pojí novost (poznatků, interpretací, argumentů), svou povahou se jedná o téma s kontinuitou (průběžnost – „změny klimatu“ nebo „oteplování“ v sobě nesou proces, děj), možnostmi dalšího vývoje. Je to téma-příběh s nábojem, s prvky nečekaného.

GZK a GO bývají dávány do vztahu k elitním národům (UK, USA, Čína), nebo osobám (vrcholní politici i vědci), nezřídka v sobě nesou negativní emocionální náboj (hrozbu, nežádoucí účinky). Šíře oblastí a mnohost diskursivních polí, kde se téma GZK/GO vyskytuje, nutně vyžaduje zúžit výběr témat, kterými se dále hodlám zabývat. Pozitivní vymezení některá témata a reality akcentuje, vymezení negativní některá vědomě potlačuje, ale stvrzuje tak implicitně jejich místo v Diskurzu.

Můj výběr a přístup nezdůrazňuje rovinu globálních a lokálních aktérů (subjektů). Z analyzovaných článků je zřejmé, že do produkce Diskurzu viditelně vstupují jako jeho subjekty v jisté míře experti, představitelé různých institucí a správních celků (například starostové); okrajově jsou zastoupeni i čtenáři (dopisy čtenářů, názory). V podrobnější analýze kauzy se tématu dotýkám v momentě přenesení kauzy ze zahraničí (kde pravděpodobně vznikla) do českých médií a angažováním českých národních a lokálních aktérů. Moment střídavého přepínání globálního a lokálního se objevuje i v rovině objektů – například Kjótský protokol může být zobrazen jako globální kategorie (rámec) regulující chování nadnárodních celků a dále se v něm pracuje v jeho reprezentacích a formou narativu působícího jako agens v lokálním měřítku: jak se nařízení o limitování emisí uvádí do praxe konkrétním opatřením.

6.1 Hledání jádra problému aneb kauza napoví

Snažil jsem s texty pracovat v jejich šíři (strukturálně) i v jejich hloubce. „Přirozená“ intertextualita tématu a obtížné určení „přirozeného“ počátku znesnadňuje nalezení vstupního bodu analýzy. Při hledání jádra problému jsem se tedy snažil vybrat nějakou významnější událost, která však nestojí osamoceně – tj. pojí se k jiným významným událostem.

Vstupní branou do analýzy je text-kauza⁶⁸, o němž se lze domnívat, že vykazuje některé, vzhledem k záměrům analýzy, relevantní rysy. Mezi ně řadím (i) možnost určení kontextuální funkčnosti, (ii) text není pouze samoexplanační, ale zároveň vysvětluje i něco jiného, co existuje referenčně mimo něj odkazem k objektivnímu (každodennímu) světu „nás všech“, (iii) je v určitém směru „typický“ – dochází zde k (až úsměvnému) posunu mezi původními expertními soudy a mediálním obrazem, (iv) lze v něm identifikovat klíčové aktéry, (v) pochází od aktérů, kteří mají do diskurzu aktivní přístup a kteří (vi) určují, které téma je důležité či klíčové a (vii) rámce, ve kterých se téma pohybuje, tj. „o co v problému jde a o co jde jeho aktérům a jak jsou v něm angažováni“ (zejména jak aktivně pozicují nebo jsou pasivně pozicováni).

6.1.1 Kontextuální souvislosti

Předtím, než přejdu k podrobnější analýze kauzy⁶⁹, kde se odkrývají různé kategorie, aktéři a jejich strategie, bude vhodné nastínit její kontext na makroúrovni, její strukturální povahu. Tou je podle CDA také vztah mezi mocí a přístupem k diskurzu a z toho vyplývající možnosti sestavování agendy – výběr témat, jak se o nich v mediálním diskurzu pojednává (indexikálně, intertextuálně) a pro koho jsou určena. Ke zmíněné kauze se v rámci vybraného období Diskurzu pojí tyto významné události – jsou postupně vygenerovány z analyzovaných textů a řazeny chronologicky:

Vědecké sympozium v Britském Exeteru konaném 1. – 3. února 2005; pořadatelem byl UK Department of Environment, Food and Rural Affairs pod záštitou britského premiéra Tonyho Blaira.⁷⁰ Tomuto sympoziu⁷¹ (o týden) předchází medializovaná zpráva „expertů“, která tvoří vstupní bod analýzy. Důvodem uveřejnění této zprávy, resp. jejího načasování s ohledem na vyšší účinek obsahu jeho sdělení, může být právě nadcházející sympozium.

Vstup Kjóstkého protokolu v platnost 16. února 2005.⁷² Kjóstký protokol a rozprava o emisích tvoří jednu z centrálních kategorií v analyzovaném období, ke které a kterou se aktéři různě vymezují, hodnotí, argumentují.

⁶⁸ LN, 25. 1. 2005 – „Oteplování prý žene Zemi ke katastrofě“, strana 6, čtk dále jako PD 35.

⁶⁹ O kauze se zmiňuji proto, že se nejedná o ojedinělý text s epizodickou povahou, ale soustavu vzájemně se replikujících, korigujících a vymezujících textů.

⁷⁰ <http://www.stabilisation2005.com/index.html>

⁷¹ O této události informují PD 36, 55, 59, 60, 64, 65, 74, 77, 97, 103.

⁷² Viz například PD 6, 36, 41, 46, 56, 59, 64; 73-82, 85, 87, 88, 91, 93, 103, 123, 131, 132, 165

uskutečněný červencový summit G8 v roce 2005, kterému UK předsedá. GO bylo spolu s chudobou určeno jako hlavní téma.⁷³ Summit již není plně obsažen v analyzovaných textech; událost se odehrává za horizontem vybraného časového období a může sloužit jako konstitutivní počátek jiného diskurzivního pole.

6.1.2 „Již za deset let...“

Záměrně jsem v počátku analýzy zvolil fragment diskurzu, který z dominantního směru vybočuje. Zahrnul jsem do analýzy také originální zprávu, na kterou (se) odkazuje, a provedl malé ilustrativní srovnání. Chci ilustrovat proces vzniku sdělení a to, jakým způsobem média nevyhnutelně mění vše, čeho se zmocňují. Vygenerované objekty a subjekty pak podrobím další analýze s větším záběrem textů. Spojovacím článkem mezi nimi budou nalezené objekty a subjekty.

Již za deset let mohou na naší planetě nastat nevratné klimatické změny, varuje zpráva expertů, o níž včera informoval britský deník The Independent. PD 35,6.

V tomto duchu – tedy o hrozící zkáze v blízkém časovém horizontu – opakovaně reportovala česká média⁷⁴ odkazující na původní zprávu „Countdown To Global Catastroph“ v rozsahu necelých 800 slov ve zmiňovaném deníku od Michaela McCarthy⁷⁵...než byla další týden⁷⁶ odhalena její drobná jazyková, ale z pohledu časového měřítka dosti podstatná, nepřesnost.⁷⁷

Můžeme zde identifikovat viditelně určený časový horizont možných budoucích událostí, v tomto poli spíše atypický. Sled událostí má jasný mobilizační charakter, což je jedním z cílů zprávy. Odkaz na expertní vědění i na původní prestižní informační kanál má dodat zprávě autoritu, přesvědčivost.

Titulky článků: „Oteplování prý žene Zemi ke katastrofě“ i „Countdown To Global Catastroph“ – tedy jejich strukturální důraz – má sémanticky zřetelně negativní hodnocení („žene...ke katastrofě“). Procesy ve tvaru substantivním (to „Oteplování“), s nejasnou příčinou (oteplení kvůli čemu a čeho a s jasným nábojem varování před hrozbou). Čtenář je

⁷³ O summitu G8 PD 15, 41!, 47, 49, 59, 75, 97, 165, 166. Posílenou pozici UK představuje také její předsednictví EU v tomto období.

⁷⁴ Zejména PD 31, 33, 34, 35, 36, 48, 54, 59, více umírněně PD 40, 41.

⁷⁵ Volně dostupnou jsem ji našel například na <http://www.countercurrents.org/cc-mccarthy241105.htm>

⁷⁶ Poukazují na nepřesnosti nebo uvádějící na pravou míru PD 47, 49, 56, 63, 66, 71.

⁷⁷ Výjimku tvoří patrně jen málo zdrojů, například Český hydrometeorologický ústav - Úsek meteorologie a klimatologie reagoval 25. 1. 2005 na svém webu zprávou "Klimatická změna – informační přetlak z 25. ledna 2005", kde se snaží původní zprávu uvést na pravou míru. viz <http://www.chmi.cz/meteo/klimazmena.html>

nucen usuzovat ze svých zkušeností i podle rolí účastníků. Tím, že žene Zemi, žene i nás – čtenáře k činům, tj. odvrácení hrozeb.

Titulky mohou dominantně určovat významovou organizaci zbývajících textu – přináší prvotní informaci, rámuji způsob, v jakém se o tématu uvažuje a dávají návod, jak zbytek textu číst, tj. jak mu porozumět a tedy jak jej re-konstruovat (Rimmon-Kenan užívá pojmu „efekt primárního“). Podtitulky ve shodě s titulky spoluurčuje, v jakém rámci má zbytek textu čtenář číst – performativně se jedná o varování.

Kategorie přicházející hrozby spojené s možnou zkázou a překvapivě blízkým časovým horizontem s odvoláním na expertní vědění (iluze realistického zobrazení reportáže z konference) má nejen informativní, ale i formativní funkci – mobilizuje, neboť jsme takovým konstruktem „naší společné“ reality zaskočení a zároveň na něj dostatečně nepřipraveni. Ačkoli, resp. právě „protože“ odkazuje k budoucnosti, mobilizuje „tady a teď“ a to formou „aby“ nebylo naplněno proroctví. Tážeme se zda něco podobného může (musí?) přijít. Naše civilizace zvěstuje (zde ústy vědců) svůj konec téměř pravidelně a tyto konstrukce-scénáře vývoje světa jsou součástí řady náboženství. Šokující je konstruovaný časový horizont a původce zprávy. Kvantitativní abstraktní čas s událostí zobrazované jako bod na přímce je naplňován časem-trváním v podobě kontinuálních událostí – zde oteplení planety – které může narušit rytmus kolektivního života, vyjádřeném v „nenávratnosti“ dějů. Porušení dominantního vědeckého diskurzu (že klimatická katastrofa nemůže takto brzy nastat) může fungovat jako narušení každodenní reality.

LONDÝN - Oteplení planety může už do deseti let nenávratně poškodit podmínky života na Zemi. V mnoha oblastech bude ohroženo zemědělství, nebude se dostávat pitné vody, zavládne sucho, budou se šířit choroby, zvedne se hladina moří a začne nekontrolovatelné globální oteplování. Vyplývá to z mezinárodní zprávy, která má být zveřejněna dnes a jejíž autoři naléhavě vyzývají nejbohatší země světa a Rusko, aby bez odkladů začaly prosazovat opatření, jež oteplování zpomalí. O zprávě s názvem Meeting The Climate Challenge již včera informoval britský list The Independent. PD 35,7.

Nyní je zřejmé, že „důvodem! hrozby je průvodní jev „oteplení planety“, které je svým umístěním na začátku věty zvýznamněné. Varovné a mobilizující „už“ narušuje běžné vnímání časových měřítek. Prozatím není jasné, nakolik oteplení pokročilo a jak k němu došlo. Pouze čekáme na jeho plný projev – tedy nastane něco, co nutně musí přijít, a nad čím již nemáme kontrolu. Není ani jasné, nakolik se jedná o trend, který v časovém horizontu může „nenávratně poškodit podmínky života na Zemi“ – ale kontrolu jsme ještě neztratili a jde o závod s časem. Kategorie kontroly je z jedné strany produkována hrozbou, z druhé strany možnými důsledky a celkově zarámována do časového horizontu jedné dekády. Počátek zprávy vyznívá jako vědecké, hodnotově neutrální poznání – za několik dní je však

v českých médiích doplněno kontextem politickým. Důležité je, že hrozba je vědecky podchycena, sociálně legitimována a zároveň médií šířena.

„Oteplování planety“ je situováno jako příčina (a současně projev!) hrozby, ale vzápětí také jako možný způsob jejího odvrácení – boj o kontrolu nad planetou a jejím chováním pokračuje. Bitva není dobojována – podmínkou úspěchu je mobilizace a semknutí se ke společným opatřením. Poškození „podmínek života na Zemi“ odkazuje k obecné kategorii života, avšak „v mnoha oblastech bude ohroženo“ také to, co je výlučně lidské – „zemědělství, pitná voda“.⁷⁸ Ve skutečnosti tedy jde o ohrožení *lidských* podmínek života v současné podobě, ne života obecně. Definování života nese lidsky a civilizačně hodnotící měřítko.⁷⁹

Podrobnější analýzou doprovodných jevů kategorie GO a jeho tématicky vzájemně propojených jednotek (příčin, důsledků, důkazů, možných obran) se ještě budu zabývat. Zde stojí za povšimnutí větná stavba v podobě kategoriálních predikátů, které mají konstitutivní úlohu. Připsání vlastnosti „nekontrolovatelné“ (oteplování) propojuje společenské poznání (social cognition) obecné kategorie GO a usnadňuje vznik specificky kontextualizovaného mentálního modelu. Tento moment slouží k demonstraci, jak se zde epistemologická a ideologická funkce-rozměr kategorie GO propojují, překrývají a střetávají. Metaforické obrazy podporují vizi možné budoucnosti. Minipříběh je v podstatě narativní fikcí, která je zasazena do časového vývoje (možných) budoucích událostí.

Pro novinové články je charakteristické odvolání se na hodnotné svědky, zdroje nebo experty s cílem zvýšení důvěryhodnosti sdělení a záruku vyšší účinnosti: „Vyplývá to z mezinárodní zprávy, která má být zveřejněna dnes a jejíž autoři naléhavě vyzývají...“. Za povšimnutí zde stojí nerovný přístup ke zdrojům diskurzu – (expertní) zpráva „má být zveřejněna dnes“, ale o zprávě „již včera informoval britský list The Independent“.

Opět se, jak to navrhuje Beck, můžeme ptát: „jak předstírat kontrolu nad něčím, co je nekontrolovatelné“? V citovaném úryvku můžeme identifikovat mezinárodní zprávu jako dobře prodejného posla špatných zpráv, pasivně umístěné experty zprávy a aktivně vystupujících autory zprávy („autoři naléhavě vyzývají“). V britském listu The Independent lze identifikovat také „nejbohatší země světa“ a „Rusko“. Těmto zemím je v boji proti GO

⁷⁸ Pitná voda je expertně definována jako pitná pro člověka.

⁷⁹ Výčet rizik není ve své dikci nepodobný té, kterou užívá Beck (1999).

připisována moc zpomalit oteplování; staví je do role zachránců-ochránců. Oteplování již probíhá a je možné – ba žádoucí – se mu aktivně bránit a bez odkladů začít prosazovat opatření, jak „vyplývá“ ze sdělení. Brzy bude v textech možné ukázat re-konstrukci příběhu oteplování, užívané důkazy a odkazy na hodnotné zdroje i pasivní a aktivní obranné strategie.

Článek z Lidových novin, s odkazem na zdroj „čtk“, je vlastně převyprávěním již vyprávěného příběhu z britského listu i spolu s odkazem na prvotní příběh zmiňované expertní zprávy. Každé převyprávění do jisté míry posunuje význam, zasazuje jej do nového kontextu, užívá odlišné diskursivní způsoby, aktéry staví do nové konfigurace pozic atp.⁸⁰

6.1.3 *Magické hranice, vztah koncentrací CO₂ a oteplování*

Podle tohoto deníku je to první materiál, který přináší konkrétní časový údaj o blízkém nebezpečí oteplování, s jehož následky se lidstvo nebude umět vypořádat. Na zprávě pracovali britští, američtí a australské vědci a odborným poradcem týmu byl šéf Mezivládního panelu OSN pro změny klimatu Rakendra Pačauri. PD 35,8.

V tomto odstavci se již nebezpečí nespojuje s nenávratným ohrožením podmínek života na Zemi, ale s následky, se kterými se „lidstvo nebude umět vypořádat“. Konstrukce nebezpečí je vztahována k lidstvu, podmíněna lidskými měřítky. Poznání přírody je neoddělitelně spjato s poznáním možností společnosti a naopak. Hrozbu může odvrátit jedině sociální síla společné vědy – globálně proti globálnímu riziku.

Oprávnění představovat kategorii GO a GZK z pozice expertů mají výše (ne)jmenovaní vědci ze jmenovaných zemí vystupující pod společnou hlavičkou kolektivu. CDA si všímá nejen toho, které kategorie a aktéři jsou zastoupeni, ale také těch, kteří jsou opomenuti. Ve skutečnosti je v původní zprávě⁸¹ uvedena ještě polovina vědců z mnoha dalších zemí.⁸² Možným motivem vyčlenění pouze příslušníků těchto tří zemí a jejich privilegovaného postavení je politický postoj představitelů těchto zemí vůči Kjótskému protokolu (vedoucí úloha UK v aktivním prosazování opatření; USA ani Austrálie neratifikovaly, ačkoli jsou velmi významnými emitenty skleníkových plynů v celkovém objemu i v přepočtu na obyvatele – jak je patrné z dalších textů). Společný výskyt vědců, navíc různé provenience, může u příjemců zprávy vyvolávat dojem, že v rámci vědecké komunity na toto téma panuje shoda. Expertní kvalitu má zpráve dát i indický šéf panelu Radžendra Pačauri – tento panel známý jako IPCC je jeden z nejcitovanějších a nejprestižnějších v tomto oboru.

⁸⁰ Bamberg (2003) uvádí ve své studii příklad, kdy aktér ve filmu vypráví příběh (vnořené vyprávění), a tato scéna je na základě textového přepisu v rámci výzkumného záměru na požádání převyprávěna divákem.

⁸¹ Dostupná například na <http://www.americanprogress.org/climate>

⁸² V původním článku The Independent jsou však aktéři jmenováni jako „task force of senior politicians, business leaders and academics from around the world“.

Selektivnost diskurzu se zde projevuje v tom, kdo je v jaké roli prezentován – a zároveň v tom, kdo (nebo co) je opominuto. V předmluvě varovné zprávy jsou totiž podepsáni dva významní a angažovaní politici z UK a USA, v poděkování se odkazuje k mnoha komerčním i ekologickým organizacím, čímž zpráva dostává jasně politický rozměr, jak je v některých dalších textech upozorněno. Jaký je tedy vztah mezi experty (snad výše jmenovaní vědci, z jejichž zprávy něco vyplývá) a autory, kteří „naléhavě vyzývají“? Tento nesoulad může signalizovat průnik rámců, střet jednotlivých diskurzů.

Lze se domnívat, že zde dochází průniku rámce vědců-klimatologů a jejich jazyka a rámce žurnalistů a jejich chápání světa; k obdobnému posunu může docházet i mezi původním mediálním obrazem v UK a překladem a obrazem českých médií. Vyzdvižení některých vědců, opominutí jiných a nevyjasnění „autorů“ přerámuje původní konfiguraci aktérů podle pravidel držitele moci v diskurzu – tedy toho, kdo rozehrává mediální hru.

Podle odborníků svět dospěje ke kritickému bodu ve chvíli, kdy bude v atmosféře 400 ppm oxidu uhličitého (ppm je jedna desetitisíciná procenta). Ví se, že život se utvářel při koncentraci 180 – 280 ppm CO₂, dnes hodnota tohoto skleníkového plynu dosahuje 380 ppm a velmi rychle stoupá. Nevratné změny nastanou podle vědců také tehdy, jestliže se průměrná teplota zvýší o dva stupně Celsia ve srovnání s hodnotami, které na Zemi panovaly před průmyslovou revolucí, tedy před dobou, než lidstvo začalo do atmosféry ve velkém množství vypouštět CO₂. Od poloviny 18. století už se průměrná teplota zvýšila skoro o jeden stupeň Celsia. PD 35,8.

Odborníci upřesňují dva parametry „kritického bodu“, po kterém následuje nevratná změna. Prvním kritériem je koncentrace oxidu uhličitého (CO₂). Kritickou hranici „odborníci“ stanovují na základě toho, že „se ví“, za jakých koncentrací vznikal život, podle současného měření a jeho trendu. Již se však neříká, kdo má toto vědění na svědomí a kdo je zdrojem – původní zpráva v The Independent s historickými hladinami CO₂ ani čísla 180-280 neoperuje. Jedná se pravděpodobně o osobitě ztvárnění českého media užitím narativních prvků „jak to bylo (ještě než)“ plynule přecházejícího do „jak to bude, až když“.⁸³ Toto ztvárnění potlačuje, že se v podstatě jedná o extrapolaci, tedy o konstrukci časové řady, ale ve výsledku je prezentováno jako něco co „bylo“.

Také ne zcela explicitně řečeno – současný trend naplní kriticky stanovenou mezní hodnotu (nese symbolický název „kritická“) zhruba do zmiňovaných deseti let.⁸⁴ Beck upozorňuje na to, že určování mezních hodnot je pochybné kouzlo a srovnává jej s nevědomostí. Přípuštění určitých rizik je zároveň legitimizuje. Jestliže Beck mluví o

⁸³ Text je stavěn tak, aby fakta mluvila sama za sebe, aby „zdravím rozumem“ mohl čtenář dotvářet význam a aby tak sdělení působilo celistvým dojmem.

⁸⁴ Není takto vyjádřeno v původní zprávě v The Independent, ale vyplývá to z ní. Viz take PD 47.

přítomnosti etiky při posuzování mezních hodnot, klimatolog z Ústavu fyziky atmosféry AV ČR Radan Huth považuje tuto konkrétní hranici za spíše psychologicky stanovenou. Huth zde dekonstruuje sociálně konstruovaný fakt:

„Nikdy jsem neslyšel, že právě koncentrace 400 ppm CO₂ má být kritickým bodem, která by měla mít fatální důsledky. Jde spíše o uměle stanovenou psychologickou hranici.“ PD 47,15.

Druhým expertním kriteriem, po kterém se mají dostavit nevratné změny, je zvyšování teploty, respektive její nárůst od poloviny 18. století. V původní zprávě však bez zjevné příčiny není jako druhé kriterium teplota uvedena, ale figuruje především jako nevyhnutelný důsledek zvýšení koncentrace CO₂ na 400 ppm.⁸⁵ Zvýznamněným časovým mezníkem, se kterým se často operuje, je „polovina 18. století“, „počátek průmyslové revoluce“ nebo „rok 1750“. Ten je konstitutivní ve smyslu ovlivňování životního prostředí člověkem v globálním měřítku, vyjadřuje v určitém ohledu kvalitativní změnu vztahu člověk-příroda.

Futuristické scénáře expertů-odborníků jsou laborovány kombinací rekonstrukce minulých událostí a současnosti, kterým jsme – opět pouze díky odborníkům a jejich „očistěným“ prezentacím v médiích – „svědky“. Při hodnocení „detekce“ rizik jsme odkázáni na (ne)vědění expertů. Implicitě je vyloučeno, že by lidé mohli jev odhalit sami (například bezprostřední zkušeností). Kdo má legitimně podchycenu minulost a přítomnost, ovládá budoucnost. Nebo ještě jinak, Orwelovskij – ovládání minulosti a budoucnost dává kontrolu nad současností. Silným argumentem je racionalizovaný pohled na současnou situaci, ze které „svět (do)spěje ke kritickému bodu“ a tento kritický bod nastane „nevratně...ve chvíli“, v blízké budoucnosti. Experti upevňují svou pozici včasným rozpoznáním, zachránčí prozřením. Strach je zde (ne)vyřčenou veličinou obepínající naši planetu (nenávratné poškození podmínek života, ohrožení, choroby, blízké nebezpečí, kritický bod). Morálně hodnotící je obecná kategorie lidstva, které mělo lepší vztah s přírodou do doby „před průmyslovou revolucí, ..., než lidstvo začalo do atmosféry ve velkém množství vypouštět CO₂“ – příčinou hrozby je zde průmyslová (nad)výroba. Pozorný čtenář však může usuzovat, že celé lidstvo neprošlo průmyslovou revolucí, a tudíž jsou emitenti-škůdci za touto obecnou kategorií (prozatím) schovaní: Vystupují zde jako prozřetelní a moudří zachránčí. Ale čas, nebo dokonce „jakási ekologická bomba“ tiká: „Od poloviny 18. století už se průměrná teplota zvýšila skoro o jeden stupeň Celsia“. Čas, teplota, hladiny emisí – to jsou hlavní devizy a prostředky těch, kdo zvěstují blížící se pohromu.

⁸⁵ „[The report] assesses the concentration of carbon dioxide in the atmosphere after which the two-degree rise will become inevitable, and says it will be 400 parts per million by volume (ppm) of CO₂“

Hodnoty CO₂ a průměrné teploty je možné velmi přesně měřit – jde v podstatě o „tvrdá data“, zdánlivě neproblematická. Přesto se často stávají předmětem argumentace, zdaleka o jejich interpretaci nepanuje shoda, vedou se o ně vášnivé diskuse, najdou se mnozí odpůrci z řad politiků i vědců, mnohá zpochybnění. Zde jsem záměrně vybral posun mezi původním sdělením a jednou z forem, jakou byla tato zpráva prezentována české veřejnosti. Toto sdělení celkově vykazuje vyšší míru zjednodušení a zároveň nadměrné zdůraznění některých prvků.

6.1.4 *Politici, státy a zdroje energie*

Zpráva podle deníku The Independent obsahuje varování, že na Zemi tiká jakási ekologická časovaná bomba. Autoři naléhavě vyzývají státy skupiny G8, aby do roku 2025 vyráběly čtvrtinu elektrické energie výhradně z obnovitelných zdrojů. Do pěti let mají urychlit výzkum získávání energie metodami, při nichž nejsou spalovány fosilní látky. PD 35,9.

Riziko je identifikováno konkrétně (například v podobě hladiny CO₂) a přitom předznačeno nejasně („tiká jakási ekologická časovaná bomba“), nebo obecně (například jako nezamýšlené důsledky modernity, kde produkce bohatství produkuje dříve netušená a neviděná rizika, která nemáme pod kontrolou). Zároveň se nabízí otázky typu: Co s tím, kdo s tím může něco udělat (ochránce), případně kdo za to může (odpovědní, škůdci).⁸⁶

Zpráva je adresována státům skupiny G8. Opět je možné připomenout kontextuální funkci: následující týden po uveřejnění této zprávy se koná schůzka G8. Původně však nebyla zpráva adresována jen představitelům G8.⁸⁷ Z pohledu CDA je důležité poselství textu v tom, že uskupení G8 připisuje rozhodovací moc.

Opět jsou stanoveny konkrétní časové horizonty a doporučena opatření, která mohou/mají hrozící katastrofě zabránit. Kategorie „obnovitelných zdrojů“ a na druhé straně „fosilní látky“ a „fosilní paliva“ tvoří v diskurzu GZK a GO vzájemně opoziční pár. Analýza dalších textů odkryla ještě další opoziční kategorii a tou je „jaderné palivo“ a výroba energie z něj.

Z narativní perspektivy příběhu bychom mohli v textech Diskurzu GZK/GO najít vyšetřovatele, zachránce, viníky, oběti, svědky-zvěstovatele, nevěřící, prokurátory atd.

⁸⁶ PD 14 o knize Michaela Crichtona zmiňuje jednu ze zápletek, kde se také objevuje soudní spor v souvislosti s globálním oteplováním. Reálné soudní spory jsou také možné – žalobcem by byly nízké položené ostrovní státy, obhajovat by se musely bohaté průmyslové státy.

⁸⁷ V původním článku se však mluví odlišně: „is aimed at policymakers in every country, from national leaders down“

Výše představený novinový článek z Lidových novin zřetelně posunuje význam sdělení. Nepoužívá citací z překladu převzatého článku z The Independent, nepublikuje doslova ani původní varovné zprávy. Jde o vlastní (re)konstrukci proloženou hlasy médií; hlas původních autorů v ní nezaznívá. Je proto možné se domnívat, že k podobným posunům mezi původním sdělením a jeho prezentací médiu může docházet i v dalších textech, kde absentují citace. Přesto i takové texty mají účinek: dokáží vybudovat přesvědčivost z pozice sdělení a pozice mluvčího prostým odkazem na důvěryhodné zdroje. Spolehlivou obranou proti posunutí významu nebývá ani užívání citací, i tak je možné docílit změn významů.

Následující článek zasazuje kauzu do širšího kontextu. Tím, že v něm autorka již užívá „hlas“ zprostředkovaný médiu, v tomto případě hlas české klimatoložky a dosahuje vyšší důvěryhodnosti, Diskurz, původně se odehrávající v UK, přenáší médium do českého prostředí. Širší kontext globálního tématu získává i lokální rozměr.

6.1.5 *Zavinilo fámou jediné písmenko?*

Titulek jednoho z dalších analyzovaných textů signalizuje nové zarámování – varování či apel nahrazuje polemika (otazník na konci), uvedení na pravou míru.

Katastrofa za deset let nás nečeká, negativní vliv člověka na podnebí je ale nesporný. PD 47,6.

V podtitulku je redefinováno původní sdělení, přesněji je vyvrácen dříve určený časový horizont. Explicitně je vyjádřen „vliv člověka na podnebí“, který je „negativní“ a zároveň „nesporný“. Rozehrává se zde téma interakce člověka a jeho prostředí – v tomto kontextu jeho negativní působení.

Zpráva o brzkých globálních změnách klimatu se objevila ve většině našich médií. Podle českých klimatologů vznikla nedorozuměním.

Do deseti let nastane klimatická katastrofa! Země se oteplí natolik, že dojde k nevratným změnám! Někde budou velká sucha, jinde záplavy! Tuto burčující zprávu přinesla v uplynulém týdnu média. Odvolávala se na prohlášení politiků z Mezinárodního panelu změny klimatu při OSN (ICCT). PD 47,7-8.

Čeští klimatologové redefinují situaci jako „nedorozumění“. Posun významů a způsobu jejich podání lze ilustrovat na dvou člancích stejného média pomocí drobných faktických nesouladů (různých interpretací). Změna žánru a nové zarámování mění pozici média, ze zvěstovatele akutního nebezpečí se stává poučený informační zdroj. Burčující zprávu přinesl i výše analyzovaný článek Lidových novin. Ten se však na politiky neodvolával a zmiňoval pouze „experty“, „odborníky“ a „autory“. Zpráva se odvolávala na „šéfa Mezivládního panelu OSN pro změny klimatu“ (IPCC). V tomto sdělení je zmiňován ICCT (International Climate Change Taskforce), ve kterém již figurují (v jiných mediálních sděleních nejmenovaní) politici, například předsedající Stephen Byers, bývalý britský ministr dopravy a člen

Labouristické strany a U.S. senátorka státu Maine Olympia J. Snowe.⁸⁸ Posuneme-li se z roviny „co“, příslušející spíše obsahové analýze, do roviny „jak“, můžeme z následující analýzy odhalit přerámování primární zprávy z expertní do politické roviny. Posun pozice daného média distancí (zamlčením pochybení?) od původní zprávy a jeho přenesení do českých reálií spolu s angažováním lokálních aktérů-expertů.

Můžeme se ale také ptát, nakolik jsou média při získávání a zveřejňování informací součástí určité mocenské struktury, nakolik podléhají dominantnímu diskurzu a respektují ideologické šablony.

V mediích se však objevila řada zavádějících informací. Termín „do deseti let“ v prohlášení uveden není. Nešlo o vědeckou studii, zpráva měla politický kontext. „Nové odborné poznatky o změně klimatu nepřinášela,“ zdůrazňuje docentka Jaroslava Kalvová, klimatoložka z Katedry meteorologie a ochrany prostředí Matematicko-fyzikální fakulty UK. PD 47,9.

Pasivní formou slovesného určení (predikace) se vyvrací konkrétní časové určení, a to je podpořeno i větnou stavbou zvýznamněné na konci věty. Upřesňuje se ovšem původní formát zprávy (míra vědeckosti a míra politické angažovanosti). Vyjádřením záporu a distancí „nešlo o“ se zřetelně mění její status, její relevance i smysl. Prostě poukazuje na to, že „šlo“ vlastně o něco jiného (intertextualita v akci). Další zápor v citaci, opět umístěný na konec věty, sémanticky dotváří negativní vymezení (českých) expertů vůči mediálnímu podání zahraniční zprávy. Nedochozí ještě k soutěži a boji protikladných definic, ale k boji o interpretace a role-statusy a ve výsledku o různé verze sdělení. Do diskurzu mezi žurnalisty vstupuje mediovaný hlas aktérky-expertky – v tomto případě české klimatoložky.

Blížkost, aktuálnost a jednoduchost původní fámy („špatná zpráva je dobrá zpráva“) nahrazuje výpověď, která dává tématu novou tvář, koriguje jej a zachycuje ve vývoji.

Fáma nejspíše vznikla v britském listu The Independent. Jeho redaktor v prohlášení „přehlédl“ písmenko „s“. Takže zatímco politici upozorňovali na možné klimatické proměny během „coming decades“ - během následujících dekad, v novinách se psalo, že nevratná změna klimatu nastane do deseti let. Senzace obletěla svět. Stanovením pevného a ne příliš vzdáleného termínu se zpráva odlišila od mnoha podobných, které se objevují poměrně často a už ani nebudí velký zájem veřejnosti. PD 47,10.

V trpném rodu se opatrně lokalizuje možný zdroj pochybení „v britském listu The Independent“ a slouží k distanci od sdělení. Konkrétním původcem fámy je zahraniční redaktor. Zpočátku obecné označení viníka se konkretizuje tak, aby si instituce mohla „zachovat tvář“ a nenarušit (sebe)opravou zavedený institucionální a interakční řád. Argumentuje se racionálním apelem: rétorickou figurou je lehkovážné konání britského

⁸⁸ PD 36,8.

redaktora při kompozici závažné zprávy postaveno v opozici k zodpovědným činům autorky tohoto článku a/nebo citované klimatoložky, která zprávu zmírňuje, ale zároveň ji nezpochybňuje celou, a tedy zprávu dokonce v některých ohledech posiluje.

Místo původních „vědců“ a „odborníků“ v prvním analyzovaném článku vystupují jako aktivní aktéři „politici“. Pozice původních vědců a odborníků je upozaděna – snad proto, že nepřinesli „nové odborné poznatky“. Snad proto, že teď je čas na základě nových informací spatřit rozdíl nejen v nově definovaných rolích aktérů, ale i samotné výpovědi dosažené převyprávěním.

Vědci „sami“ uvažují v termínech možností, pravděpodobností platnosti propočtů. Mediální rétorika však užívá jiné druhy reprezentace – realitu vědy reprezentuje pomocí stereotypů a to více deterministicky, ba fatalisticky ve smyslu nevyhnutelnosti budoucích událostí: „nevratná změna klimatu nastane do deseti let“.

Atypickým umístěním zprávy v rámci dominantního Diskurzu GZK/GO „se zpráva odlišila od mnoha podobných“ a fáma-senzace „obletěla svět“. Ilustrativní a přitom typické je, jak se textem/řečí dělají věci. Mediálně posunutá dikce sdělení vědců budí zájem, který běžným zprávám přisoudit nelze, neboť ty se „objevují poměrně často a už ani nebudí velký zájem veřejnosti“. Zamlčeným momentem je, že odlišení se od dominantního diskurzu budí také zájem médií, která taková sdělení produkují – například tím, že „redaktor v prohlášení ‘přehlédl’ písmenko ‚s‘“.

Cílem autorů prohlášení bylo posunout vpřed jednání o mezinárodních dohodách o snižování emisí. Výzvu iniciovali členové panelu z Velké Británie, která se letos stala předsednickou zemí skupiny G8 a chce prolomit mrtvý bod, do něhož se jednání dostala. PD 47,11.

Nenápadný posun a vymezení role a pozice „autorů“ od „expertů-odborníků“ je umožněno také vytvořením dvojice „zpráva“ (expertů) a „prohlášení“ připisované autorům. Hierarchizuje se tím míra „vědění“ přináležející více expertům a jejich zprávě, a míra moci v rukou autorů prohlášení. „Autorům“ se připisuje angažovaný postoj zarámovaný do širších souvislostí, do makroroviny státních celků a kontextu jejich interakce při jednáních. Do záběru objektivu se dostává politická dramaturgie mocných aktérů, která sleduje cíle svého vlastního diskurzu.

Politici z ICCT proto navrhli hranici teplotní změny, kterou bychom neměli překročit, pokud nechceme své planetě ubližovat mnohem víc než dosud. Limitním bodem stanovili zvýšení ročního globálního průměru teploty vzduchu při zemském povrchu o dva stupně Celsia oproti roku 1750, tedy před začátkem průmyslové revoluce. PD 47,12.

Negativní dopad lidské činnosti do určité míry legitimizuje „planetě ubližovat mnohem víc než dosud“. Míru negativních dopadů určuje sociálně konstruovaná hranice, jejíž

psychologický rozměr se snáze dovolá společenského uznání. Upřesněním je nahrazení obecné mediální kategorie „oteplování Země“ vědeckou reprezentací „zvýšení ročního globálního průměru teploty vzduchu při zemském povrchu“. Expertní rétorika opět operuje s teplotou a časem, místo narativu užívá modelů. Tento kód je pro odborný Diskurz GO/GZK přirozený, objektivizuje stav věcí. Současný výskyt obou kódů v jednom textu podle Rimmon-Kenan rozšiřuje čtenářovy kompetence. Od laických kódů (souborů rámců) může nahlédnout i do expertního žargonu, který zároveň získává nadřazený status.

6.1.6 Kde je kritický bod aneb různé roviny pohledu

Dnes se v atmosféře nachází zhruba 380 ppm CO₂ (1 ppm je jedna částice plynu na milion částic vzduchu) a koncentrace každým rokem stoupá zhruba o 1,5 ppm. Autoři výzvy stanovili jako další varovnou hranici koncentraci 400 ppm. „To ale neznamená, že za deset let této hranice dosáhneme. Koncentrace se zvyšuje nerovnoměrně a existuje mnoho různých scénářů růstu množství skleníkových plynů. Tohle je pouze jeden z nich,“ upozorňuje docentka Kalvová. Navíc je podle ní problematické spojovat s dosažením koncentrace 400 ppm právě změnu teploty o dva stupně Celsia. PD 47,13.

Beck má pochybnosti o tom, zda-li lze vůbec určit „bezpečnou“ hranici či jak nalézt „kritický bod“. Kromě etických otázek typu „jak vážné poškození je ještě přijatelné“ jde i o problém spolehlivosti expertního (ne)vědění. Jednotlivé parametry vstupující do „různých scénářů“ se mohou vzájemně ovlivňovat, negovat i posilňovat. Odkaz na „další varovnou hranici“ signalizuje, že nějaká varování již byla učiněna. Toto je pak jedním z nich a je zároveň dalším z možných stanovení „bezpečné“ hranice či „kritického bodu“, čímž se (nově) určená hranice relativizuje a oslabuje.⁸⁹ Polemická nota sleduje i nejasnost „různých scénářů“ budoucnosti či spojování emisních koncentrací a teplot. Odborné (ne)vědění zde polemizuje, reinterpretuje i komentuje možná opatření, která již vědcům nenáleží.

Navíc ani v případě, že oslovené zodpovědné osoby „poslechnou“ a začnou pracovat na snižování emisí skleníkových plynů, nemůžeme čekat výrazný obrat k lepšímu a rychlé snížení jejich koncentrace v ovzduší. „Oxid uhličitý má v atmosféře dlouhou životnost. Když ho tam jednou pustíme, zůstane tam zhruba sto let. I když dnes začneme omezovat jeho produkci, pokles koncentrace se projeví až po několika desetiletích,“ dodává Radan Huth. PD 47,14.

„Zodpovědné osoby“ jsou obdařeny schopností ovlivnit množství emisí, ale ani jejich moc není neomezená. Skrytou hypotézou může být, zda-li se „zodpovědné osoby“ chovají zodpovědně („poslechnou“ odborníky) a budou nás vést „správným směrem“, nebo následovat cestu nadcházející hrozby. „Oxid uhličitý“ žije v atmosféře svým vlastním způsobem, nad kterým člověk ztratil moc. Osamostatnil se, získal vlastní autonomii a stal se významným objektem v Diskurzu GZK/GO. Množství emisí je jedním ze základních prvků,

⁸⁹ Současně lze však nové informace číst jako úsilí o zpřesnění.

kolem kterého se vede polemika, je varováním o přicházející hrozbě. Na výsluní expertních zpráv a mediálních sdělení dobře slouží v roli agenta-zvěstovatele, stává se právoplatným konstituentem kritického bodu i funkčnosti (možnosti) praktických opatření na základě politických rozhodnutí.

Čeští klimatologové ovšem nechtějí vliv člověka na probíhající globální oteplování bagatelizovat, stejně jako nutnost začít se k ovzduší chovat šetrněji. „Sice nepanuje stoprocentní jistota, že oteplování, které v posledních letech pozorujeme, je důsledkem lidské činnosti, ale je to velmi pravděpodobné. Vědci se shodují, že bude-li člověk dále zvyšovat množství skleníkových plynů v atmosféře, povede to k dalšímu oteplování,“ konstatuje Radan Huth. [...] PD 47,15.

Zde jsou dvě roviny, které v odborném Diskurzu spoludefinují celou problematiku. Jednou rovinou je dvojice koncentrace skleníkových plynů-teplota povrchu Země. Druhou, důležitější a spornější rovinou, je pozorované oteplení posledních let, jehož příčinou je lidská činnost. Lidskou činností se obecně myslí emitování skleníkových plynů. Pohledem sociologie vědy to můžeme pojmut i tak, že důsledkem lidské činnosti je také samo pozorování zvyšujících se teplot, tedy vnitřní, činností vědců vytvořený fenomén, jejich měřících aparatur, (ne)věděním atp. Sociologicky se pak ptáme, nakolik se opravdu zvýšilo riziko (objektivní pohled) a nakolik přísnější (přesnější?) je naše reflexe rizika a informovanost o něm (percepční, detekční hledisko). Výsledkem je zpětná vazba a sebekontrola.

[...] O dlouhodobém výhledu můžeme jen spekulovat. Ke klimatickým změnám na Zemi docházelo i před působením člověka, střídaly se doby ledové a meziledové. Nemůžeme určit, zda se nyní nacházíme před další dobou ledovou, nebo jsme již v poledové éře a další výrazné ochlazení nás nečeká. PD 47,20.

Časová komponenta, tak jak jsem ji definoval, dostává nový rozměr a můžeme ji považovat za třetí rovinu, na které se vede Diskursivní debata, další způsob definování GZK a GO. Tato rovina je nutně propojena s předchozími, je jejich součástí. Bez ní by koncept a narativ GO nebyl celý a v podstatě by nebyl ve své podobě ani možný. Přehodnocování minulosti, její rozvíjení či zesilování, umožňuje modifikovat současné významy a relativizovat úlohu člověka v těchto procesech. Rozvíjení minulosti přináší dodatkovou informaci (např. historické hladiny skleníkových plynů), ale její přezkoumání (úloha člověka) může vyvolat významovou rekonfiguraci (například rezignaci, že úloha člověka je nevýznamná).

6.1.7 Složitost systému aneb vědecké limity

Není v lidských silách nastínit jeden přesný scénář, podle kterého se klima v budoucnu zachová. Existuje celá řada vědeckých center, která zkoumají možné alternativy. „Už Albert Einstein prohlásil, že klimatický systém je po člověku tím nejsložitějším, co zná. Vždy v něm panuje velká míra neurčitosti a nepředpověditelnosti,“ říká klimatoložka Kalvová.

Na klima působí celá řada vnějších i vnitřních faktorů. Pomocí matematických modelů většinou počítáme, co

se s klimatickým systémem stane, pokud určitým způsobem změníme jeden nebo více faktorů. Budoucí vývoj některých z nich, například sluneční aktivity, stavy oceánů nebo sopečné činnosti, ovšem nemůžeme dobře odhadnout. PD 47,22-23.

„Možné alternativy“, „míra neurčitosti“, „míra nepředpověditelnosti“ – to jsou přiřazené atributy klimatu, vlastnosti tohoto složitého systému a současně rétorika vědeckého Diskurzu. „Celá řada vědeckých center“ se snaží pochopit složitost systému, podmanit stále unikající část přírody. Čtenářovi se poodkrývá vědecká kuchařka – institucionálně propracované metody měření a „vykazatelnost“ koncentrací skleníkových plynů se takřka ztrácí mezi „celou řadou vnějších i vnitřních faktorů“, které vstupují do (počítači zpracovávaných) matematických modelů. Vědecké instrumenty mají omezenou vypovídací hodnotu, (ne)vědění expertů se násobí (ne)věděním médií. Nejasnost byla tematizována, ale zůstává zatím nerozřešena.

Podle Kalvové jsou pro média nejatraktivnější katastrofické scénáře. Navíc není sporu o tom, že se člověk nechová k životnímu prostředí rozumně. Proto jsou nejčastěji veřejně prezentovány studie, které mají působit jako varovný apel.

„Jejich výsledky bývají bohužel zjednodušovány a obsahují řadu nepřesností a polopravd. Nicméně je jisté, že si se složitým klimatickým systémem nebezpečně zahráváme a měli bychom se začít chovat zodpovědněji,“ uzavírá Jaroslava Kalvová. PD 47,24-25.

Hlasu Kalvové je umožněno budovat pozici-rolí vlastní vědecké komunity i redefinovat a přerámovat charakter jejích výpovědí. Její promluva suverénně („není sporu o tom“) zařazuje člověka „nechová ... rozumně“. Intertextuálně posuzuje dřívější zprávu. Kalvová užitím výrazů „rozumně“, „měli bychom“, „chovat zodpovědněji“, „nebezpečně zahráváme“ v závěru volí žánr smířlivé a rozumné apelace. Efekt primárního v úvodu článku (katastrofa ne za 10 let, ale škodlivý vliv člověka) a opakovaný důraz na povahu konání a vztah člověka k přírodě se v závěru textu (efekt nejbližšího) synergicky podporují a mohou u příjemce sdělení podporovat hypotézu o vlivu člověka na přírodní prostředí. Morálně hodnotící vědění o pozici člověka může zastiňovat expertní (ne)vědění o prostředí člověka. Hlas sice ztrácí sílu a spolehlivost faktů, na kterých stojí, ale původní apel podporuje. Z nepřesnosti viní média, která extremizují hrozby, a vědecký diskurzu očišťuje.

Analýzou této kauzy jsem se snažil odkrýt podmínky a praktiky, za který aktéři systematicky vytváří kategorie Diskurzu.

6.2 Aktéři a kategorie

Podrobnější pohled na dva články, publikované ve vybraném deníku v rozestupu čtyř dní, dovoluje spolu s nahlédnutím do původní zprávy a ostatních textů publikovaných v téže době učinit malé a velmi předběžné resumé.

„Informační přetlak“ a množství textů dožadujících se pozornosti vyžadují, aby sdělení byla selektována. Procesem selekce, regulací přístupu k Diskurzu spolu s „přípravou“ sdělení, dochází současně k selekci v podobě i počtu individuálních i ideologických modelů vnímání a samotných aktérů, tím se zpětně ovlivňuje podoba Diskurzu.

Vztah medií k základním tématům Diskurzu (Jäger) či jeho obsahu (Wodak) dává prostor těmto vybraným kategoriím a subtématům: oteplení planety/GO (příčiny, projevy, důsledky, obrany a zpochybnění), hrozba, skleníkové plyny (měření, emise, omezování), lidská činnost, časové horizonty a měřítka, zdroje a způsoby výroby energie, (ne)vědění, kritický bod a „bezpečná“ hranice, změny klimatu (GZK). Výběrem pouze dvou ilustrativních článků „viditelně“ absentuje důležitá kategorie „Kjóstký prokol“, která se vyskytuje zhruba v jedné třetině všech textů. O kategoriích se v Diskurzu mluví v různých souvislostech, případně jsou vzájemně vymezovány a tvoří nová významová uskupení. Některé z nich také představím.

Jedním z cílů DA je odkrytí praktik a podmínek, za kterých vznikají kategorie Diskurzu a jakým způsobem jsou jeho objekty a subjekty vytvářeny. O ilustrativní identifikaci těchto objektů (kategorií) a subjektů (aktérů, kteří jsou (sebe)kategorizováni) jsem se pokusil ve vstupní analýze. Kategorie a aktéry hodlám podrobit další analýze, tentokrát napříč texty v jejich šíři.

Aktéři svou účastí v Diskurzu kategorie vytváří, vzápětí se jich zmocňují a strategicky užívají prostředků k dosažení svých cílů (viz tabulka). Mezi ty, které jsem identifikoval jako reprezentanty kategorií, patří experti-odborníci, angažovaní politici, podnikatelé, ekologové, státy a jejich představitelé (vrcholní politici), média, lidstvo a implicitně také příjemci sdělení. Jen předběžně se pokusím načrtnout jejich možné cíle, strategie a prostředky identifikovaných aktérů-subjektů, které mohou sloužit jako orientační pomůcka při další analýze. „Člověk“ a v plurálu „lidstvo“ zde má odlišné postavení – je pouze pasivně pozicován, a strategicky používán. Je mu přisouzen cíl přežít. Dosahovat cíle by měl nepoškozením, respektive

zdržením se poškozování, prostředí. Mezi prostředky k vedoucí tomuto cíli patří limitování emisí, výroba energie z obnovitelných zdrojů atp.

Aktér	Cíl	Strategie	Prostředky
Experti	získání „vědění“	racionalita, neutrální výpovědi	měření, modely
Angažovaní	pozice? zisk?	mobilizace, apel, schopnost generalizace na globální úroveň	interpretace, argumentace, zobečnění
Politici	moc? explicitně dohoda, ko-operace	argumenty, apely, výzvy k zapojení se k dohodě	jednání
Média	prodat a distribuovat sdělení	selekce, extremizace dle zpravodajských hodnot	stereotypičnost

6.3 Kategorie Diskurzu

Na základě širší analýzy textů usuzuji, že pro Diskurz GO jsou důležité především tyto dva koncepty: hladiny skleníkových plynů jako příčina a průměrná teplota povrchu Země jako průvodní jev, empirický ukazatel a zvěstovatel hrozby. Na tyto kategorie se zaměřím jako první. Poté uvedu ještě některé další relevantní kategorie či jejich dvojice a přejdu k analýze aktérů a jejich strategií.

6.3.1 Skleníkové plyny

Pro utvoření si představy o tom, co je považováno za skleníkové plyny (dále SP) a jak vznikají v souvislosti s lidskou činností, je možné si vzít na pomoc vybranou citaci:

Z lidských činností přispívá ke změně složení atmosféry, a tím i klimatických podmínek, nejvíce spalování fosilních paliv, jako jsou uhlí, nafta a plyn, kácení lesů, různé technologické postupy v zemědělství a průmyslové výrobě. Tyto činnosti produkují tzv. skleníkové plyny, k nimž kromě oxidu uhličitého patří i metan, oxid dusný, halogenované uhlovodíky a přízemní ozon. Nejvýznamnějším skleníkovým plynem je ale vodní pára, jejíž množství v atmosféře nemůže ovšem člověk prakticky nijak ovlivnit. PD 63,11-12.

Zde bych na základě studia expertního vědění upozornil, že SP, nejen vodní pára, vznikají i přírodním způsobem, tj. bez přičinění člověka.⁹⁰ O skleníkových plynech se mluví v mnoha souvislostech, jako jsou: koncentrace (zvyšování, snižování), omezení (redukce, za/odchytávání) emisí (vypouštění), úrovně (hladiny, vrstva) SP, producent (produkce) SP, tuny SP ročně, takzvané SP, škodlivé emise, hromadění SP, rostoucí (přibývá) produkce (hladiny, emise) SP, obchodování (odkoupení) SP, nákladné omezení emisí SP, způsobujících globální oteplování, skleníkový efekt způsobují takzvané SP, atom SP nevypouští, SP v zemské atmosféře, velkorysé limity, chrlit do atmosféry, stabilizovat

⁹⁰ Ve veřejném diskurzu je možné také tento názor zaznamenat, nicméně jeho výskyt je zřídka.

*koncentrace SP, pod hrozbou SP, závazek (plán) ke snižování SP, boj proti SP, rozvracejí podnebí, SP pochází z...*⁹¹

Dále z analýzy vyplývá, že SP (nejen) v zemské atmosféře jsou předmětem pečlivého sledování a měření. Má-li být něco člověkem regulováno či omezováno, je nutné být schopen hladiny monitorovat a „vykazovat“. Někteří producenti škodlivých emisí *nákladně omezují jejich vypouštění*, kritici hovoří o stále *velkorysých limitech*, jež umožňují *chrlit do atmosféry další a další tuny SP ročně*. *Boj proti SP* pokračuje, vznikají *plány na snižování emisí* v podobě *závazků jednotlivých zemí*, aby mohla být *hrozba GO*, kterou *způsobují SP, zažehnána* atp.

SP tvoří nejednu vázanou kategorii. Jsou příčinou skleníkového efektu, předmětem regulace zakotvené v Kjótském protokolu, „důsledkem“ zvyšování teplot, stávají se předmětem obchodování atp. Argumentačně významnou je spojení SP – skleníkový efekt.

6.3.2 SP – Skleníkový efekt

Jedním z typů reprezentace, jakým média re-interpretují působení SP v podobě skleníkového efektu, je tento stereotyp či minipříběh: *Je to podobné, jako když se člověk zabalí do deky, která brání úniku tepla. Rolí „deky“ nad zeměkoulí plní oxid uhličitý spolu s metanem a dalšími plyny, které život na Zemi produkuje. Říká se jim skleníkové plyny. Zadržují teplo i v noci, když slunce nesvítí, a brání tomu, aby teploty klesaly hluboko pod bod mrazu. Bez nich by rozdíl teplot mezi dnem a nocí byly více než padesátistupňové. Jenže: čím více jich je, tím více klima na zemi zatepluje. PD 38,12.*⁹²

Na skleníkový efekt se pohlíží tak, že je faktorem, počítá se s ním, jsou na něj názory, modeluje se, vede k zesilování GO, bráníme se mu, SP způsobují nebo podporují, udržuje teplo, některé zdroje energie nepodporující jeho tvorbu, vychází z něj GO...

„Skleníkový“ přívlastek je laickým zpodobněním efektu skleníku, kde sklo zastupuje oxid uhličitý s analogickou fyzikální vlastností: absorpcí dlouhovlnného záření, které vysílá Země do vesmíru po přeměně krátkovlnného (viditelného) slunečního záření Zemí. Více jak 100 let známému skleníkovému efektu se zdaleka nepřisuzuje pouze negativní hodnocení. V expertní „nápravě“ hodnocení je zobrazen jako funkční a žádoucí mechanismus: *Existuje řada chybných populárních názorů na skleníkový efekt, které z něj jako by činí cosi nežádoucího. Ale právě naopak, skleníkový efekt je jedním z rozhodujících faktorů, které činí naši Zemi obyvatelnou. Kdyby skleníkový efekt neexistoval, snížila by se teplota na Zemi přibližně o 30 K, čímž by se stala většina povrchu naší planety prakticky neobyvatelnou, a to není představa právě příjemná. PD 63,12.*

⁹¹ Výběr jsem učinil na základě kódů analýzy v programu Atlas.ti, který je v tomto neocenitelnou pomůckou; původní rozsah přes 300 kódů k této kategorii je redukován – zároveň jsou sloučeny opakující se formy.

⁹² Ačkoli role člověka zde není patrná, roli původce SP mu přisuzuje předchozí odstavec citované pasáže.

6.3.3 Teploty

SP způsobující skleníkový efekt mají v důsledku vliv na teploty. Ty ze začaly měřit dávno před „existencí“⁹³ skleníkového efektu nebo SP. V tomto smyslu kategorie teplot diskurzu časově předchází SP. Teploty hrají roli důsledků, projevů oteplování. Jak ukazuje následující ukázka rozhlasového rozhovoru, teploty slouží v Diskurzu navíc často jako „spouštěč“, po kterém se v vzápětí objevuje kategorie GO:

Zbláznilo se počasí? Pociťujeme globální oteplování, anebo se neděje nic výjimečného? O tom teď s klimatologem Českého hydrometeorologického ústavu Vítem Květoněm. Vítám vás, dobrý den.

Dobrý den.

Pane doktore, v hlavním městě dnes padl teplotní rekord, ve dvě hodiny bylo téměř 14 stupňů a na jihu Čech bylo dokonce 16. Co se děje? PD 16,8-14.

Zde figurují teploty jako empiricky uchopitelná zkušenost „počasí“. Teploty (něčeho) jsou vždy především někde, někdy (časoprostorově) a někým měřeny. Jsou *vysoké, nízké, šplhají, (globálně) rostou, nebezpečně stoupají, rekordní, extrémní, vykazují výkyvy, změny, trendy, pohybují se, vykazují rozdíly, anomálie, teplotní stresy, přináší tání ledovců,*

Při užívání termínu „teplota“ narazíme na mnohá připodobnění k tomu, jak se chovají fyzické objekty: pohybují se, rostou, stoupají, mění se, něco přináší a odnáší atp. Ustálená použití spojení „teplotní rekordy“ pro určitý den nebo rok, „zvýšení teploty o...“, „za posledních století“ atp. Jsou také v Diskurzu GZK a GO značně zabydleny. Přesná měření a metody jsou strategickým nástrojem expertů. V zápětí mohou být „fakta“ a „vědění“ o teplotách strategicky uchopena dalšími aktéry.

V roce 1998 americká kosmická agentura NASA vyhodnotila údaje z několika tisíců meteorologických stanic a satelitů a vydala prohlášení: průměrná teplota na Zemi je 58,496 stupně Fahrenheita (asi 14,72 stupně Celsia), což je o 0,34 stupně Fahrenheita víc než ve velmi teplém roce 1995. Tehdejší americký viceprezident Albert Gore zvedl varovný prst: „Tyto údaje jsou dalším důkazem, že globální oteplování je skutečností.“ Pro ekologické aktivisty se stal hrdinou, pro běžné občany živým důkazem, že na zkázonosném oteplování naší planety něco musí být. PD 109,7.

6.3.4 „takzvané“ SP „takzvaný“ Kjótský protokol

Přesná a dlouhodobá měření teplot ve vzduchu, ve vodě i z oběžné dráhy Země umožnila expertům spolu s měřením SP na počítačových modelech „vykazovat“ a dokazovat jejich vzájemný vliv.

„Otázka – alespoň pro racionální lidi – už nestojí tak, jestli existují signály svědčící o globálním oteplování. Teď bychom se už měli ptát, co s ním budeme dělat,“ řekl na nedávném výročním zasedání Americké asociace pro povznesení vědy (AAAS) ve Washingtonu Tim Barnett, mořský fyzik ze Scrippsova oceánografického ústavu sídlícího v San Diegu. PD 109,24.

⁹³ Existencí zde míním výskyt v diskurzu, jeho pojmenování.

Přesné označení mluvčího a citování dodává sdělení váhu. Dostatečně časo a silně medializovaný příčinný řetězec emise „takzvaných“ SP skleníkový efekt zvyšování teplot postupně mobilizovat veřejnost a politiky a tak umožnil vznik a přijetí některých opatření. Mezi nejznámější z nich patří „takzvaný Kjótský protokol“.

6.3.5 Kjótský protokol

Kjótský protokol vznikl v prosinci 1997 jako dodatek k rámcové konvenci OSN o změnách klimatu. Předpokládal omezení emisí oxidu uhličitého a dalších pěti takzvaných skleníkových plynů. [...] Cíl je jasný – snížit růst globálního oteplení planety. PD 75,6-7. Vyspělé průmyslové země se v roce 1997 zavázaly, že oproti roku 1990 sníží emise skleníkových plynů v průměru o 5,2 procenta, a to mezi roky 2008 a 2012. PD 138,25.

I o Kjótském protokolu (dohodě, smlouvě, ujednání, dokumentu) se v textech mluví v různých souvislostech: *vstupuje v platnost, snaží se, odmítá podepsat (ratifikovat), má nepatrný dopad, je nespravedlivý, nutí státy snižovat emise, účast na, byl zamýšlen jako začátek, splnění jeho závazků, uvést jej v život (realizace), potřebnost protokolu, účelnost, vkládají naděje v, polemizují o smyslu, jeho (ne)účinnost, lék na klima, obchod s emisemi, manipulováno s...*

Této kategorie se zmocňují různí aktéři globální (OSN) i lokální (žurnalisté). Ačkoli se někomu dle médií může zdát „cíl jasný“, zdaleka v názorech na protokol nepanuje shoda. Jestliže teploty a SP se skleníkovým efektem „jsou doma“ v expertním světě, Kjótský protokol se odehrává více v politickém poli Diskurzu a tudíž se jej aktéři zmocňují odlišným způsobem.

Zbývá uvést ještě dvě důležité, vzájemně se překrývající, kategorie – a sice globální oteplování a globální změny klimatu.

6.3.6 Globální oteplování

Jde o změnu průměrné roční teploty na zeměkouli. Ta se za posledních 200 let, od doby, kdy začala pravidelná měření, zvýšila. V průměru stoupla o 0,9 stupně Celsia a oteplování se zrychluje. PD 38,8.

Konstitutivním prvkem GO je změna teplot, trend – nutně obsahuje časovou složku. Této kategorie je v Diskurzu přisuzováno mnoho podob, příčin, projevů, důsledků, je předmětem obranných strategií i kontextem příležitostí. Namátkou: *horší důsledky než terorismus, vyvolaný konflikt, vědci sledují, probíhá, vlivem (důsledkem), způsobilo (zapříčinilo), znepokojuje, ohrožuje, hrozí, je viníkem, má na svědomí, příčinou, boj o, mluvilo se o, nevěří na, zpomalí GO, zastavit GO, je jen strašák, vzbuzuje obavy, má být původcem mnoha přírodních katastrof, zpochybňuje GO, konsenzus o, přispívání k, otázka GO, pocítujeme, GO je pastí, hlavní téma, skutečně dochází (prokazatelný jev, důvodem je bezpochyby), celkové GO, nekontrolovatelné, dojde k zlomovému bodu, pravděpodobně následkem, problematika GO, rokování o, hra o, řeči o, mediální bouře kolem GO, teorie GO, hypotéza o GO, GO je blbost...*

Jestliže koncept teplot nikdo nezpochybnuje, o skleníkovém efektu panuje relativní shoda. U „Kjóta“ se může pochybovat o jeho účinnosti, ale globální oteplování je kategorií, které někteří aktéři věří (jsou o ní přesvědčení), jiní nevěří, další mají obavy a někteří se domnívají, že „GO je blbost“. Problém lze analyticky pojmut rozlišením objektivního a subjektivního hodnocení: *V přírodních vědách většinou nic neposuzujete, pouze popisujete. Když ale dojde například na otázku, jaké mohou mít klimatické změny dopad na Českou republiku, k tomu již potřebujete znát esenci několika oborů včetně sociologie. Konkrétně u klimatu musíte rozlišit krizi klimatickou od krize percepční, tedy jak lidé tu krizi vnímají. Často uvádím následující příklad: dotazníkový průzkum mezi vysokoškolsky vzdělanými lidmi ve Spojených státech ukázal, že mnozí pocítili pod vlivem médií na vlastní kůži globální oteplování, a to i ve státech, kde se mírně ochladilo. PD 150,23.*

Další rovinou posuzování je podle mé analýzy rozlišení médií označených příčin: jde o to, zda-li je GO způsobeno člověkem či nikoli. Argumentací bývá uvažovaný časový horizont, který GO jednou dokazuje (například pomocí změny teplot) a podruhé vliv člověka vylučuje (upozorněním na teplotní změny, na které člověk před industriální revolucí nemohl mít vliv). Odpůrci a přívrženci vlivu člověka volí odlišné strategie užívání časové komponenty, ani jedna však neodporuje zdravému rozumu. Pokud bych si mohl již zde dovolit nějaké zobecnění, změny v aktuálním krátkodobém časovém horizontu bývají častěji připisované člověku, změny v předmoderní minulosti pak přirozeným změnám dynamického systému.

6.3.7 Globální změny klimatu

Koncept GZK bývá podáván různými způsoby, jak ukazují následující tři úryvky:

Globální oteplování s sebou přinese poměrně nečekané změny klimatu. Podle jednoho z mnoha scénářů klimatických změn může globální oteplování vyvolat... PD 25,6; 25,31.

Prognózování vývoje klimatu je rozsáhlý a sofistikovaný obor, jehož výsledky jsou stále přesnější. Tím více nás znepokojují: dozvídáme se z nich o výrazném trendu růstu teplot v příštích desetiletích, o stoupající hladině oceánů a zvýšené variabilitě počasí (tj. větší frekvenci hurikánů, povodní, vichřic, vln horka a podobně). Vědci už zhruba spočetli, jak se budou šířit tropické nemoci. Vědí přibližně, jaké koncentraci skleníkových plynů v atmosféře asi odpovídá jaké zvýšení teploty. PD 74,11.

Zatím nikdo z uznávaných vědeckých kapacit a klimatologů nepodal důkaz, že změny ve vrchních vrstvách atmosféry jsou způsobovány pouze lidskou, antropogenní činností. PD 71,10.

Za příčinu GZK je zpravidla označeno GO, jeho projevy a důsledky naopak jednotnou podobu nemívají. V Diskurzu GZK můžeme číst o *brzkém (katastrofickém zhroucení, kolapsu) klimatu, nevratné změně klimatu, varovalo se před GZK, debatovalo se o, poznatky o, mýty o, projevy, vymkly z vědeckého diskursu a staly se vírou, dlouhodobé a přirozené cyklické změny klimatu. Výpovědi o GZK bývají hodnotící z pozice aktérů a argumentačně nesourodé, jak v následující kapitole ukáží.*

6.4 Aktéři Diskurzu

V této části se hodlám věnovat tomu, jak jednotliví aktéři zachází s již mediálně etablovanými kategoriemi Diskurzu, jaké argumentace užívají k jejich vytváření a jaké strategie k dosažení svých cílů.⁹⁴

Navržené členění je pouze jedním z možných. Aktéři nemusí nutně uplatňovat jednotlivé strategie shodným způsobem – mohou například vážně pochybovat o smyslu a účinnosti Kjótského protokolu (viz „Nevěřící“), přitom zároveň upozorňovat na existenci kategorie GO a rizik s ním spojených (viz „Zvěstovatelé“). Ambicí práce však není představit všechny kombinace, které se v Diskurzu vyskytují.

6.4.1 Svědci

„Svědci“ přinášejí vykazatelné „důkazy“ o probíhajících jevech a strategicky si přivolávají na pomoc jejich „projevy“, pomocí kterých konstruují realitu:

Průměrná roční teplota ale podle vědců stoupá na celém světě už nejméně sto let. V České republice se za toto období průměrně oteplilo o 0,6 stupně. Někteří rakouští vědci dokonce tvrdí, že v Alpách probíhá oteplování ještě rychleji a průměrná teplota se tady za 150 let zvedla o 1,6 stupně. Tání alpských ledovců je tak údajně v posledních letech stále zřetelnější... PD 18,11.

Příběh začíná lokální událostí – rekordní teplotou v pražském Klementinu i Českých Budějovicích. K reportované události je narativně připojena historie měření ve zmíněných lokalitách a autor plynule zakomponuje zprávu minulého týdne o konkrétním problému tání Alpských ledovců...až po globální události typu globálního oteplování. V závěru příběhu opatrně upozorní na nejednotnost názoru ohledně příčin jevů. Fakticita či realita GO zůstává jasným jevem potvrzeným svědectvím „očitých“ svědků, citovaných na začátku sdělení: zde českých klimatologů, měřících teploty i klimatologů zahraničních studujících ledovce.

Přesvědčivým příběhem, podporujícím objektivitu samotného svědectví, je rekonstrukce procesu GO v podobě minipříběhu ledovců – tají a tají. Moderátorka uvede problematiku a v rozhlasovém vysílání redaktora vypovídá „z místa činu“:

Smutným rekordmanem je Brunegský ledovec ve švýcarském Wallisu. Během jednoho roku totiž utál o 157 metrů. Více podrobností zjišťovala přímo ve Švýcarsku Klára Stejskalová: Švýcarské ledovce se zmenšují rychlostí, jakou dosud nikdo nepamatuje. Všechny ze stovky sledovaných ledovců ztratily v posledních letech na hmotnosti a většina z nich i na délce. Bez úbytku nezůstal ani jeden z nich... PD 72,11.

⁹⁴ Ustavené kategorie a jejich spojení jsou klíči k diskurzům a jejich rámcům.

Závěr tohoto minipříběhu ledovcům nedává velkou naději a končí zvěstovatelským nádechem.

6.4.2 Zvěstovatelé

Zvěstovatelé a apoštolové jsou v mém pojetí osoby, jež apelují, extremalisticky rekonstruují a emocionálně zabarvují příběh o GO přinášejícím neblahé zítřky, často s člověkem v hlavní roli a s nízkou šancí na záchranu:

Scénář katastrofy není nějakým novým čtením. V mnoha oblastech bude ohroženo zemědělství, nebude se dostávat pitné vody, přijde sucho a choroby, zvedne se hladina moří a začne nekontrolovatelné globální oteplování. To vše už bylo předpovězeno. PD 33,8.

Co se bude dít v budoucnu? Obsah oxidu uhličitého v atmosféře roste poslední dva roky rychleji než kdy jindy a dá se čekat, že tento trend bude s dalším průmyslovým rozvojem Číny a Indie pokračovat. Teploty se mohou zvyšovat zhruba až o 0,3 stupně Celsia za desetiletí. Úroda v tropech a subtropích bude klesat. Pitná voda bude stále vzácnější. Hladina oceánu stoupne asi o půl metru, ale protože přibude silnějších bouří, tak budou častěji hrozit bouřlivé příboje. PD 48,23.

Budou následovat dobře popsitelné dopady – zejména zvyšující se extremita. To znamená jeden rok povodně, druhý rok sucho, jeden rok sněhu dostatek, druhý rok bez sněhu, jeden rok teplý, druhý chladný, velké rychlosti větru tedy rychlé přechody front. PD 49,37.

Nejvzrušeněji na varování mezinárodního týmu nakonec reagovaly nevládní ekologické organizace. „Urgujeme vládu, aby zveřejněnou zprávu vzala vážně,“ prohlásilo Hnutí Duha. PD 40,20-21.

Výčet podobných sdělení je možné snadno rozšířit co do počtu i co do barvitosti. Média selektují povahu sdělení (špatná zpráva si vždy najde místo) a zároveň regulují a omezují vstup mluvčích do diskurzu. Prostor zpravidla jako první dostávají redaktoři, s odstupem času experti, poté významní politici, méně lokální politici a čtenáři, a minimálně prostoru ve velkých médiích mají ekologické organizace. Ekologicky citliví mluvčí bývají „dobrymi“ zvěstovateli hrozeb a je možné, že by tím mohli konkurovat hlasu médií, pokud by dostali v mediálním Diskurzu větší prostor.

6.4.3 Viníci a původci

Například „věřící“, kteří jsou přesvědčeni o roli člověka jakožto jednoho z nejdůležitějších činitelů způsobujícího GO, mohou označit „viníky“ současného stavu. Obecnou kategorií „člověk“ nebo „lidstvo“, často s politickým podtextem, v konkrétní podobě zastupují světoví „původci“ emisí reprezentovaní vyspělými zeměmi a jejich představiteli, kteří jsou nepřístupní dohodě:

Zpráva o oteplování planety je i klackem na Bushe. Tým vědců a politiků varuje před změnami klimatu. Spojené státy jsou největším znečišťovatelem ovzduší, stále se však nechtějí řídit dohodou o omezení skleníkových plynů. PD 41,4-7.

Titulek a podtitulek článku zprávy o oteplování signalizuje přítomnost politického náboje. Prostředky k označení viníka jsou emisní „důkazy“ a jeho zdrženlivý postoj ke

Kjóstkému protokolu. V další části článku autor v MF Dnes re-interpretuje a zprostředkuje strategii, kterou může označený viník volit:

USA: Kjótská dohoda je nespravedlivá. Jenže odpor USA k dohodě netkví jen v Bushově osobě. Stavěl se k ní zdrženlivě i Bill Clinton. USA dohodu považují za chybnou a přičítají jí třeba skutečnost, že z dohody byly vyňaty některé země včetně Číny. Ta je druhým největším producentem skleníkových plynů. „Vyrobí“ jich 2,9 miliardy tun ročně. USA ročně vyprodukuje 5,5 miliardy tun plynů (20 tun na osobu) a celá Evropská unie má na svědomí ročně 3,2 miliardy těchto látek (8,5 tuny na osobu). PD 41,13-15.

Argumentace „viníka“, re-interpretovaná hlasem médií, spočívá v označení dohody za nespravedlivou a v pojmenování dalších, dosud neoznačených viníků. Autor-soudce posuzuje míru viny podle celkového objemu emisí SP původců a jejich průměru na občana země-původce a viníky (tedy důkazním materiálem). Tím konstruuje kolektivní vinu „bezstarostného blahobytu“.

V rozhovoru MF Dnes náměstek ředitele Českého hydrometeorologického ústavu v Praze Radim Tolasz rovněž identifikuje původce emisí. Reaguje na repliku redaktorky deníku a obdobným způsobem dle analogického klíče identifikuje další „viníky“:

MF: Mluví se hlavně o USA, které odmítly protokol ratifikovat...

Tolasz: Ale týká se to i Číny a Indie, které se k závazku omezit emise skleníkových plynů nepřidaly, i když mohly dobrovolně přistoupit. Tím spíš, že jsou velkým producentem skleníkových plynů – jako zemědělské státy hlavně metanu. Pokud by se tyto země začaly zabývat množstvím emisí, které produkují, určitě by se i USA na to začaly dívat jinak. PD 49,10-11.

Světoví aktéři svým přístupem a argumentací nepřímo ovlivňují pozici, která je jim přisuzována, a soudě podle interpretace Tolasze tím současně ovlivňují strategie ostatních hráčů. Postoj „viníků“ může mít dopady i na „nevinné“ – v tom spočívá jejich vina:

[...], ale americké politické vedení včetně prezidenta Bushe si obavy vědců nepřipouští. A tak je možné, že doplatíme na zkorumpovaný politický systém. PD 52,13.

Světové vedení se podle zpravodaje Českého rozhlasu provinilo tím, že nenaslouchá „svědkům“ a tak i „nevěřící“ se mohou stát „oběťmi“.

Pohybujeme se v Diskurzu médií, a tak není překvapivé, že se setkáme s označením viníka, jenž pro změnu špatně naslouchal a počal šířit poplašnou zprávu („oběťmi“ jsou tentokrát „věřící“). Kdo šíří morální paniku, je též „viníkem“. V periodiku Svět vědy autorka v zápětí uvádí věci „na pravou míru“:

Skoro by to zasloužilo, aby někdo dostal pořádně „naplácáno“. Zprávu začal šířit britský deník The Independent... PD 63,7. A teď pryč s panikou a řekněme si, jak je to doopravdy. PD 63,8.

Hledání viníků se v takových situacích snadno stává manifestací virtuálních konstrukcí, které podléhají těm či oněm zájmům (moc, sledovanost, expertnost atp.). Nehmatatelnost a

zároveň reálnost sil, o něž se hraje, dává velký prostor strategickému přetváření významů i kontextu rámců. V takové situaci najdou uplatnění vyšetřovatelé.

6.4.4 Vyšetřovatelé a Obhájci

Vyšetřovatelé (zpravidla experti) na rozdíl od svědků nepřinášejí jen výsledné nálezy a důkazní materiál, ale hodnotí jejich váhu, pozici a věrohodnost svědků atp., tak jako v tomto soudu:

Profesor Alley i další odborníci zkoumají příčiny a možné důsledky náhlých klimatických změn. A hledají samozřejmě i možnosti jejich předvídání.

Dosud se podařilo shromáždit poměrně hodně údajů mapujících klimatickou situaci naší planety. Až tři kilometry hluboké vrty v Grónsku umožnily získat profil ledu sahající asi 110 000 let do minulosti. Typ ledu vypovídá o tepelných podmínkách, za nichž vznikal, plyny v jeho dutinách charakterizují tehdejší atmosféru. Neméně významné jsou další látky, které v něm zamrzly. Například prach, pyl, nebo sopečný popel. Řada informací o pozemském klimatu pochází z letokruhů stromů a z usazenin na dně moří a oceánů. Odborníci se přesto shodují, že tyto poznatky jsou jen výsekem obrovského a velmi složitého obrazu, který zatím zdaleka neznáme. PD 25,12-14.

Analýzou vzduchových bublinek ze vzorků ledu z Antarktidy byl studován obsah oxidu uhličitého... PD 63,9.

Nestávají se němými „svědky“ také ledové útvary? Pozici „vyšetřovatelů“ je třeba chránit legitimizováním vyšetřovacích postupů a nakládáním s „důkazním materiálem“:

Na klima působí celá řada vnějších i vnitřních faktorů. Pomocí matematických modelů většinou počítáme, co se s klimatickým systémem stane, pokud určitým způsobem změníme jeden nebo více faktorů. PD 47,23.

Od legitimizování postupů není daleko k obhajobě nálezů a performace „vědění“ – jako například činí pan Tolasz:

Existuje na to spousta příkladů – globální oteplování způsobuje, že roztávají světové ledovce, zvyšuje se tak hladina světového oceánu, a proto je více vody a vodní páry v atmosféře, tedy více oblačnosti - a z toho plyne, že na zemský povrch dopadá méně slunečního záření, což znamená ochlazování. To je taková učebnicová negativní zpětná vazba. PD 49,13.

I vyšetřovatelé však mají omezené „vědění“ o tom, co „důkazy“ znamenají, jak připouští českobudějovický meteorolog František Vavruška:

Opět existuje několik teorií, jejichž platnost je ale jen těžko prokazatelná. Prokazatelně se pouze otepluje a tají arktické ledovce, což způsobuje zvyšování hladin světových moří. PD 17,15.

Ukazuje se, že teoretický rámec „paradigma“ ovlivňuje podobu realit (i teplot).

6.4.5 Soudci

Soudci váží výpovědi svědků a důkazní materiál vyšetřovatelů. V následující citaci redaktor LN nálezu přisuzuje právoplatné místo GO v Diskuzu, ale bez rozsouzení příčiny:

I když globální oteplování potvrzují i zcela seriózní vědecké instituce, jednotliví vědci se zatím neshodují jak v odpovědích na příčiny tohoto jevu, tak v jeho dalším vývoji. Podle některých teorií k oteplení výrazně přispívá člověk svou průmyslovou činností, další odborníci ale upozorňují, že toto tvrzení nelze uspokojivě prokázat. PD 18,14

Je zajímavé, že přírodní vědy nemusí vždy respektovat kauzalitu jako normu. Autor další citace je geolog a soud o možné nadcházející katastrofě klimatických změn doplňuje o roli strachu. Hrozbu GZK zasazuje do širšího časového období a strach z hrozby považuje za analogický jiným hrozbám, kterým naše civilizace již dříve čelila nebo stále čelí:

Z hlediska našeho vnitřního vnímání budeme dál žít se strachem z katastrofy. Zkusme spočítat, kolik let za poslední století bylo beze strachu - počátek 20. let, kdy jsme setřásli vzpomínku na první světovou válku, konec 60. let, kdy jsme na chvíli zapomněli na studenou válku, a pár nadšených roků na počátku let devadesátých. Dohromady tak sotva 20 let. A jinak jsme se stále báli hospodářské krize, jaderných zbraní nebo - jako dnes - klimatických změn. Strach nezmizel, jen si navlékl jiný kabát. Nejhorší je, že i ten iracionální strach má racionální jádro. Ke třetí světové válce mohlo dvakrát třikrát dojít, naštěstí nás minulá. Kéž bychom měli podobné štěstí i s klimatickými změnami! PD 48,26.

Hlavní příčinou strachu může být strach z jevů, které neznáme a proto je ani neumíme kontrolovat. Nevíme-li, co vlastně znamenají, nejsme schopni je ovlivnit. Někteří soudci-komentátoři si ve shodě s CDA kriticky všímají, za jakých podmínek sdělení vznikají a jakou moc získávají, jak interpretuje redaktor LN v článku „Globální oteplování: fakt nebo politika“. Ten delegitimizuje poukazem na možné partikulární zájmy agilních aktérů-vědců:

Nelze si v této souvislosti nevsimnout, že vědci, kteří na hru o oteplování přistoupili, mají leckde rázem snažší cestu do médií i k financím... PD 64,14.

6.4.6 Nevěřící

„Nevěřící“ nemusí nutně pochybovat o existenci důkazního materiálu (teploty, skleníkové plyny), ale podle pera redaktora LN nevěří v interpretaci nálezů (důsledků) a soudům o vinících:

Skuteční vědci totiž sice varují, že se otepluje a že by to mohlo být způsobeno emisemi skleníkových plynů, současně však upozorňují, že vztah zatím není prokázán. V minulosti se nejednou oteplovalo ještě víc – i bez aut a komínů. Přesto ani loni neminula přírodní událost (od utrženého ledovce v Antarktidě, přes tah kobylek až po poslední tragické události v Asii), kdyby v médiích sborově nezazněly hlasy tvrdící, že jde o další důkaz. PD 5,15.⁹⁵

Zpochybnění předpokladů v pozadí legitimizují – slovy autora článku – také bohatým důkazním materiálem a zároveň zpochybňující vyšetřovací metody „vyšetřovatelů“:

Důvodů pro skepsi je celá řada. Přinejmenším od poslední doby ledové je klima velmi rozkolísané, existuje řada důkazů, že i bez lidského přispění došlo k mnoha krátkodobým výkyvům, proti nimž je současný stav zcela v rámci normy. Přitom přesné záznamy o teplotě se vedou jen několik málo století, o koncentracích skleníkových plynů dokonce pár desetiletí. Jde tedy o časové úseky, které k odhadu dlouhodobých trendů nestačí. Ani sebedůmyslnější modely a počítačové sítě z nich nedokáží udělat reálné prognózy - pokud jim ovšem snaživý nadšenec nepomůže: (ne)úspěšnost dlouhodobých předpovědí počasí přesně ukazuje, kde jsou hranice našich možností. PD 64,13.

⁹⁵ Pojem „Skuteční vědci“ poukazuje na nesamozřejmost toho, kdo je považován za experta.

K ručení vzájemného vztahu „věřících“ a „nevěřících“ někteří užívají strategií oslabující pozici jednoho nebo druhého. V politicky laděného článku „Nadechněte se... a ucítíte politiku“ autorka připisuje aktérům pozice takto:

V otázce změn klimatu je vláda George Bushe ve světě snad ještě osamělejší než při „demokratizaci“ Iráku. Nijak jí to ale nebrání, aby odmítala jak hospodářsky vcelku bezbolestný protokol z Kjóta, tak různé vědecké studie. George Bush je odmávl coby „hloupou vědu“ založenou na „zmatených výpočtech“ a při setkání s vědci z amerických univerzit zpochybnil i to, že za globální oteplování mohou lidé. PD 75,17.

„Nevěřící“ tvoří v médiích stereotypně opozici vůči „věřícím“ tak, jak jim tyto pozice vymezuje autor v LN. Strategií, kterou svými slovy přisuzuje „nevěřícím“, je demaskování cílů jednotlivých aktérů, jak ilustruje ukázka:

Při bližším pohledu však věc vypadá úplně jinak. O globálním oteplování způsobeném lidmi jsou nezvratně přesvědčeni především politické rozvojových zemí (protože kjótský protokol přistříhne křídla západnímu průmyslu), ekologičtí aktivisté (protože je to jejich ideologie i jejich chleba), jaderná lobby (protože atom skleníkové plyny nevypouští) a levicovní intelektuálové (pro zvrácené zalíbení ve všem, co škodí euroamerické civilizaci). PD 64,11.

Je obtížné v českých médiích nalézt „nevěřící“ z řad expertů. Media selekcí sdělení i hlasem svých redaktorů se jakoby kloní k „nevěřícím“, ale přesto se nebrání „špatným“ zprávám „svědků“ a „zvěstovatelů“ a to i z vlastních řad. Srovnáním více textů a autorů lze dojít k předběžnému závěru, že ve výběru mluvčích v jednotlivých debatách preference názorů médií ovlivňují samotní klíčoví aktéři: redaktoři či „redakce“ jako kolektivní autor. Opět jde o zpravodajské hodnoty.

6.4.7 Věřící

Někteří „nevěřící“ nezpochybnují nálezy, ale navrženou účinnost opatření. Tím mohou zpětně posilovat nálezy „věřících“ logikou „když se něco špatně řeší, tak to existuje“⁹⁶:

Předpovědi vědců obsahují dvě zajímavé skutečnosti. Zaprvé – omezení emisí oxidu uhličitého, stanovená Kjótským protokolem, jsou pro planetu zoufale nedostatečná. PD 75,17.

Věřící jsou (stejně jako nevěřící) přesvědčeni o pravdivosti nálezů jako o něčem „objektivním“ a o správnosti své interpretace, jako pan Čermák z Geofyzikální ústav AV ČR:

Ale zdá se, že s tím oteplováním, což je nesporný fakt, teplota vzrostla za minulé století o jeden až dva stupně Celsia ve většině míst světa, někde až i více, například v severních oblastech. PD 23,97.

Ukázkou toho, že jednotliví aktéři mohou postupně vystupovat v různých rolích současně v jednom textu (věřícího, vyšetřovatele i soudce), je tato citace z MF Dnes:

⁹⁶ Jedná se o předpoklad v pozadí.

Globální oteplování je fakt. „Všichni klimatologové to vidí a není o tom sporu, spor je o to, jak vzniklo a co bude následovat,“ říká v rozhovoru náměstek ředitele Českého hydrometeorologického ústavu v Praze Radim Tolasz... PD 49,06.

6.4.8 Oběti

Bez soudců nejsou viníci a bez viníků není obětí. Vhodnou konstrukcí oběti se, z pohledu ekologicky citlivých výpovědí, zdá být ta, která se nemůže bránit – například rozmanité živočišné a rostlinné druhy, jak je uvedeno v deníku Právo:⁹⁷

„Pokud nebudeme okamžitě jednat a nezastavíme globální oteplování, budou si naši vnuci o ledních medvědech moci již jen číst,“ uvedla mluvčí WWF Catarina Cardosoová. PD 56,21.

Michal Mocek z MF Dnes re-interpretuje soudy expertů na studium ohrožených druhů:

Podle jeho [Steva Schneidera z americké Stanfordovy univerzity] kolegyně Rachel Warrenové z Tyndallova střediska pro ekologickou změnu ohrožuje už jednostupňový nárůst teplot řadu druhů motýlů a ptáků. Dvoustupňový nárůst, k němuž může podle nejhrošších scénářů dojít už za 20 let, prý postaví na pokraj zániku nejen četné druhy ryb či obojživelníků, ale i sněžné leopardy, lachtany a lední medvědy. PD 60,16.

Obyvatelé delt řek a břehů oceánů jsou v médiích typickou reprezentací ohrožených skupin lidstva. Tyto skupiny však svůj hlas v médiích prakticky nedostávají, jsou pouze pasivně pozicováni pro dokreslení příběhu. Lenka Petrášová v MF Dnes shrnuje:

Kvůli tání ledovců se zvyšuje hladina oceánů o desítky centimetrů za století, proto některým přímořským oblastem hrozí zatopení. V Nizozemsku budují důmyslné hráze, jež vodu zadržují, v chudých a přelidněných zemích, jako je Indie, se budou lidé muset stěhovat do vnitrozemí. PD 38,16.

Samozřejmě že této dramatické změny se v celé její šíři nedočkáme během našich životů, ale už změna o jediný metr zaplaví řadu přímořských měst a například velkou část Bangladéše, kde žijí miliony nejchudších a nejzranitelnějších lidí. PD 52,11.

Zpravodaj Českého rozhlasu ve výše uvedeném odstavci vypočítává budoucí postižené v milionech. Stává se tak „zastáncem“ bezbranných (chudých) a bezhlasých. Mezi oběti, kterým vzniknou škody, ČT 1 v hlavním televizním zpravodajství řadí některé státy, resorty nebo instituce:

Himalájské ledovce ohrožuje globální oteplování a lidnaté státy, třeba Čína, Nepál nebo Indie jsou zas ohrožené záplavami a po nich nedostatkem pitné vody. Takové závěry přináší zpráva Mezinárodního fondu na ochranu přírody. Během několika desítek let se ale situace obrátí a vody bude nedostatek. Ohrozit to může nejen zemědělství, ale i místní průmysl. Oslabený proud vody nebude stačit na zásobování vodních elektráren. PD 104,08 a 17.

Hospodářské noviny vyčíslují ekonomické ztráty již v titulku „Výkyvy počasí stály 30 miliard eur“. Změny klimatu ve vyprávění představují ekonomickou a ekologickou hrozbu – v číslech pojišťoven a zajišťoven se stávají, proloženy citacemi zástupců těchto institucí, důkazním materiálem:

⁹⁷ Symetricky by bylo možné nalézt i druhy, které ze změn klimatu i ovzduší budou těžit.

Extrémní projevy počasí způsobily, že loňský rok byl nejdražší v celé historii pojišťovnictví. Celosvětové ztráty na pojištěném majetku dosáhly 30 miliard eur. Neblahá stopa člověka na Zemi je čím dál viditelnější. Ukazují to i satelitní snímky, které zveřejnila OSN. PD 158,9-10.

Konkrétní projevy, zobrazované médií, dávají vzniknout také obětem lokálního charakteru. Jsou jimi například provozovatelé zařízení pro zimní sporty, lyžaři, a příznivci zimní automobilové rally. Lokální „důkazy“, evidence, jsou konstruovány jako aspekty globálního problému spojené žitou zkušeností.

6.4.9 *Spekulanti*

Mezi spekulanty řadím ty, kteří mohou z problematické situace významně těžit, subjekty, pro které se riziko stává příležitostí.⁹⁸ Autorka v Mladém světě přináší obraz politika, který veřejně odmítá vědecké předpovědi z pozice „nevěřících“, ale ze spekulativních důvodů může profitovat:

Kuloární informace z tohoto setkání navíc dokládají, že Bush tání arktických ledovců přímo vítá. Otevřelo by totiž mořské trasy, jako například kanadskou Severozápadní cestu, námořní dopravě a umožnilo by lepší průzkum polárních nalezišť ropy a zemního plynu. PD 75,17.

Geolog Petr Jakeš dostává hlas v MF Dnes a rovněž upozorňuje na ekonomickou dimenzi, která je pro některé aktéry výhodná a stává se legitimní obchodní příležitostí, kterou obchod s emisemi umožnil:

Globální oteplování je mimo jiné také velký kšeft. Některé informace okolo globálního oteplování jsou jen součástí tohoto velkého obchodu. Myslím tím obchodování s emisemi oxidu uhličitého, které vyhovuje méně rozvinutým zemím, protože za prodej svých nevyčerpaných limitů dostanou hodně peněz od bohatých zemí. PD 39,14.

6.4.10 *Zachránci*

Zachránci disponující „vědění“, které jim umožňuje dávat rady těm, kteří nás mohou před pohromou zachránit. „Vědění“ zde podporuje moc, ne naopak. Roli zachránců mohou zároveň zastávat apoštolové hrozby, což kupříkladu dokládá článek na stránkách Mladého světa:

Autoři zprávy kromě varování, v němž je vůbec poprvé uveden i termín možné globální katastrofy, nezapomněli ani na konkrétní rady, jak pohromu odvrátit. Pro začátek státům skupiny G8 a Rusku doporučují, aby nejpozději do roku 2025 začaly vyrábět čtvrtinu elektrické energie výhradně z obnovitelných zdrojů a do pěti let urychlily výzkum získávání energie metodami, při nichž nedochází ke spalování fosilních látek. PD 54,10.

Joseph E. Stiglitz, laureát Nobelovy ceny za ekonomii, v časopisu Ekonom přisuzuje možnou roli zachránců i těm, kteří mocí nedisponují, a tím jim vlastně přisuzuje určitou moc:

⁹⁸ Do jisté míry je riziko příležitostí pro všechny aktéry, neboť jim umožňuje budovat svoji pozici.

Rozvojový svět pochopitelně nechce obětovat svůj růst ve prospěch celosvětového veřejného dobra, zvláště když Spojené státy, jakožto nejbohatší země na světě, nejeví ochotu obětovat byť i jen málo ze svého rozmařilého životního stylu. Nová koalice deštných pralesů pod vedením rozvojových zemí v čele s Papuou-Novou Guineou (PNG) a Kostarikou nyní přichází s novátorským návrhem, v němž nabízí dodržování limitů na skleníkové plyny a zároveň ukazuje, že omezení emisí lze dosáhnout způsobem, který bude podporovat jejich rozvoj. PD 168,7.

Jednotlivé typy aktérů, představené ve výše navržené typizaci, nelze jednoznačně ohraničit a vymezit. Spíše než o všeobecně konzistentní postoj ke kategoriím diskurzu se jedná o strategicky uplatňované prostředky, kterými se aktéři vztahují k jednotlivým kategoriím a spolu-aktérům Diskurzu. Produkují kategorie v kontextech kompatibilních s jejich cíly – odkazují se „věrohodné“ zdroje, užívají k různé typy reprezentací, volí odlišné žánry a ve výsledku soutěží o definice jednotlivých kategorií, jejich rámcování a podobu celého Diskurzu.

7 Závěry

Ústředním tématem diplomové práce je vztah člověka-společnosti a přírody, jehož poznání doprovází snaha o expertní vědění. Jádrem práce je jeden útvar tohoto diskursu – globální oteplování resp. změny klimatu tak, jak je produkován a distribuován masovými médii. Expertní názor o tomto rizikovém vztahu není v médiích vykreslen jako jednotný. Většinou však člověku různou měrou přisuzuje negativní vliv na přírodu – v našem případě zacílenou na zemské klima. Pravděpodobnostní povahu expertních předpovědí a budoucích scénářů založeném na „důkazním materiálu“ hladin emisí, teplot a dalších „projevů“ dopadu lidské produktivní činnosti na přírodu pak v analyzovaném období doplňuje snaha o určení „bezpečných“ hranic emisí, které učiní riziko „kontrolovatelným“. Příkladem politického managementu zmíněného rizika je Kjótský protokol, který do určité míry legitimizuje externalitu lidské činnosti, kontroluje a komercionalizuje rizika. Právě tato kategorie se ukázala být významná i pro vykreslení „velkých hráčů“. Vyspělé země dělí z hlediska postoje k situaci rizika na ty pokorné (např. UK) a nepokorné (např. USA). Aktéři jsou diskursem kódováni z hlediska odpovědnosti a viny.

V boji o budoucnost (a zároveň v soutěži o podoby reality) nepanuje shoda, a to ani v oblasti možných opatření. Společně s polemikou o platnost expertního „vědění“ (přijímání či odmítání vědeckých idejí) se bojuje o politickou podporu a nepřímo ve hře je i sama přesvědčivost takových soudů či definic situace (zhoršení, ohrožení). Expertní modely jsou diskursivně přesvědčivé ne z důvodu empirické funkčnosti, ale z důvodu jejich společenské podpory a standardizace jejich re-prezentace. Podporu a legitimitu zajišťují – vzhledem k tomu, že globální oteplení není v dlouhém časovém horizontu (retrospektivně i perspektivně) dostupné běžné zkušenosti jednotlivců – především masová média prostředkující diskursivně vědění vědy a zájmy moci.

Do expertního pole v mediálním diskurzu vstupují „velcí hráči“ (vyspělé státy, jejich představitelé, zájmové skupiny a v neposlední řadě samotná média) a další aktéři disponující mocí. Sledující vlastní cíle, v tomto procesu re-interpretují a re-kontextualizují vědecké „poznání“, které tak prochází různými procesy transformace (je re-formováno zpravodajskými hodnotami atd.). Sdělení-produkt je ve formě mediálního sdělení doručeno příjemci, který je interpretuje na základě svého vědění a zkušenosti.

Nakolik důsledně a věrně tedy mediální diskurz odráží původní expertní chápání? Je zřejmé, že selekce témat se zaměřuje na kontrasty, někdy až senzace, a preferenci získávají snadno sdělitelná poselství – nebo se tomuto obrazu přizpůsobují. K posílení dojmu autority se autoři často odvolávají na „experty“, nebo je zvou jako spoluvůrce svých sdělení. Záměrem takové produkce sdělení je posílení jeho důvěryhodnosti, jak je detailně objasněno v analytické části.

Media sdělení interpretují a transformují a tím ovlivňují výslednou podobu a masovou distribucí i dosah Diskurzu GO (formují tak veřejné mínění, globální politiku, ekologický diskurz atd.) a pravděpodobně jej globalizují nejen konceptuálně, ale i geograficky a geopoliticky. Právě analýza vybraného souboru textů poukázala na dominanci názoru, který problém GO považuje za vesměs „reálný“ a vliv člověka „prokazatelný“. Opakování stereotypních re-prezentací zde hraje sebe-stvrzující funkci. Prostor pro vyjádření názoru však dostávají i odpůrci a jejich argumentační strategie, které téma udržují „živé“. Jev je již zabudován v předpokladové struktuře jako reálný či přinejmenším možný.

Konstitutivními prvky zjednodušených modelů re-prezentace jsou ve vybraném tématu především trendy hladin koncentrací skleníkových plynů a vykazování teplot a dalších empiricky zachytitelných „důsledků“ globálního oteplování. Ty reprezentují empiricky a kolektivně uchopitelnou zkušenost. Jejich kauzální vazba, extrapolace do minulosti spolu s konstrukcí budoucích scénářů umožňují paradoxní zobrazení.

Zastánci přirozených změn klimatu probíhajících v minulosti i bez (příčinění) člověka upozorňují na biografii Země: střídání (malých) dob ledových a meziledových. Zastánci globálního oteplování s příčinou skleníkových plynů považujících za významného původce daného procesu člověka, poukazují zejména na klimatické změny od dob průmyslové revoluce. Zároveň oddělují člověka od přírody a pozorované jevy chápou jako něco, co přírodě samotné není vlastní. Obě varianty re-konstrukce reality mají společné to, že uznávají koncept změn klimatu, argumentují ovšem odlišným časovým měřítkem či horizontem, jednou historií Země, podruhé historií lidské společnosti. Roli člověka, a tedy i vztahu člověk-příroda, považují buď za klíčovou, nebo naopak za minoritní.

“Naši odborníci vlastně hrají roli šamanů, kteří se tváří, že těm tajemným silám rozumějí a umějí s nimi komunikovat ku prospěchu všech. Události jako nemoc šílených krav nám připomínají, že jejich kompetentnost je z velké části jen společensky uznaným

zdáním.“⁹⁹ Do jaké míry je tedy vědecké poznání, respektive jeho re-interpretace v mediálním diskurzu, ovlivněna kulturními a sociální faktory? Vztah člověka s přírodou, pojatý v mediálním diskurzu především jako vztah lidského organismu a jeho prostředí se zdravotními, ekonomickými či ekologickými riziky způsobenými nekontrolovanými externalitami, se zřetelně prolíná se vztahem vědy a společnosti.

Na uvedený problém lze závěrem nahlížet perspektivou Foucaulta, jenž místo kauzálních příčin a důsledků vidí v nahodilosti, přičemž jednotlivé historické konfigurace považuje pouze za jedny z možných. Nemůže být koncept globálních změn klimatu příkladem dvou možných historických či historizujících konfigurací? Jednou v podobě „přirozeného jevu“, podruhé jako balancování na hraně „kritického bodu“, který je nesnadné, ba přímo nemožné, najít, který je přesto třeba stále dokola hledat.

⁹⁹ Martin Škadřaba, Věda a víra v čase rizik. Deník Právo, 10. 2. 2005.

8 Resumé

Discourse analysis of Global Climate Change

case of emissions – argumentative strategies of actors

Aim of this study is to improve understanding of practical application of public media discourse about Global climate change. Theoretical base is embedded in context of human-nature relationship. My premise is that risk of global warming or global climate change is hard to sense by individuals hence dependent on expert knowledge and mediating of these thematic fields toward public, mainly by mass media.

Introduced topic, or its selected part, was investigated using discourse analysis. It serves as a tool to identify and discuss patterns of thoughts, elements of argumentation and actor's strategies. They are parts – or even base – of media discourse about main topic, objects, subjects and time-space and others contexts. They are systematically coded according to discourse rules in a repeating categories and their overall configuration creates underlying concept of understanding the topic.

Data for analysis consist of collection of utterances made in Czech public media discourse during period of December 2004 and June 2005.

9 Literatura

- Austin, J. L. (2000): Jak udělat něco slovy. Praha, Filosofia (2000).
- Blommaert J., Chris B. (2000): Critical Discourse analysis, 447-466.
Annual Review of Antropology, Palo Alto.
- Bamberg, M.: Positioning with Dawie Hogan (Stories, tellings and identities) in Narrative Analysis (2003), Sage Publication.
- Beck, U. (2002): Riziková společnost (Na cestě k jiné modernitě). SLON, 2004.
- Corsaro W. (1985): Sociological Approaches to Discourse in Teun A. van Dijk: Handbook of discourse analysis. Analysis. Academic Press Limited.
- Davies, B., Harré, R.: Positioning: the discursive production of selves´ .
Journal of the Theory of Social Behaviour, vol. 20 In Wetherell, M. –Taylor, S. – Yeats S. J.: Discourse Theory and Practice (A Reader). 2001 Sage Publications
- Dijk, Teun A. van (1993): Principles of critical discourse analysis.
In Teun A. van Dijk (Ed.), Studies in Critical Discourse Analysis.
Special issue of Discourse & Society, 4(2), 1993, 249-283.
- Fairclough, N. (1992a): Discourse and Social Change. Polity Press (1992).
- Goffman, E. (1981): Footing. In Wetherell, M.–Taylor, S. – Yeats S. J. (2001): Discourse Theory and Practice (A Reader). Sage Publications
- Jiráček, J. (2004): Média a společnost : Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace. Portál, Praha.
- Keller, J. (2002): Deset témat pro českou sociologii,
Sociologický časopis, XXXVIII, (1/2002).
- Kendall G., Wickham G. (1999): Using Foucault's Methods. Sage publication.
- Konopásek, Z. (1999): Od Černé knihy k černé skříňce: Komunismus relativizujícíma očima. Biograf, 18-19, 54 odst.
- Latour, B. (2003): Nikdy sme neboli moderný. Bratislava. Kalligram
- McQuail, D. (2002): Úvod do teorie masové komunikace. Praha, Portál 2002.
- Tannen, D. (1993): What's in the Frame? Surface Evidence for Underlying Expectations in Framing in Discourse. Oxford University Press.
- Pawson, R. (1989): A Measure for Measures. A Manifesto for Empirical Sociology. London – Routledge.

- Pomerantz, A. and Fehr, B.J. (1997). *Conversation Anylysis: An Approach to the study of Social Action as Sense making Practices.* in T van Dijk ed., *Discourse As Social Interaction*. London: Sage.
- Potter, J. (1996): *Representing Reality (Discourse, Rhetoric and Social Construction)*. Sage Publication.
- Rimmon-Kenan, S. (2001): *Poetika vyprávění*. Brno, Host. Kapitola 9 – Text a jeho čtení.
- Sheyholislami J. (2001): *What is Critical Discourse Analysis?*
- Šubrt, J.: *Problém času v sociologické teorii*. Karolinum, 2000.
- Wodak, R. Meyer, M. (2002): *Methods of critical discourse analysis*. London: Sage.
- Wheterell, M. (2001): *Themes in Discourse research: The case of Diana*.
In Wetherell, M. – Taylor, S. – Yeats S. J. (2001):
Discourse Theory and Practice (A Reader). Sage Publications

Diplomové práce kolegů z ISS FSV UK:

- Kalvas, F. 2005. *Modifikace procesu agenda-setting*.
- Chytil, D. 2004. *Rámce v azylovém diskurzu (Od zákonů do praxe a zpět)*.
- Kohlová, M. 2004. *Ekologická daňová reforma pohledem analýzy diskursu*.
- Tichý, R. 2005. *Církev není spolek (Diskursivní strategie katolické církve)*.
- Ševítová, L. 2005. *Konstrukce ženského zdraví ve vybraných tištěných médiích*.
- Voldánová, I. 2006. *Pobyt jinde aneb mezinárodní mobilita očima zkušených aktérů*.

Ukázka ze zdrojů, odkud jsem čerpal „expertní“ podobu Diskurzu

- The Intergovernmental Panel on Climate Change (IPCC) – www.ipcc.ch
- Oxfordská Univerzita a climateprediction.net experiment – www.climateprediction.net
- BBC Climate Change program – bbc.co.uk/climatechange
- Český hydrometeorologický ústav – www.chmi.cz
- National Oceanic & Atmospheric Administration (NOAA) – www.noaa.gov
- Wikipedia – www.wikipedia.org

+ další internetové zdroje.

Populárně-naučná literatura například:

- Barros V. (2004): *Globální změna klimatu*. Mladá Fronta, 2006. (v tisku).

10 Přílohy

10.1 Předpokládané téma a název práce

Diskurzivní analýza globálních změn klimatu – případ emisí

Argumentační strategie aktérů

Uvedení do problematiky a záměr

Globální změny klimatu (GZK) znovunastolují klasické téma vztahu příroda a společnost. Prvotní pojetí „jak společnost ovlivňuje přírodní faktory“ (zdroje a prostředí) nahrazuje otázka „jak člověk ovlivňuje přírodu“ (na významu nabývají odpady). Můžeme však pozorovat ještě další posun, který se zde projevuje zpětnou vazbou. A to: důsledky působení člověka na přírodu začínají být patrné i v dopadu přírody na člověka.

Debata se nevede pouze na poli akademickém či politickém (viz dále), ale různými způsoby proniká i na pole veřejné. Může se jednat o denní zpravodajství – kdy se téma dostane do agendy, popularizační formu – například v časopisech, nebo dostává podobu beletristickou – jmenujme z poslední doby například komerčně úspěšný film *The Day After Tomorrow*/Den Poté či knihu *State of Fear* od Michaela Crichtona (autor Jurského parku), kde se mísí věda a fikce.

Co vlastně obsahuje pojem „globální změny klimatu“ a je vůbec takový fenomén?

Předpokladem reálnosti diskurzu (hmotnosti diskurzu podle Foucaulta), tedy jeho výskytu, může být jeho sebepojmenování. Nejde tedy o rozhodnutí, zda-li takový fenomén „objektivně“ existuje, ani o jeho obsah, ale spíše jak se vytváří jeho re-prezentace.

Jelikož jsem zastáncem toho, že sociolog je součástí zkoumaného tématu, považuji za vhodné alespoň rámcově zmínit svoji pozici v diskurzu. Nepatřím ani mezi propagátory GZK či globálního oteplování, ani mezi odpůrce téhož. Zastávám přístup předběžné opatrnosti a mým motivačním faktorem je snaha o poznání.

Metodika, východiska a zdroje dat

Téma, respektive jeho vybranou část hodlám zkoumat metodou diskurzivní analýzy. Analýzu diskurzu zde budu používat jako nástroj k identifikaci a analýze vzorců myšlení,

argumentačních prvků a strategií, které doprovází ústřední téma. Diskurz chápu jako celek výpovědí, který se pojí k danému tématu. Tento celek nemusí být nutně konzistentní, avšak alespoň snahu o vytvoření koherentních modelů očekávám.

Diskurz (vesměs prostřednictvím textů a obrazových doprovodů) nejen realitu reprezentuje a odráží, ale zároveň vytváří a produkuje. Konkrétně: skleníkové plyny zde byly od doby jejich pojmenování – již navždy. Předpokladem relevantnosti dat může být opět jejich sebe-pojmenování.

Možných konstituentů tématu a polí, kde se diskurz odehrává, lze již při prvním pohledu na problematiku nalézt hned několik. Akademický (IPCC, Nature a jiné odborné časopisy), politický (výroky politiků), laický (čtenář, divák), média (tisk, rozhlas, TV) a „nová média“ nezřídka popularizující vědu. Datová základna je bohatá a je tedy nutné učinit její výběr. Základ analýzy mohou tvořit především psané texty (odborné i populární), případně rozpravy (například na zákonodárné půdě).

Sociální funkce výše zmíněných konstituentů není identická a ačkoli není možné všechny dostatečně podrobně analyzovat, bude zajímavé se alespoň pokusit načrtnout jejich funkci. U podrobněji zkoumaných nás bude zajímat pravidelnost jejich výpovědí, argumentační strategie a co je předmětem jejich zájmu v rámci diskurzu GZK.

Téma je nesnadno uchopitelné a nastává při jeho prezentaci nutnost zjednodušení, upozornění na některé faktory, pojmenování. Najdeme i precedens: dříve zapůsobila souvislost freony – ozonová díra – rakovina kůže. A co lze vyzdvihnout dnes? Globální oteplování? Tání ledovců? Deforestace? Kjótský protokol? Nejasnost tématu dává velký prostor diskurzu. „Masová média podávají – podle určitých pravidel – svědectví o světě, s nímž jejich konzumenti nemají či nemusí mít vlastní zkušenost.“ (Jirák 2003, s. 43).

Zajímavá je i otázka toho, jak a proč se společnost začala tímto tématem zabývat. Předpokládám, že společnost (respektive někteří její klíčoví aktéři jako například elity a média) tuto rozpravu nějak monitoruje, ovlivňuje, kontroluje či dokonce omezuje. Klíčová je tedy otázka, jak se o daném tématu diskutuje. Zaměřit se lze na pravidelnost a distribuci určitých výpovědí, které plní úlohu poznávací i mocenskou (legitimují moc). Aktéři mají své hodnotové orientace a prostřednictvím označování některých konstituentů tématu – jako pozitivní, negativní či bezvýznamné – omezují a kontrolují diskurz, dávají mu kontext.

Diskurz tématu se snaží opírat o „tvrdá“ data – ta se v zápětí stávají předmětem argumentace. Možná je také identifikace zpětné vazby diskurzu na společnost – přijmutí právních a ekonomických opatření atp.

Literatura

Blommaert Jan, Chris Bulcaen (2000): *Critical Discourse analysis. Annual Review of Antropology*, Palo Alto.

Corsaro W (1985): *Sociological Approaches to Discourse in Teun A. van Dijk: Handbook of discourse analysis. Analysis. Academic Press Limited.*

Teun A. van Dijk (1993): *Principles of Critical Discourse in Wetherell, Taylor, Yates: Discourse Theory and Practice. The Open University, London.*

Ten Have, Paul (2003): *Predstava člena je jadrom věci. O úlohe členského vedenia v etnometodologickom výzkume. Biograf 2003/32.*

Kendall Gavin, Wickham Gary (1999): *Using Foucault's Methods. Sage publication.*

Foucault Michel

Goffman Eric

Jiráček, Jan (2003): *Média a společnost: stručný úvod do studia médií a mediální komunikace. Portál, Praha.*

Linde, Charlotte (1993): *Life Stories – The creation of coherence. Oxford, NY.*

Potter, Jonathan (1996): *Representing reality – Discourse, Rhetoric and Social Construction. Sage Publications.*

Thompson John B. (2004): *Média a modernita: sociální teorie médií. Karolin, Praha.*

Woodfit

Intergovernmental Panel on Climate Change: *Third Assessment Report.*
<http://www.ipcc.ch/>

Jméno konzultanta a jeho písemný souhlas:

PhDr. Olga Šmídová.....

10.2 Texty vstupující do analýzy

Hodnocením, a tedy i analytickým nástrojem textů, je také zařazení sdělení mezi ostatní – čas vysílání, umístění v rámci tištěného média (strana), případně rozsah věnovaný tématu.

Tyto údaje jsou v seznamu zohledněny.

PD	Datum	Médium	Čas nebo strana	Titul příspěvku
1	20041222a	ČRo 6	18:10 Názory a argumenty	Snížení spotřeby společnosti
2	20041223a	Instinkt	strana 62	Boj o Arktidu
3	20041223b	Instinkt	strana 21	Suma sumárum
4	20041230a	Právo	strana 01	Exagent 007 má na mušce Bushe
5	20041231a	Lidové noviny	strana 10	Nebyl to jen rok katastrof
6	20041231b	MF Dnes	strana 12	Ze světa
7	20041231c	HN Víkend	strana 28	Na šikmé ploše
8	20050102a	TV Nova	22:10 Střepiny	Ničivé přírodní katastrofy v roce 2004
9	20050103a	Respekt	strana 18	Kvetoucí mobil, Santa Claus bez sobů a hnojení coca-colou
10	20050104a	Právo	strana 01	Vědmy tvrdí: bude to osudový rok
11	20050104b	Ring	strana 46	Pohyblivé domy
12	20050106a	Ekonom	strana 03	Bavme se o podstatném
13	20050106b	Právo	strana 13	Takový normální pohled
14	20050107a	Lidové noviny	strana 09	Stav celosvětového strachu
15	20050107b	Mladá fronta	strana 09	Dokdy vydrží tsunami lidské solidarity?
16	20050108a	ČRo 1	17:10 Týden v tahu	Teplé počasí u nás trápí vinaře a zemědělce
17	20050110a	Lidové noviny	strana 03	Může dojít i k ochlazení klimatu
18	20050110b	Lidové noviny	strana 03	Teploměr ukázal rekordních 16 stupňů
19	20050110c	Mladá fronta	strana 03	Lidem, kteří se brání energii větru, se to vymstí, říká Horník
20	20050110d	Respekt	strana 04	Z Božího Daru vyhnali vítř
21	20050112a	Lidové noviny	strana 16	Italské Dolomity se postupně drojí
22	20050113a	Instinkt	strana 14	Příroda si z nás tropí žerty
23	20050114a	ČT 1	7:15 Dobré ráno	Klimatické změny letošního roku
24	20050114b	ČT 1	8:10 Dobré ráno	Oteplování a jeho důsledky
25	20050115a	Lidové noviny	strana 23	Ledovec u nás?
26	20050117a	100+1 ZZ	strana 22	Kanadské skalnaté hory
27	20050118a	Lidové noviny	strana 01	Díky rozmarům počasí mohou Jihočeši pozorovat vrcholky Alp
28	20050118b	Týdeník Televize	strana 18	Živelní pohromy na filmovém plátně
29	20050120a	Ekonom	strana 45	Fondy nejsou všechno
30	20050120b	Květy	strana 45	Ajska: jsem rychlejší než vítr!
31	20050124a	Impuls	18:00 zprávy	Oteplení planety může nenávratně poškodit podmínky života na Zemi
32	20050125a	BBC	13:00 Zprávy	Čínští vědci chtějí přeměřit Mount Everest
33	20050125b	ČRo 1	07:45 Ranní poznámka	Oteplování planety
34	20050125c	Frekvence 1	07:00 Zprávy	Katastrofické zhroutení klimatu
35	20050125d	Lidové noviny	strana 06	Oteplování prý žene Zemi ke katastrofě
36	20050125e	MF Dnes	strana 01	Klima se může zhroutit, varují vědci
37	20050126a	Lidové noviny	strana 14	Číňané chtějí přeměřit Mount Everest
38	20050126b	MF Dnes	strana 03	Co je dobré vědět o globálním oteplování
39	20050126c	MF Dnes	strana 03	Co říkají o globálním oteplování
40	20050126d	MF Dnes	strana 03	Hrozí Zemi zkáza? Rozhodně ne hned
41	20050126e	MF Dnes	strana 03	Zpráva o oteplování planety je i klackem na Bushe
42	20050126f	Právo	strana 16	Čína přeměří Mount Everest
43	20050127a	MF Dnes	strana 09	Globální oteplení má být ještě dramatičtější
44	20050127b	MF Dnes	strana 09	Oteplování ohrožuje lyžařská střediska

45	20050127c	MF Dnes	strana 01 Pardubický kraj	Užívejme zimu
46	20050128a	Lidové noviny	strana 10	Skleníková past
47	20050129a	Lidové noviny	strana 24	Zavinilo fámou jediné písmenko?
48	20050129b	MF Dnes	strana 07	Budeme žít v globálním Somálsku?
49	20050129c	MF Dnes	strana 07	Kde je hranice, za níž se klima nevratně zhroutí?
50	20050130a	ČRo 6	18:00 zprávy	Světové ekonomické fórum v Davosu
51	20050130b	TV Prima	19:00 Zpravodajský deník	Hrozí jim vyhytnutí?
52	20050131a	100+1 ZZ	strana 50	Co nás ještě čeká
53	20050131b	100+1 ZZ	strana 42	Podivný ledovec
54	20050201a	Mladý svět	strana 12	Pohroma do deseti let?
55	20050202a	HN	strana 07	Emise již rozvracejí podnebí
56	20050202b	Právo	strana 19	Rizika globálního oteplení vyvolala novou vlnu sporů
57	20050203a	Ekonom	strana 20	Poučení z tsunami
58	20050203b	Květy	strana 46	Koráli blednou, ale neumírají
59	20050204a	MF Dnes	strana 07	České pochybnosti o změnách klimatu jsou jen mrháním času
60	20050204b	MF Dnes	strana 10	Klíma se bude měnit, zatím k horšímu
61	20050207a	MF Dnes	strana 07	Rozvod USA a Evropy není nutný
62	20050207b	Profit	strana 18	Jsme odpadkovým košem Evropy
63	20050208a	Svět vědy	strana 27	Kdo slibuje klimatický Armageddon?
64	20050209a	Lidové noviny	strana 11	Globální oteplování: fakt nebo politika
65	20050210a	Ekonom	strana 03	Měli si to odsedět
66	20050210b	Květy	strana 56	Blahobyť: dokáže nás ZAHUBIT?
67	20050210c	Lidové noviny	strana 30	Z arktického ledu asi zbude jen šotolina
68	20050210d	Lidové noviny	strana 10	Zajděte si do skleníku
69	20050210e	Právo	strana 02	Vědění a víra v čase rizik
70	20050211a	Lidové noviny	strana 12	Nevytvářejme atmosféru dohadů a tmářství
71	20050211b	Lidové noviny	strana 12	Změna klimatu není otázkou několika let
72	20050213a	ČRo 1	08:35 Svět kolem nás	Tání švýcarských ledovců
73	20050215a	ČT 1	12:00 Zprávy	Kjótský protokol platí od zítřka
74	20050215b	Lidové noviny	strana 14	Odbornost vystřídaly samé absurdity
75	20050215c	Mladý svět	strana 26	Nadechněte se... a učitěte politiku
76	20050216a	BBC	06:00 zprávy	Dnes vstupuje v platnost Kjótský protokol
77	20050216b	ČRo 1	07:00 Ozvěny dne	Dnes vstupuje v platnost Kjótský protokol
78	20050216c	ČRo 1	18:00 Ozvěny dne	Platnost kjótského protokolu
79	20050216d	TV Prima	19:00 Zpravodajský deník	Zachráníme Zemi?
80	20050216e	TV Nova	19:30 Televizní noviny	Dneškem začíná mezinárodní opatření proti globálnímu oteplování
81	20050216f	LN	strana 09	Globální oteplování mohou zhoršit i krávy a tenisové míčky
82	20050217a	ČRo 6	22:10 Studio STOP	Beseda s ministrem Liborem Ambrozkem
83	20050217b	Květy	strana 56	Krasin znovu v akci
84	20050217c	Reflex	strana 30	Jádro klima nezachrání
85	20050217d	TV Nova	06:30 Zprávy	Kjótský protokol vstoupil v platnost
86	20050218a	BBC	06:00 zprávy	Za globální oteplování nesou odpovědnost lidé
87	20050220a	ČRo 1	12:10 Týden ve světě	Tento týden vstoupil v platnost Kjótský protokol
88	20050220b	Nedělní svět	strana 07	Kjóto: ovce, auta, kšeft
89	20050221a	BBC	06:00 Dobré ráno	Bushova cesta po Evropě
90	20050221b	MF Dnes	strana 09	Američan v Evropě
91	20050221c	Respekt	strana 03	Jak dál, Kjóto
92	20050222a	ČRo 1	12:00 Ozvědný dne	Rozhovor se Zbigniewem Brzezinskim
93	20050222b	Lidové noviny	strana 14	Jak se manipulovalo Kjóto
94	20050223a	AGORA	strana 03	Tsunami a otázky
95	20050223b	Lidové noviny	strana 06	Myšlenka útoku USA na Írán je směšná, tvrdí šéf Bílého domu
96	20050224a	Květy	strana 15	Na lyže do pouště
97	20050302a	ČRo 1	12:00 Ozvědný dne	Klimatické změny

98	20050302b	MF Dnes	strana 01	Den druhý: potlesk i protest
99	20050303a	Ekonom	strana 10	Náklady pravdy
100	20050307a	BBC	17:00 Zprávy	Královská společnost proti Bushovi
101	20050307b	Týden	strana 83	Klimatická církev
102	20050308a	Svět vědy	strana 46	Vážení čtenáři...
103	20050310a	Hospodářské noviny	strana 05	Kde leží práh bezpečného návratu?
104	20050314a	ČT 1	19:15 Události	Himaláje: Ledovce tajou, hrozí žízeň
105	20050314b	ČT 1	22:30 Události	Zpráva Mezinárodního fondu na ochranu přírody
106	20050314c	MF Dnes	strana 03	Sníh škodí. Lidem i pojišťovnám
107	20050314d	Respekt	strana 18	Strach z mobilních virů, z Crichtona a ze ztráty zdravého rozumu
108	20050314e	Týden	strana 04	Dýchat lepší vzduch
109	20050315a	Mladý svět	strana 14	Globální horko
110	20050316a	Hospodářské noviny	strana 11	Ekonomové, politici a Kjótský protokol
111	20050316b	Konkurzní noviny	strana 01	Evropa a úpadek - 6
112	20050317a	ČRo 1	18:20 radiofórum	Příprava na případnou velkou vodu
113	20050317b	MF Dnes	strana 04	O ekologii mluvíme. Přirozená ale ještě není
114	20050317c	Právo	strana 14	Otazníky nad Kjótem
115	20050318a	MF Dnes	strana 04	Země v přímém ohrožení není. Nebo už ano?
116	20050319a	MF Dnes	strana 02	Připravme se na extrémní počasí
117	20050321a	Respekt	strana 04	Škarohlídi versus továrníci
118	20050323a	BBC	06:00 Zprávy	Tání švýcarského ledovce
119	20050324a	Hospodářské noviny	strana 09	Ztracené bohatství národů
120	20050329a	100+1 ZZ	strana 01	Vážení čtenáři,
121	20050329b	Týden	strana 88	Vymírání ve velkém
122	20050401a	Hospodářské noviny	strana 13	Skonání věku
123	20050402a	Lidové noviny	strana 22	Ohrozí nás nedostatek surovin?
124	20050404a	Respekt	strana 16	Éra strachu ze Zelených končí
125	20050405a	Mladý svět	strana 12	Ledovec dostane čepici
126	20050411a	Euro	strana 54	Lobby zdravého rozumu
127	20050414a	Hospodářské noviny	strana 05	Ekologové straší lidi, tvrdí spisovatel
128	20050418a	MF Dnes	strana 01	Žlutice vydělávají na kjótské dohodě. Prodávají vzduch
129	20050420a	ČRo 6	18:10 Názory a argumenty	Požadavky Kjótského protokolu
130	20050420b	Lidové noviny	strana 14	Pochodem vskok
131	20050422a	ČT 1	6:00 Dobré ráno	Globální oteplování
132	20050422b	Hospodářské noviny	strana 06	Firmy vidí příležitost v chudých zemích
133	20050422c	MF Dnes	strana 28	Aféra DeLay ohrožuje Bushe
134	20050422d	MF Dnes	strana 04	Na dobré bílé si musíme ještě počkat
135	20050423a	Lidové noviny	strana 08	Naši planetu pokryjí ledovce
136	20050424a	ČRo 1	17:10 Host	Rozhovor s Jiřím Grygarem
137	20050425a	100+1 ZZ	strana 30	Na pokraji vyhynutí
138	20050425b	Euro	strana 56	Energetický vyslanec
139	20050428a	MF Dnes	strana 04	Možná nás čeká století ekologie
140	20050428b	Právo	strana 04	Michael Crichton nevěří na globální oteplování
141	20050505a	Právo	strana 04	Oteplovat se bude i bez přírůstku skleníkových plynů
142	20050506a	BBC	06:00 Zprávy	Nový výzkum o změnách klimatu
143	20050513a	Právo	strana 11	Ledovec dostal kabát proti slunci
144	20050516a	Lidové noviny	strana 13	Mezi světlými zítřky a absurditou
145	20050519a	Květy	strana 44	Přichází Jeho Veličenstvo hybrid
146	20050519b	Lidové noviny	strana 17	Ledovec na Everestu se rozpouští
147	20050519c	Právo	strana 11	I na Everestu už tají ledovce
148	20050521a	MF Dnes	strana 07	V laboratořích se rodí rostliny pro budoucnost
149	20050523a	ČT 1	7:40 Dobré ráno	Evropská energetická strategie
150	20050524a	Hospodářské noviny	strana 09	Nerad píšu, jako bych střílel do my
151	20050525a	Právo	strana 19	Činští dobrovolníci uklidí Mount Everest

152	20050526a	ČT 1	17:50 České hlavy	Přístroj na měření množství řas ve vodě
153	20050601a	MF Dnes	strana 07	Ne, lobbisté oteplení zneužívají
154	20050603a	MF Dnes	strana 09	Schwarzenegger chce zastavit globální oteplování
155	20050604a	MF Dnes	strana 10	Záludný nůž, Japonec není Japonec a Rusové proudí
156	20050604b	Právo	strana 11	Armie bude snižovat emise po svém
157	20050606a	Hospodářské noviny	strana 02	Česko čeká víc chorob, z údolí zmizí smrkové lesy
158	20050606b	Hospodářské noviny	strana 01	Výkyvy počasí stály 30 miliard eur
159	20050606c	Právo	strana 09	Za globální oteplování může hlavně bujení měst
160	20050607a	ČRo 6	21:40 Zeměžluč	Diskuse o životním prostředí
161	20050607b	ČT 1	12:00 Zprávy	Blair žádá Bushe o pomoc Afrike
162	20050608a	MF Dnes	strana 08	Bush a Blair chtějí "zachránit Afriku"
163	20050614a	Lidové noviny	strana 07	Kyselé deště zpomalují oteplování
164	20050614b	TV Prima	19:00 Zpravodajský deník	Voda ze studánek může být i zdraví nebezpečná
165	20050615a	Hospodářské noviny	strana 06	Sopky by mohly ochladit Zemi
166	20050616a	Ekonom	strana 20	Jak vyčistit ekonomický růst
167	20050617a	BBC	06:00 zprávy	Sledování oteplování moří na žralocích
168	20050617b	Lidové noviny	strana 17	Britové chtějí „pohřbít“ CO2